

HISTORIKA

Malokarpatský historický občasník

1 / 2012

OBSAH

4	Ján HARUŠTIAK – Jana VEREŠČÁKOVÁ – Peter WITTGRÜBER: <i>Bodenzeil - archeologický výskum Mozyesovej ulice v Pezinku</i>
9	Július VAVÁK: <i>Deväť rokov archeologických výskumov Malokarpatského múzea v Pezinku</i>
13	Radoslav ČAMBAL: <i>Keltské osídlenie Pezinka a okolia</i>
16	Daniel GAHÉR: <i>Zemepanské mestechká Svätý Jur a Pezinok v stredoveku</i>
20	Michal DUCHOŇ: <i>Príspevok k dejinám hradov Biely Kameň a Pezinok v 16. storočí</i>
24	Karol KANTEK – Eva KOWALSKÁ: <i>Zamčané súvislosti alebo Kedy sa vlastne Modra stala slobodným kráľovským mestom?</i>
26	<i>Galéria uhorských panovníkov a taverníkov, ktorí rozhodovali o integrácii Modry medzi taverníckej, slobodnej a kráľovskej mestá</i>
28	Michal FRANKO: <i>Viničné súdy a sankcie</i>
34	Lucia BURDOVÁ: <i>Fyloxéra a perenospóra</i>
37	Eva ŠEVČÍKOVÁ: <i>O sv. Urbanovi a jeho nových podobách</i>
40	Karol KANTEK: <i>O našich najstarších regionálnych novinách</i>
40	Jozef TIHÁNYI: <i>„... roku žalostnej choleri 1831“</i>
41	Adam HERCEG: <i>Fándly – pilný osvietenec z nášho kraja</i>
42	Petra POSPECHOVÁ: <i>Za menom príbeh... Katarína Franková</i>
43	Sylvia HRDLOVIČOVÁ: <i>Jubilujúci národný umelec Ignác Bizmayer</i>
44	Beata VLASÁKOVÁ: <i>Čriecky zo Svätajurskej kroniky</i>
45	Natália BAHNOVÁ: <i>Historický drenážny systém vo vinohrade Tatingar (Svätý Jur)</i>
46	Lucia MARUŠICOVÁ: <i>Ukryté vo Svätom Jure... Armbrusterova kúria, Ulica Dr. Kautza 1</i>
46	Lucia BURDOVÁ: <i>Zigmundíkovo tellurium</i>
48	Eva TRILECOVÁ: <i>Porcelán nie je tabu a vendeta je prach</i>
50	Miroslava KIŠOŇOVÁ: <i>Malokarpatské múzeum v Pezinku – história s dušou vína</i>
51	Petra POSPECHOVÁ: <i>Mestské múzeum v Pezinku</i>

EDITORIÁL

Obdobie neskorej jesene je mojím symbolom relatívnosti krásy. Pre niekoho sa vtedy stromy zbavujú lístia, rastliny kvetov, slnko ustupuje hmlám a suché dni mrholeniu. Zrejme nie náhodou je Pamiatka zosnulých tiež na jeseň. Iný vidí jeseň z jej krajšej, farebnejšej strany, kedy je návšteva prírody priam estetickým zážitkom a pre mnohých najromantickejším časom v roku. Vnímový človek si uvedomí, aká tenká je hranica medzi kladným a záporným posudzovaním toho istého. Ak je jesenná lúka či hora v prípade slnečného dňa žiarivá a pestrá, o to viac pôsobí nevábne a smutne v upršanom a sychravom čase. Len málo ľudí však vie naozaj rozpoznať a oceniť skutočnú krásu a hodnotové súvislosti. Tí totiž nepozerajú na lúku či les iba zjednodušenou optikou pekného a škaredého dňa, ale vedia, prečo sú pre prírodu dôležité aj takéto dni, čo jej prinášajú, v čom je ich význam.

Rovnako je to aj v prípade našej minulosti, zvlášť tej najbližšej. Ani tu nie je rozumné posudzovať veci bez dôkladnejšieho poznania. Určite sa aj vo vašom okolí nachádzajú napohľad nevábne stavby, budovy či mnoho iných nenápadných drobných architektur, ktoré môžu pripomínať tú odvrátenú tvár jesene. Často až pamiatkovým výskumom a štúdiom archívnych prameňov sa odkryje ich skutočná pôvodná funkcia, ozajstná hodnota a krása. Našou snahou je pozvať vás k pozornejšiemu a hlbšiemu nazeraniu na svet okolo seba a spoznávaní drobných dejín vašej ulice, obce, mesta či kraja. Veľakrát budete prekvapení, že nie sú vôbec až tak malé a nevýznamné, ako sa na prvý pohľad zdajú byť. Poznaním vlastných koreňov, kultúry, dejín či osobností sa tak aj my všetci môžeme stať vnímavými pozorovateľmi skutočných hodnôt a dedičstva, v kontraste s povrchnosťou a relativizmom predkladaných vzorov globalizovanej spoločnosti.

Milí čitatelia, je mi veľkým potešením uviesť do života nový časopis, ktorým sa budeme o tento cieľ usilovať. Našou snahou je, aby bol primárne teritoriálne zameraný na oblasť od Bratislavy – Rače po Smolenice, teda na územie, ktoré sa dnes označuje ako malokarpatský región. Táto regionálnosť je pre nás dôležitá, pretože len takto môžeme ísť do väčšej hĺbky spoznávania našich lokálnych dejín, ktoré sú nám často najbližšie, pretože ich pomáhali vytvárať naši priami predkovia. Jednotlivé články a príspevky budú mať najmä archeologické, historické, umenovedné či kultúrno-spoločenské zameranie. Chceme v nich zrozumiteľnou a pútavou formou predstaviť kultúrny odkaz predošlých generácií tu žijúcich obyvateľov a poskladať z nich pestrú mozaiku našich regionálnych – „malokarpatských“ dejín.

Iniciátormi vydania časopisu sú dve inštitúcie - Malokarpatské múzeum v Pezinku a Mestské múzeum Pezinok. Autorský tím je však podstatne širší, v snahe zabezpečiť obsahovú a územnú vyváženosť príspevkov. Touto formou chceme preto vyzvať aj širšiu verejnosť k spolupráci na tvorbe náplne tohto časopisu. Vychádzať by mal zatiaľ dvakrát ročne.

Želám vám zaujímavé a obohacujúce čítanie.

Martin HRUBALA

BODENZEIL – ARCHEOLOGICKÝ VÝSKUM MOYZESOVEJ ULICE V PEZINKU

Ján Haruštiak – Jana Vereščáková – Peter Wittgrüber

Archeologické výskumy na území mesta Pezinok sa kontinuálne uskutočňujú od roku 2003, kedy rozhodnutím Mestského zastupiteľstva v Pezinku vzniklo Mestské múzeum. Inštitúcia mala od svojho vzniku za cieľ zhromažďovať informácie o histórii mesta, a to najmä na základe archívnych a archeologických výskumov. Napriek množstvu archeologických výskumov a prieskumov v intraviláne a extraviláne mesta trvalo takmer 10 rokov, kým sa zrealizoval výskum na pomerne veľkej ploche, ktorý priniesol zásadné poznatky o urbanizme mesta Pezinok a jeho historickom vývoji v období stredoveku a novoveku. Tento výskum prebehol v dvoch fázach, v zime 2011/12 a na jar 2012 v súčinnosti a koordinácii viacerých inštitúcií.

HISTORICKÉ SÚVISLOSTI

Územie dnešného Pezinka sa prvýkrát spomína ako „terra Bozen“ v roku 1208 v donačnej listine kráľa Ondreja II., vystavenej pre nitrianskeho župana Tomáša z rodu Hunt-Poznanovcov, predka bohatého a mocného šľachtického rodu grófov zo Svätého Jura a Pezinka. Napriek tomu, že ani z najstaršej donácie ani z nasledujúcich prameňov z roku 1245, resp. 1256, nie je známy žiaden bližší charakter darovanej zeme, podľa niektorých formulácií je zrejme, že išlo o osídlenú zem. Je zaujímavé, že v uvedených listinách sú vymenované dediny, susediace so zemou Bozen. Takéto vymedzenie hraníc darovaného územia naznačuje pravdepodobnosť existencie väčšieho majetkového komplexu, na ktorom ležalo minimálne jedno sídlo, predchodca dnešného Pezinka.

Do života rodiaceho sa sídla pezinskej vetvy rodu grófov zo Svätého Jura a Pezinka iste zasiahli viaceré pohnuté udalosti 13. storočia. Po tatárskom vpáde v roku 1241 grófi na dosídlenie svojich majetkov pozvali prvú vlnu nemeckých osadníkov.

Intenzívnejšie osídľovanie Pezinka a jeho rozvoj nastal až po roku 1256, kedy kráľ Belo IV. udelil grófm zo Svätého Jura a Pezinka majetok do dedičnej držby. V rovnakom čase začína úspešný rozvoj vinohradníctva a vinárstva, ktoré tvorili základ ekonomickej politiky grófov zo Svätého Jura a Pezinka.

V 14. storočí mal Pezinok už všetky znaky stredovekého mestčka a jeho mestský charakter bol definitívne potvrdený v roku 1367, keď boli Pezinku vďaka snahe grófov zo Svätého Jura a Pezinka udelené trhové privilégia. Podnietili najmä rozvoj remesiel a ich stredovekých stavovských organizácií – cechov. Ďalším zdrojom rozvoja mestčka v stredoveku bolo baníctvo, ktoré sa na tomto území prvýkrát spomína v roku 1339, no podľa formulácií viacerých prameňov malo starší pôvod.

Po vymretí rodu grófov zo Svätého Jura a Pezinka po meči Krištofom II. v roku 1543 sa celé panstvo dostáva do vlastníctva kráľovskej koruny a neskôr do tzv. zálohovej držby. Panovník na istý čas prenajal panstvo bohatému šľachticovi

za vopred stanovenú čiastku. Snahou nového majiteľa bolo čo najrýchlejšie získať z prenajatých majetkov späť zálohovú sumu, prípadne aj „úroky“ navyše. To zákonite viedlo k stagnácii a úpadku mestčka. V zálohovej držbe Pezinka sa postupne vystriedalo viacero šľachticov. Prvým bol Gašpar Serédy, potom gróf Eck zo Salmu a Neuburgu, uhorský vojvodca Ján Krušič z Lepoglavy a napokon Štefan Ilešházy, neskorší uhorský palatín, po panovníkovi druhý muž krajiny.

Snahy pezinského magistrátu, bohatých mešťanov a vinohradníkov o vymanenie sa spod držby záložných pánov výrazne zosilneli začiatkom 17. storočia najmä vďaka krutým a chamtivým praktikám Štefana Ilešházyho. Prvý úspech Pezinčania dosiahli v roku 1615, kedy vydal kráľ Matej II. tzv. Malé privilégium, listinu definujúcu základné práva, výsady a povinnosti Pezinka a jeho mešťanov. Proces osamostatnenia mesta od panskej vrchnosti vyvrcholil v roku 1647. Vtedy kráľ Ferdinand III. potvrdil Pezinku všetky jeho predchádzajúce práva a výsady a rozšírením o ďalšie povýšil mesto medzi uhorské slobodné kráľovské mestá.

V dôsledku vojen, povstaní a požiarov, ktoré zachvátili Uhorsko v 16.-17. storočí, však mesto schudobnelo. Nebolo dokonca schopné plniť svoje daňové povinnosti. Pezinčania si vydýchli až o sto rokov neskôr, keď ich kráľovná Mária Terézia oslobodzuje od povinnosti platiť kráľovskú daň a cirkevný desiatok.

Pezinok na mape z roku 1785

Koniec 18. a celé 19. storočie je poznamenané postupným úpadkom mesta. Nezabránilo mu ani vybudovanie železnice z Bratislavy do Trnavy v polovici 19. storočia, ktorá viedla práve cez Pezinok. V roku 1871 stráca Pezinok titul slobodného kráľovského mesta a v rámci reformy územného zriadenia, ktorou Uhorsko prešlo po Rakúsko-Uhorskom vyrovnaní (1867) sa stáva mestom so zriadeným magistrátom. Úpadok vyvrcholil koncom 19. a začiatkom 20. storočia, keď malokarpatské vinohrady postihli dve vegetačné choroby (fyloxéra a perenospora), ktoré zničili až 80% pezinských viníc. Keď sa už zdalo, že sa mestské hospodárstvo spamätá z týchto rán, vypukla I. svetová vojna. Po jej skončení bol Pezinok začlenený do nového politického útvaru – Československej republiky. V rámci nej sa postupne začala písať novodobá história mesta, žiaľ, spojená aj s výraznou likvidáciou architektonických pamiatok, ktorá vyvrcholila najmä v druhej polovici 20. storočia.

Napriek tomu si Pezinok dodnes zachoval ráz renesančného vinohradníckeho mesta, v ktorého zákutiach sa dodnes ukrývajú stopy po jeho bývalej sláve a bohatstve.

ARCHEOLOGICKÁ TOPOGRAFIA LOKALITY

Napriek faktu, že prvá písomná zmienka o existencii osídlenia Pezinka pochádza až z roku 1208, máme dnes k dispozícii množstvo dôkazov o tom, že trvalé osídlenie prekvitalo na jeho území už v dávnej minulosti. K rozšíreniu poznatkov prispela najmä posledná dekáda archeologických výskumov mesta a jeho blízkeho okolia, ktoré sa uskutočnili v prevažnej miere pod kuratelou Archeologického múzea SNM v Bratislave. Obzvlášť bohaté je osídlenie najmä v období eneolitu.

Hoci sa hľadanie stredovekého osídlenia sústreďuje logicky na historické centrum mesta, aj v extraviláne prebehlo niekoľko výskumov so zaujímavými výsledkami. Na polohe Mahulanka bolo zistené slovanské sídlisko, ktorého objav posúva poznatky o včasnostredovekom osídlení Pezinka hlbšie do minulosti. Dôležité sú tiež zistenia archeologických výskumov na polohách Starý Zámok I nad Pinelovou nemocnicou a Starý Zámok II pri kameňolome, ktoré odhalili dve stredoveké opevnenia zo 14., resp. z 13.-15. storočia.

Od roku 2000 bolo v intraviláne mesta uskutočnených viacero archeologických a pamiatkovo-historických výskumov a prieskumov. I keď zatiaľ nepotvrdili osídlenie Pezinka na začiatku 13. storočia, významne doplnili a rozšírili poznatky o topografii a urbanistickom vývoji mesta.

V tesnej blízkosti dnešného farského kostola, smerom k zámku, boli nájdené úlomky keramiky z 11.-12. storočia. Z rohu Radničného námestia a Meisslovej ulice pochádza nález zahĺbenej polozemnice z polovice 13. storočia. Dôležité poznatky o dejinách mesta priniesol archeologický výskum farského kostola. Zistilo sa osídlenie okolia dnešného farského kostola, a teda intravilánu mesta, už v praveku (eneolit), v 11.-12. storočí a v tretej štvrtine 13. storočia.

Výskum renesančného meštianskeho objektu Malokarpatského múzea v Pezinku identifikoval niekoľko pôvodne samostatne stojacich (akiste obytných) budov, ktorých datovanie sa predbežne kladie do 15.-16. storočia.

Pomerne komplexne bol vo viacerých fázach preskúmaný aj systém renesančného opevnenia (na Hrnčiarskej ulici), ktorého časť sa nachádza na styku so skúmanou lokalitou.

Fragmenty stredovekej hlinenej zásobnice s kolkom

Časť Moyzesovej ulice, ktorá sa stala predmetom rozsiahleho archeologického výskumu, je na základe historických prameňov možné stotožniť so Špitálskou ulicou, resp. s časťou ulice Bodenzeil, ktorá v rôznych obdobiach zahŕňala aj „špitálsky“ úsek. Prvýkrát sa toto územie spomína v roku 1437 v registri desiatkového vína. Poloha je však známa už zo staršej listiny. Je ňou del'ba majetkov grófov zo Sv. Jura a Pezinka z roku 1425, ktorou si o.i. rozdelili aj mesto Pezinok. Listina spomína špitál s Kaplnkou Sv. Ducha. Ten stál na mieste Holubyho školy len pár metrov od miesta výskumu. Zmienky o špitáli máme aj zo starších období - z druhej polovice 14. storočia pochádza testament bratislavského kožušníka Perichtolda, pôvodom z Pezinka, ktorým odkázal peniaze pezinskému charitatívnemu Bratstvu Božieho tela, spravujúcemu špitál s kaplnkou. Následne sa ulica spomína až v urbári z roku 1601. Lokalita archeologického výskumu sa nachádza v tesnej blízkosti renesančného mestského opevnenia, ktoré vznikalo priebežne od roku 1615 do roku 1670. Jeho vznik a skutočnosť, že Bodenzeil ani Špitálska ulica nebola do opevnenia zahrnuté, výrazne ovplyvnila sídelný vývoj tejto časti mesta. V predpolí mestského opevnenia sa totiž spravidla nesmeli nachádzať kamenné stavby, ktoré by potenciálny útočník využil ako strategické body pri dobývaní. Podľa mapy mesta z roku 1785 tvoril ulicu Bodenzeil (a Špitálsku) jeden rad domov, preťatý vetvou mestského potoka. Zástavbu tejto časti mesta dokladajú aj vojenské mapovania realizované v rokoch 1764 – 1884. Kompozícia zástavby sa na základe mapových údajov výrazne nemenila ani v nasledujúcich obdobiach a v podstatnej miere rešpektovala uličnú čiaru pozdĺž mestských hradieb.

Nie ďaleko od skúmanej plochy bolo stredoveké osídlenie (15. storočie) zistené alebo potvrdené pamiatkovo-historickými výskumami v meštianskych domoch na Holubyho ulici č. 9 a Holubyho ulici č. 22, ďalej tiež na Radničnom námestí č. 9 a Radničnom námestí č. 1 (Turecký dom). V tzv. Tureckom dome pamiatkovo-historický výskum dokonca identifikoval kamennú architektúru zo 14. storočia.

METODIKA A ORGANIZÁCIA VÝSKUMU

Plocha budúceho výskumu na Moyzesovej ulici nebola doposiaľ archeologicky skúmaná. Prvý výskum bol vyvolaný až vydaním záväzného stanoviska k stavebnému projektu „Poly-

funkčný objekt – Panorama centrum“ a uskutočnil sa v dvoch fázach. Vzhľadom na výrazný predpoklad existencie starších architektur, známych z písomných zmienok a mapovaní, bola prvá fáza výskumu definovaná ako predstihový archeologický výskum, ktorého cieľom mala byť bližšia identifikácia predpokladaných nálezových situácií a možný rozsah následnej druhej fázy výskumu. Archeologický výskum I. etapy prebiehal v mesiacoch november, december roku 2011 a v marci 2012. Bol zameraný na skúmanie plochy formou plošného odkrývania vrchnej nivelety (povrchovej vrstvy). Tá pozostávala z trávnik a stavebných zásypov, pod ktorými boli zachytené koruny prevažne kamenných múrov. Nivelety v priestoroch medzi murivami boli predbežne datované do stredoveku a novoveku. Realizátorom I. etapy archeologického výskumu bolo Archeologické múzeum SNM v Bratislave, zastúpené PhDr. Zdeňkom Farkašom, PhD. a Mgr. Igorom Chomom, v spolupráci s Mestským múzeom v Pezinku. Štátny pamiatkový dohľad Krajského pamiatkového úradu v Bratislave zadefinoval nutnosť pokračovania II. etapou výskumu s cieľom

Začistovanie nálezovej situácie

bližšie preskúmať nájdené nálezové situácie a následne ich odborne zdokumentovať. Realizátorom II. etapy výskumu bola archeologická spoločnosť AA TERRA ANTIQUA s. r. o., zastúpená Mgr. Jánom Harušiakom a Mgr. Janou Vereščákovou v spolupráci s Mestským múzeom v Pezinku.

Výskum prebiehal spočiatku mechanickým začisťovaním viditeľných zvyškov kamenných architektur a následným ručným dočisťovaním nálezových situácií a kultúrnych vrstiev. V prie-

Základy kamenných objektov

behu výskumných prác sa na ploche budúcej stavby podarilo identifikovať dovedna 92 archeologických objektov, ktoré boli rozdelené na stavebné objekty a zahĺbené objekty. Samostatnú skupinu objektov tvorili dlažby a chodníky. Nálezové situácie v priebehu archeologického výskumu boli dokumentované fotograficky, kresebne, geodeticky a fotogrametricky.

ZHODNOTENIE VÝSLEDKOV VÝSKUMU

Objekty

Najvýraznejšiu skupinu archeologických objektov tvorili stavebné objekty, ktorých bolo počas výskumu odkrytých 17. Ide najmä o zvyšky základov a podzemných častí novovekých kamenných domov, ktoré vo výraznej miere poškodili staršie nálezové situácie z neskorého stredoveku. Viaceré z nich existovali kontinuálne s početnými prestavbami až do sanácie ulice v druhej polovici 20. storočia. Stavebné objekty sa nachádzali v severnej polovici odkrytej plochy a sčasti zachádzali aj pod dnešnú uličnú čiaru, avšak bez toho, že by tvorili pôvodnú uličnú čiaru Špitálskej ulice. Okrem podrobnej charakteristiky pôvodných murív výskum odkryl aj viaceré vstupné portály do zahĺbených priestorov, dve kamenné studne, ktoré však boli využívané, a teda aj čistené, až do 20. storočia a boli bez výrazného archeologického materiálu a takmer celú hlinenú pec, ktorej funkciu sa však nepodarilo zistiť.

Najpočetnejšiu skupinu objektov tvorili zahĺbené objekty, ktorých bolo odkrytých celkovo 75 a potvrdených po overení nálezových situácií bolo 69. Šesť pôvodne predpokladaných zahĺbených objektov tvorili prírodné depresie, do ktorých bol priplavený alebo prinesený archeologický materiál. Šesť zahĺbených objektov bolo identifikovaných ako polozemnice, t.j. čiastočne do zeme zahĺbené obydľia. Polozemnice sa nachádzali v severnej časti odkrytej plochy, boli situované kolmo na dnešnú uličnú čiaru a ich severné steny tvorili pôvodne, pravdepodobne, neskorostredovekú ulicu Bodenzeil. Zaniknutá stredoveká drevená alebo drevozemná zástavba bola porušená novovekou modernou uličnou zástavbou. Najpočetnejšiu skupinu zahĺbených objektov tvorili tzv. sídliskové jamy. Ide o jamy rôznych tvarov ústí, ktoré môžu svojim obsahom (t.j. hnuťelnými nálezmi sídliskového charakteru) dokladovať existenciu sídliska. V daných prípadoch môže ísť o jamu, ktorá je pozostatkom zahĺbeného sídliskového objektu, ktorého konštrukciu nie je možné z nálezovej situácie bližšie identifikovať, resp. o jamu vyhlbenú zámerne na sústreďovanie odpadu, prípadne o jamu zistenú v interieri stavby akéhokoľvek typu, ktorej funkcia je viac-menej hypotetická.

Ďalšie zahĺbené objekty tvorili stavebné jamy, zásobná jama, z ktorej bola vyzdvihnutá veľká časť zdobenej keramickej nádob a kolové jamy, ktoré sa koncentrovali najmä v severozápadnej časti stavebnej plochy.

Nálezy

Veľmi dôležitým prvkom pri datovaní nálezových situácií a kultúrnych vrstiev sú archeologické nálezy. V rámci výplne preskúmaných sídliskových objektov boli identifikované predovšetkým výrazne zastúpené fragmenty keramiky, mazanice, osteologický (kostený) materiál, zastúpenie mala aj

stavebná keramika a početnú skupinu tvoria drobné, resp. ojedinelé predmety rôzneho materiálu a charakteru. Početnejšie zastúpené sú rôzne kovové a sklenené predmety. Z hľadiska chronologického datovania tvoria veľmi dôležitú skupinu nálezov mince.

V priebehu výskumných prác bolo v rámci výplne preskúmaných archeologických objektov, ako aj zberom, získaných dovedna 5704 fragmentov keramiky. Z nich je dôležitá najmä skupina fragmentov okrajov, tvorená 912 kusmi nádob. Tie sú dôležité najmä pre datovania jednotlivých nádob, pretože okraj, ako jedna z najvýraznejších častí nádoby, sa v priebehu času mení. Zaujímavosťou je pomerne malý počet glazovaných fragmentov nádob (175 ks), ktoré sú pre našu oblasť charakteristické od 16. storočia. Z ostatných nálezov spomenie aspoň 388 kusov mazanice, ktorá tvorila výplň stien drevených, slamených, alebo drevozemných objektov, 290 kusov osteologického materiálu a 187 drobných, prevažne kovových predmetov. Zastúpenie tu majú najmä železné klince a obruče z vedier a sudov. Našiel sa tiež fragment noža, dve kovové pracky či železná sekera. Početnú skupinu drobných nálezov tvorili fragmenty rôznych sklenených predmetov, medzi ktorými spomenieme napríklad fragmenty vínného hevera.

Časť stredovekej kachlice a renesančnej šachovej figúrky

Medzi zaujímavé drobné predmety môžeme zaradiť tiež fragment figúrky stvárňujúcej ľudskú postavu (azda šachová figúrka), fragment kachlice bez glazúry s vyobrazením pravdepodobne svätca, časť kachlice so zdobeným okrajom a postavou svätca zistený na dne nádoby zachytenej vo fragmentárnom stave, hlinený tkáčsky praslen, ojedinelý praveký črep s uškom a keramická nádoba vyzdvihnutá v celku. Určite ojedinelý je nález sadrovej figúrky, vyobrazujúcej Pannu Máriu, nájdenej po mechanickom odstránení kamennej dlažby.

Osobitnú skupinu nálezov tvoria 4 kusy mincí. Ide o uhorský grajciar Leopolda I. (1675-1705), uhorský denár Ferdinanda III. (1637-1657) asi z rokov 1640-1650, tirolský ertschkreutzer grófa Žigmunda (1439-1490) a grajciar cisára Františka I. (1792-1835) z roku 1800.

Všetky štyri mince sú zaujímavým doplnením poznatkov o obehú mincí v Pezinku a okolí v období 15.-začiatku 19. storočia. V doterajších nálezoch z Pezinka napr. nebol zaznamenaný výskyt tirolských ertschkreutzerov z konca 15. storočia, hoci určite obiehali aj na západnom Slovensku, minimálne v širšom okolí Bratislavy. Dnes sú známe len z Nitry a okolia Štúrova. Mince môže napr. dokumentovať styky grófov z Jura a Pezinka s oblasťou Rakúska, odkiaľ mohol byť prinesený. Denáre Ferdinanda III. sa na Slovensku vyskytujú tiež málo-

kedy. Určite ich nebolo vyrazených toľko, ako v časoch vlády jeho predchodcov, preto sa ani toľko nerozptýlili medzi obyvateľmi západného Slovenska. Navyše väčšina z nich sa zničila počas udalostí 30-ročnej vojny, alebo sa odniesla do zahraničia. Preto sa považujú za vzácné.

Bratislavský trojgrajciar z roku 1696 patrí medzi bežnejšie mince. Bratislavské mince Leopolda I. dopĺňali vtedajšie obeživo vytvorené mincami z iných mincovní, hlavne kremnickej a viedenskej. Preto sa pomerne často vyskytujú v slovenských nálezoch z toliarového obdobia (1526-1892).

Ani pražský grajciar Františka I. z roku 1800 nie je príliš často nachádzaný. Obiehal síce s miliónmi značne podobných grajciarov z Viedne (značka A), Kremnice (zn. B), alebo Smolníka (zn. S) a ostatných cca. piatich mincovní až do roku 1811, kedy došlo k ich devalvácii, ale pražská mincovňa nebola schopná vyrobiť toľko mincí ako hlavné mincovne monarchie. Napr. kremnická mincovňa mala výhodu, že slovenské bane dodali med' na kotúčky, tie sa vyrobili v Smolníku a v Kremnici sa len razili mince. Preto sa pražské mince považujú za vzácné. Všetky štyri mince sú dôležitým historickým prameňom k doplneniu našich vedomostí o používaní takýchto mincí na Slovensku, resp. len v jeho západnej časti.

Mince nájdene počas výskumu

Datovanie

Na základe predbežného vyhodnotenia hnuťelného archeologického materiálu, najmä mincí a keramického materiálu, možno objekty preskúmané na ploche stavby budúceho polyfunkčného objektu zaradiť do obdobia neskorého stredoveku až novoveku. Prvý horizont možno klásť do druhej polovice 15. storočia, a to najmä na základe nálezu tirolského ertschkreutzeru. Druhý horizont možno stotožniť s druhou polovicou 17. storočia, čo dokladá trojgrajciar Leopolda I. a denár Ferdinanda III. Záverečný horizont dokladá nález grajciara

Františka I., ktorý bol v obehu od roku 1800. Ďalšie osídlenie skúmaného priestoru pokračovalo až do druhej polovice 20. storočia, kedy boli stavby asanované.

ZHODNOTENIE VÝSKUMU Z HĽADISKA VÝVOJA URBANIZMU PEZINKA

Lokalita, na ktorej sa uvedený výskum uskutočnil, sa môže zdať pre bežného „Pezinčana“ historicky, či archeologicky nezaujímavá. Nachádza sa mimo historického jadra Pezinka, ktoré vzniklo 17. storočím obkolesením centrálnej časti mesta renesančným opevnením.

Archeologický výskum na Moyzesovej ulici však priniesol okrem množstva nálezov hmotnej kultúry aj významné poznatky o vývoji a osídlení tejto časti mesta a v širšom kontexte aj o vývoji samotného Pezinka.

Nález fragmentov pravekej keramiky datovanej predbežne do obdobia eneolitu (3. tis.p.n.l.) potvrdzuje pomerne hustú sieť osídlenia v tomto období na území Pezinka. Aj keď praveké črepy neboli nájdené v primárnej polohe a s veľkou pravdepodobnosťou sa sem dostali postupným prenosom v potoku, ich prítomnosť a relatívne malá opotrebovanosť dokazuje existenciu eneolitického osídlenia v blízkosti skúmanej lokality. Ako najbližšia možná poloha sa javí oblasť farského kostola, kde bola počas výskumu tiež nájdená podobná keramika. Nemôžeme však vylúčiť ani existenciu ďalšej, doteraz neznámej, a možno už zničenej eneolitickej lokality v historickom centre mesta.

Dôležité sú najmä výskumom získané poznatky o stredovekých fázach osídlenia lokality (15. storočie). Rad polozahľbených drevených, resp. drevozemných domov, ktorých priečelia tvorili uličnú čiaru, sú dokladom existencie sídla, lemujúceho z južnej strany pôvodnú cestu z Bratislavy do Trnavy - dôležitú komunikáciu v rámci celého Uhorska. Na druhej strane cesty, t.j. smerom do centra mesta, stál už v tom čase špitál sv. Ducha, ktorý pravdepodobne tvoril jednu z dominant stredovekého mestečka.

Toto sídlo, resp. ulica sa rozkladala pri meandri starého potoka, tečúceho mestom smerom zo severu na juh, ktorý sa len niekoľko metrov za skúmanou lokalitou stáčil prudko na juhovýchod a neskôr sa vlieval do rozsiahlej masy Šúrskeho močiarov. Práve tento potok spôsoboval početné lokálne záplavy, ktoré boli výskumom zistené v podobe drobných naplaveninových vrstvičiek medzi jednotlivými zánikovými horizontmi polozemných.

Existencia stredovekého osídlenia v pomerne veľkej vzdialenosti od najstaršej známej sakrálnych stavby – farského kostola umožňuje vysloviť predpoklad o relatívne samostatnom, či autonómnom sídle v okolí špitála sv. Ducha, ktorého sakrálnou stavbou bola neskoršia kaplnka sv. Ducha. Spojením stredovekého osídlenia, rozkladajúceho sa v okolí farského kostola a osídlenia v okolí špitála sv. Ducha, približne v priestore dnešného námestia, pravdepodobne, vzniklo neskoršie historické centrum mesta.

Kamenné stavby, ktoré boli datované archeologickým výskumom najneskôr do 17. storočia, paradoxne nerešpektovali uličnú čiaru a ich stavebný vývoj je skôr podobný sta-

vebnému vývoju objektov na Holubyho ulici č. 22, ktoré boli tiež archeologicky skúmané. Ich vývoj vychádzal z centrálnej stavby umiestnenej uprostred parcely, ku ktorej sa postupne budovali ďalšie objekty, až sa dosiahla súčasná uličná čiara. Veľmi zaujímavým zistením bola relatívna plytkosť základov zahĺbených častí kamenných objektov. V rámci skúmanej plochy bola prevažná časť stavebných objektov zachytená v rozmedzí 153, 5 – 153, 8 m n. m., t. j. približne 1 – 1,3 m pod úrovňou dnešného terénu. Architektúry boli prekryté rôznymi novšími navážkami, ktoré vznikli s veľkou pravdepodobnosťou v súvislosti s asanovaním priestoru. Murivá objektov boli zahĺbené do vrstvy, ktorá obsahovala prevažne neskorostredoveký materiál a v ktorej boli po začistení rozpoznateľné viaceré zahĺbené objekty.

Aj v kamenných objektoch, ktoré boli predmetom výskumu, bolo zistených niekoľko zánikových horizontov, čo svedčí o búrlivom vývoji mesta, jeho osídlenia a celkového urbanizmu.

ZÁVER

Archeologický výskum na Moyzesovej ulici priniesol veľmi veľa nových poznatkov o možnom vývoji mesta a jeho architektúry. Išlo o zatiaľ plošne najväčší, časovo a logisticky náročný, archeologický výskum na území mesta Pezinka a zistené poznatky tomu zodpovedajú. Na území historického centra mesta sa už nenachádza veľa plôch, relatívne nedotknutých novovekou výstavbou. Zistenia o pomerne plytkých základoch pôvodných neskorostredovekých zahĺbených objektov či renesančných kamenných domov to len potvrdzujú. Preto sú informácie získané týmto výskumom veľmi dôležité v kontexte celého stavebného, architektonického a urbanistického vývoja mesta.

Okrem množstva artefaktov hmotnej kultúry sa podarilo získať cenné informácie o živote a najmä spôsobe bývania v jednotlivých historických epochách. Najcennejšie informácie sa však získajú až po dôkladnom spracovaní získaných poznatkov a ich zakomponovaní do celkového obrazu vývoja mesta a jeho urbanizmu.

Napriek tomu už teraz môžeme skonštatovať, že výskum výrazne doplnil doteraz stále neúplnú mozaiku informácií o histórii nášho mesta. Preto si treba uvedomiť, že akýkoľvek nepatrný nález či objav uskutočnený náhodne, či počas stavebných prác, môže byť kľúčovým pri doplnení poznatkov o našom meste. Úprimný záujem okoloidúcich obyvateľov i návštevníkov Pezinka, ktorý sme cítili počas celého výskumu, nám dáva vieru, že história vlastného mesta je naozaj len málokomu ľahostajná.

Literatúra

- Bozen ... Pezínok 1208 - 2008. Zborník z konferencie konanej dňa 5.12.2008. Pezínok 2008.
- HARUŠTIAK, J. – VEREŠČÁKOVÁ, J.: Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu, Pezínok, okres Pezínok, „Polyfunkčný objekt – Panorama centrum“, 2012.
- HUNKA, J.: Správa o určení mincí. Nitra 2012.
- CHOMA, I. - FARKAŠ, Z. – WITTGRUBER, P.: Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu, Pezínok, okres Pezínok, „Meštiansky dom – Holubyho ul. č. 22.“ 2006.
- DUBOVSKÝ, J.M. – ŽUDEJ, J. (ed.). Dejiny Pezinka. Bratislava 1982.

DEVÄŤ ROKOV ARCHEOLOGICKÝCH VÝSKUMOV MALOKARPATSKÉHO MÚZEA V PEZINKU

Július Vavák

Malokarpatské múzeum v Pezinku sa od roku 2003 začalo po prvýkrát vo svojej histórii zaoberať profesionálnou archeologickou činnosťou. Podmienky pre prácu archeológa boli v múzeu spočiatku náročné, napriek tomu sa prvá výskumná činnosť začala už v roku 2004. Na podnet vtedajšej riaditeľky múzea, Danky Kopálovej, bolo zriaďovateľom múzea - Bratislavským samosprávnym krajom od roku 2006 zaistené stabilné finančné krytie archeologických výskumov. Múzeu sa v tomto roku podarilo zrealizovať zisťovací vedecký výskum na jednom z najvýznamnejších a najlepšie zachovaných včasnostredovekých hradísk u nás – na hradisku vo Svätom Jure. Spočiatku múzeum realizovalo výskumnú činnosť pod záštitou pracovníkov SNM - Archeologického múzea Z. Farkaša a V. Turčana, ako i pod dozorom P. Šalkovského z Archeologického ústavu SAV. Od roku 2008 múzeum vykonáva svoje výskumy samostatne, pričom sa už od roku 2007 pravidelne zúčastňujú našich projektov študenti archeológie FF UK v Bratislave, ako i poslucháči klasickej archeológie FF TU v Trnave, čím spolupracujeme na výchove mladej generácie odborníkov.

V súčasnej dobe vykonáva múzeum systematický vedecký výskum na hradisku vo Svätom Jure a v priestore opevnenej osady v Budmericiach, ktoré tvoria hlavné ťažisko našich te-

rénnych aktivít. Popri nich múzeum vykonáva výskumy pre potreby stavebných investorov. V priebehu rokov sa naša činnosť orientovala na oblasť Bratislavského, ale i Trnavského samosprávneho kraja. Prehľad najzaujímavejšej terénnej činnosti podľa jednotlivých lokalít prinášame v nasledujúcich riadkoch.

PEZINOK, HRNČIARSKA ULICA Č. 58

Prvým realizovaným výskumom sa stal v roku 2004 záchraný archeologický výskum na Hrnčiarskej ulici, počas ktorého bola preskúmaná renesančno-baroková hradba mestského opevnenia. V súlade s písomnými prameňmi sme v dvoch sondách zachytili vývoj opevnenia, ktoré bolo budované v dvoch fázach počas 17. storočia. Po roku 1615 bola vybudovaná najskôr hlinitá hradba a murované brány, ktoré boli neskôr zakomponované do mladšej kamennej hradby s 11 baštami, postavenej po roku 1643 a dokončenej okolo roku 1670. Opevnenie od počiatkov sprevádzala predsunutá, v prípade nebezpečenstva vodou napúšťaná, priekopa. Po zániku opevňovacej funkcie sa v 19. storočí tehlové cimburie rozobralo, mestské brány zbúrali, hlinený násyp sa po úpravách využíval ako vysunuté záhradné terasy. Z výskumu sme získali kolekciu fragmentov stredovekých a novovekých nádob, kachlíc, ale i kovových predmetov.

PEZINOK, POLOHA NA BIELENISKU

Koncom roku 2004 došlo v spolupráci s Mestským múzeom v Pezinku k preskúmaniu sídliskového objektu porušeného stavebnými prácami. Zo zásypu objektu sa záchraným výskumom získala prepálená mazanica z nadzemnej konštrukcie budovy a početný črepový materiál, poukazujúci na záver lengyelskej kultúry, reprezentovanej ludanickou skupinou, ovplyvnenou zadunajsko-dolnorakúsko-moravským pomedzím. Miestnu tkáčsku výrobu dokladajú nálezy praslenov a zlomok závažia tkáčskeho stavu, z ďalších predmetov to bol zlomok kamennej brúsenej sekerky a čepieľka. Nález významne dokresľuje eneolitické osídlenie priestoru Pezinka a intenzívne kontakty s okolitými oblasťami. Ďalší zachytený objekt z výskumu súvisí s novovekým osídlením.

PEZINOK, POLOHA MAHULANKA

V roku 2005 sa uskutočnil výskum na poli za železničnou traťou, kde sme v predošli rokoch zistili existenciu slovaniského sídliska. Toto osídlenie predstavuje najstarší horizont stredovekého osídlenia Pezinka, datovaný v rozmedzí od pol. 7. do prelomu 8./9. storočia. Zastupujú ho zvyšky troch ob-

Pezinok, Hrnčiarska ulica č. 58

Pezinok, poloha Mahulanka

jektov, v dvoch prípadoch išlo najskôr o pozostatky obytných stavieb. Rozsah osídlenia bol na nálezisku zistený zberom minimálne na ploche 600 x 130 m. Pamiatky po živote ľudí reprezentujú pomerne chudobné nálezy zastúpené zlomkami keramiky a časťou rotačného žarnova. Na nálezisku sme rozpoznali i osídlenie zo staršieho eneolitu, doby laténskej, ako i pamiatky z vrcholného/neskorého stredoveku a ojedinelo i z novoveku.

PEZINOK, M. R. ŠTEFÁNKA 4

V roku 2006 a 2007 sa realizoval záchranný archeologický výskum v priestoroch dvora Malokarpatského múzea v Pezinku. V priestore drenáží boli pri obvodových stenách zistené objekty z vrcholného/neskorého stredoveku, ktoré reprezentovali zvyšky kolových jamiek, zvyšky mazanice z výmazu stien, pochádzajúcich z obdobia pred výstavbou renesančného komplexu budovy, t.j. pred prvou štvrtinou 17. storočia. Zaujímavý bol výskum ďalšieho drevozemného objektu, najskôr obydľia, s množstvom keramických nálezov, ktoré pravdepodobne súvisia s výrobou keramiky na parcele. Počas výskumu došlo k závažným zisteniam súvisiacim s dispozíciou renesančného komplexu, ktorý ako ukázala obhliadka interiéru, pozostával z viacerých, navzájom pospájaných, starších budov.

Následný výskum v interiéri pivničných priestorov v roku 2008 poukázal na skutočnosť, že k výstavbe niektorých z priestorov dochádza najneskôr na prelome 15.-16. storočia. Medzi nálezmi treba spomenúť keramické zlomky z vrcholného/neskorého stredoveku a novoveku, nálezy novovekých sklenených a železných predmetov, výnimočným nálezom bol súbor strieborných mincí zo 17. storočia.

DECHTICE, KOSTOL SV. KATARÍNY ALEXANDRIJSKEJ

V roku 2008 bol vykonaný záchranný archeologický výskum, počas ktorého bola objavená časť prikostolného pohrebiska v priestore drenáží pri západnej, t. j. čelnej, stene a pri bočnej, t. j. severnej, stene lode. Počiatky pochovávaní pri kostole možno vidieť najneskôr v 14.-15. storočí. Štrnásť preskúmaných hrobov ako aj iné nálezové situácie umožnili spresniť datovanie úprav pôvodne gotického kostola. Najvýraznejším záchytným momentom je letopočet 1612 na spočiatku pred-

Dechtice, Kostol sv. Kataríny Alexandrijskej

pokladanom gotickom portáli veže priečelia. Ako ukázal náš výskum, datovanie veže nie je gotické. Naše datovanie jednoznačne podporuje nález mince z hrobu 4/08 s letopočtom 1577, ktorý bol porušený murivom veže. Superpozícia hrobu a muriva veže definitívne zavrhol jej datovanie do neskorého stredoveku, naopak, ku gotickej stavbe bola pristavaná až v renesancii. Podrobný stavebno-historický výskum, doplnený archeologickým výskumom, môže objasniť počiatky a charakter výstavby ako i prestavby kostola.

SVÄTÝ JUR, POLOHA HRADISKO

Prvý vedecký výskum na hradisku vykonalo SNM pod vedením L. Kraskovskej v rokoch 1957, 1958 a 1962. Počas nášho systematického výskumu realizovaného v rokoch 2006-2009 a v rokoch 2011 a 2012 sme na prvom predhradí vytýčili tri sondy, dve na vrcholovej plošine, jednu na hradbe, ďalších deväť sond bolo umiestnených na akropole - jednak na jej vrchole, ako i na jej terasách.

Výskumom sme zistili nové informácie o pohybe ľudí na mieste budúceho hradiska, ktoré reprezentujú ojedinelé bronzové výrobky, zastúpené zlomkom kosáka a dýky, najskôr zo začiatku strednej doby bronzovej (1500-1400 pred n.l.).

Prvé sídelné aktivity v priestore zaznamenávame v halštate, v čase kalenderberskej kultúry (750-550 pred n.l.), z nášho výskumu sme z tohto obdobia získali keramické zlomky nádob a bronzovú sponu. Nálezy zo záveru doby laténskej (1.

Svätý Jur, poloha Hradisko

stor. pred n.l.), doby rímskej a doby sťahovania národov (1.-6. stor. n.l.) poukazujú na to, že priestor hradiska slúžil Keltom a následne Germánom prinajmenšom ako refúgium. Prítomnosť týchto etník dokladajú mince a nálezy spôn.

Záujem Slovanov o polohu dokladá materiálna kultúra od 2. pol. 8. storočia, kedy vzniká najstaršie - eliptické opevnenie (325 x 170 m). Zrejme po spojení Nitrianska a Moravy bolo po roku 833 hradisko zväčšované výstavbou dvoch predhradí. Celková dĺžka opevneného areálu, po prístavbe predhradí, dosiahla okolo 680 m. Poloha, mohutné opevnenie a iné nálezy poukazujú na to, že hradisko bolo dôležitou pevnosťou medzi Nitrianskym a Moravským kniežatstvom, centrom regionálnej správy a bezpochyby i dôležitým hospodárskym strediskom. Najstarší rozpoznateľný horizont zastupujú nesko-

Svätý Jur, poloha Hradisko

roavarské bronzы a karolínske výrobky. Materiálna kultúra a zväčšenie opevnenia poukazujú na to, že sídlisko dosiahlo najväčší rozmach v priebehu 9. storočia.

Obyvatelia stavali obydlia na miestach upravených terás a prirodzených plošín. Dochovali sa po nich mierne zahĺbenia v podlaží, ohniská, ktoré dopĺňajú na staršie nálezy. Pozostatkami po nadzemných objektoch – zruboch, môžu byť i zoskupenia kameňov, zväčša len spevnenie terénu. Výnimočný a posledný nález z výskumu reprezentuje nasucho kladená podmurówka stavby - pozostatok po zрубе s rozmermi cca. 5,5 x 6,5 m. Objekt, ktorého výskum neskončil, spájame s miestnou elitou. Analogická budova bola odkrytá i na Bratislavskom hrade. Výskum tohto výnimočného objektu pokračuje. Osobitnú kategóriu stavieb predstavujú napokon zahĺbené hospodárske objekty, prítomnosť výrobných objektov zas indikujú nálezy železnej strusky.

Počas výskumu sme získali početné nálezy keramiky svedčiacej o intenzívnom živote na hradisku, existenciu rôznych vrstiev spoločnosti signalizujú nálezy šperkov z farebných kovov (náušnice, gombíky, prstene, závesok, korálky), súčasti výstroje a výbroje, najmä hroty šípov, kopijí, krúžky z brnení, nože s krvnou ryhou, súčasti ostrôh, bočnice zubadiel, kovania a nákončia remeňov. Pozornosť si zasluhujú aj pracovné nástroje (pílky, vrták, hladidlá), poľnohospodárske nástroje (radlica, motyky, kosáky), nožíky, oceľky, nožnice, rybárske háčiky, sekerovité hrivny, kľúče, keramické prasleny a tkáčske závažia a napokon kamenné brúsiky.

Konštrukcia opevnenia hradieb je známa najmä z výskumu Ľ. Kraskovskej. Počas nášho výskumu došlo k preskúmaniu vnútornej priekopy, ktorá, mala mierne oblúkovitý tvar. Priekopa vznikla odkopaním zeminy a zasekaním do ilovo-žulového podlažia, jej funkcia nebola primárne fortifikačná. Predpokladáme, že val a s ním i priekopa druhého predhradia boli vybudované v priebehu 2. polovice 9. storočia, prípadne začiatkom 10. storočia.

V priebehu 1. pol. 10. storočia bolo hradisko opustené a každodenný život sa zredukoval a presunul mimo opevnenia, do podhradia, predpokladáme, že sa stal základom obce Svätý Jur. V roku 1209 daroval Svätý Jur panovník grófovi Šebešovi, ktorý zdá sa vybuďoval na akropole hradiska svoje prvé miestne sídlo. Z nášho výskumu pochádza z tohto obdobia málopočetná kolekcia predmetov, z ktorých spomenieme železnú ostrohu s kolieskovým bodcom, hroty šípov, azda sem náležia i vinohradnícke nože, ktoré dopĺňajú staršie nálezy predmetov a zvyškov zrubovej palácovej stavby z výskumu Ľ. Kraskovskej.

TRNAVA, KAPITULSKÁ ULICA 19, 20

Predstihový výskum sme zrealizovali na mieste plánovanej výstavby budovy s prestávkami v rokoch 2009 až 2012. Na ploche pozemku sme odkryli desiatky archeologických objektov. Ukázalo sa, že poloha bola zriedkavo využívaná už v neolite, eneolite, ale i v dobe bronzovej.

Osobitnú pozornosť si zasluhujú nálezy zo včasného stredoveku. Zastupuje ich predovšetkým celá nádoba v sprievode pozostatkov domácich zvierat, uložených v zásobnej jame najskôr z 8. storočia, t. j. z predveľkomoravského obdobia. Ide doposiaľ o najstarší doklad stredovekého osídlenia v Trnave, zároveň o príklad možnej rituálnej zvieracej obete v intenciách predkresťanského slovanského náboženstva.

Hlavný rozmach využívania skúmaného priestoru nastáva vo vrcholnom/neskorom stredoveku (14.-16. stor.), kedy sa na pozemku stretávame s meštianskym domom/domami s hospodárskym zázemím, so stavbami, zásobami potravín a osiva uchovávanými v hlbokých jamách a pivniciach. Súčasťou zázemia boli odpadové jamy, studne, žumpy, pece, žľaby, ale aj ťažobné jamy na spráš používanú pri výrobe nádob, tehál a strešnej krytiny. Nálezy zo stredoveku zastupujú početné nálezy keramiky, vrátane celých nádob, kovové výrobky, me-

Trnava, Kapitulska ulica 19, 20, odkrývanie plochy

dzi nimi i kľúče, pracovné náradie, objavili sa tu i hroty šípov, ojedinelo i výstroj bojovníkov, početné sú nálezy mincí, šperkov, kostených a sklenených výrobkov. Nálezy z novoveku dokla-

dajú naďalej využívanie priestoru ako hospodárskeho zázemia. V tomto období došlo aj k vybudovaniu dodnes stojacej renesančnej budovy, ktorá je národnou kultúrnou pamiatkou, a jej prístavbu sme zachytili počas výskumu. Materiálnu kultúru z novovekých objektov zastupujú najmä početné zlomky glazovanej keramiky, kachlíc, skleneného riadu, rozmanité železné a ojedinelo i bronzové predmety, ako i kostené/parohové výrobky.

BUDMERICE, POLOHA SUŠIČKA

V rokoch 2010 a 2012 prebehol systematický archeologický výskum v areáli opevnenej osady maďarovskej kultúry (cca. 1750-1400 pred n.l.) v Budmericiach v polohe Sušička, realizovaný v spolupráci so SAHI o.z. Podľa geofyzikálneho zamerania bolo sídlisko obohaté štyrmi polkruhovými priekopami a v čase najväčšieho rozmachu široké okolo 300 m. Sonda I z roku 2010 bola vytyčená v mieste koncentrácie geofyzikálnych anomálií pri západnom nároží areálu bývalej Sušičky. Z vrstiev sondy sme okrem početného črepového materiálu maďarovskej kultúry získali bronzový špirálovitý prsteň, časť tzv. noppenringu a iné bronzové zlomky, tiež strusku, keramickú dýzu, mazanicu, kostenú, štiepanú a brúsenú industriu, ktoré môžu patriť staršiemu eneolitickému osídleniu. Prekvapením bolo odkrytie menšej priekopy eneolitickej ludanickej skupiny (cca. 4300-3500 pred n.l.), ktorá nebola zachytená geofyzikálnym meraním. Z jej rezov pochádza málopočetný črepový materiál, štiepaná a v zlomkoch aj brúsená industria, mazanica. Počas výskumu sa nám podarilo zachytiť tri pôvodne zásobné jamy. Ďalšie štyri okrajovo zachytené objekty, vrátane časti predpokladaného obydla, neboli preskúmané.

Dve z troch skúmaných zásobnicových jám obsahovali kostrové pozostatky ľudských jedincov. Na dne jedného ležala kostra ženy na ľavom boku so silno skrčenými končatinami. Sprievodný materiál predstavoval masívnejší džbánok a pokrievka v oblasti nôh, kde sa kumulovali i uložené lastúry korytka rybníčného. Z oblasti krku pochádza nález bronzovej špirálky, nižšie panvy bola umiestnená časť trecej podložky na obilie. Nižšie lebký sa nachádzali dve zuhoľnatené dreva štvorholníkového tvaru. Popri početných fragmentoch nádob zo zásypu pochádza i bronzová náušnica, z oblasti dna zlomok odlievacieho téglika, struska, mazanica, prederavené a pôvodne na šnúрку navlečené lastúry korytok a súčasti kamenných zrotierok a iné predmety. Objekt obsahoval i kosti zvierat.

Vo vedľajšom objekte bol v spodnej polovici hĺbky preskúmaný súbor celých nádob vo vrstvách nad sebou, uložených hore dnom alebo na boku. V niekoľkých prípadoch obsahovali vo vnútri malú nádobu. Z tohto kontextu pochádza odlie-

Budmerice, poloha Sušička

vacia forma na tyčinkovitý ingot, druhá na dve ihlice, doklady metalurgie zastupuje aj keramická dýza, zlomok odlievacieho téglika, troska. Zastúpený je i bronzový krúžok, puklička a zlomok keramického bochníkovitého idolu. Početné boli zlomky trecích podložiek na mletie obilia, objavili sa závažia tkáčskeho stavu, zuhoľnatený trám, mazanica a iné nálezy. Medzi kosťami zvierat a lastúr korytka rybníčného (niektoré s dierkou) sa nad dnom nachádzala horná polovica stehennej kosti, paralelne ďalšia stehenná kosť, ďalej i časť ľudskej vretennej kosti dospelých jedincov. V hornej časti zásypu ležala časť lebky mladého jedinca. Na dne jamy sa nachádzala vrstva plná zuhoľnateného obilia. Domnievame sa, že súbor náleзов z objektu bol súčasťou rituálnych praktík.

V sezóne roku 2011 sme otvorili druhú plošnú sondu v priestore, kde sme očakávali pokračovanie predpokladaného obytného objektu z minulého roku. Nachádzal sa v superpozícii s dvoma objektmi, čo spôsobilo značnú nečitateľnosť nálezovej situácie. Vo výplni sme našli množstvo keramických črepov, jeden zachovaný džbánok, zvieracie kosti, medzi nimi aj psiú lebku. Medzi ďalšie zaujímavé nálezy patria keramické kolieska, hlinené závažie od tkáčskeho stavu, parohový sekeromlat a kamenný hrot šípu. Z kovových predmetov sme objavili bronzovú špirálku – súčasť náhrdelníka a bronzové šidlo so zvyškom kostenej rukoväte. Z preplavenej zeminy sa získali fragmenty jantárových korálikov.

Zberom sme v priestore osady okrem osídlenia z doby bronzovej v črepovom materiáli zistili aj črepy zo staršej doby železnej, doby laténskej a z včasného stredoveku. Dôležité boli najmä fragmenty dvoch kamenných odlievacích foriem, jednej na ihlicu a druhej zrejme na plochú sekerku, ktoré s nálezmi dýz zo zberu spoločne s nálezmi zo sond dokladajú, že lokalita bola v dobe bronzovej významným metalurgickým centrom. Dokladmi kovolejárstva sú i zberom nájdené nálezy militárií (hrot šípu, hrot kopije, dýky) a šperkov (srdcovité závesky, ihlica).

Literatúra

- FARKAŠ, Z. - VAVÁK, J. - WITTGRÜBER, P.: *Dejiny Pezinka od praveku po formovanie sa uhorského štátu*. In: Bozen ... Pezinok 1208-2008. Pezinok 2008, s. 15, 16.
- JELÍNEK, P. - VAVÁK, J. - HLAVATÁ, J.: *Systematický výskum opevnenej osady maďarovskej kultúry v Budmericiach (okr. Pezinok)*. In: Informátor SAS 22-2, 2011, s. 1-3.
- NAGY, P. - POSPECHOVÁ, P. - VAVÁK, J. - WITTGRÜBER, P.: *Výskum mestského opevnenia v Pezinku*. In: Zborník SNM 99, Archeológia 15, 2005, s. 209-224.
- VAVÁK, J.: *Nové poznatky k najstarším dejinám Svätého Jura*. In: Kol.: *Zo starších dejín Svätého Jura*. Kolektívna monografia. Svätý Jur 2010, s. 7-30.
- VAVÁK, J.: *Včasnostredoveké osídlenie v Pezinku*. In: Zborník SNM 104, Archeológia 20, 2010, s. 99-112.

KELTSKÉ OSÍDLLENIE PEZINKA A OKOLIA

Radoslav Čambal

V priebehu 5. storočia pred Kr. dochádza k výrazným zmenám v celkovom usporiadaní etník, žijúcich v stredodunajskom priestore na pozadí doznievajúcich tradícií staršej doby železnej – halštatskej. Po násilnom zániku vyspelej kalenderberskej kultúry pod vplyvom expanzie nomádskych etník, spriaznených so Skýtmi, do severných častí Karpatskej kotliny dochádza k vytvoreniu kultúry Vekezug. Po jej vyvrcholení, a zdá sa pozvoľnom doznievaní, sa do oblasti stredného toku Dunaja dostávajú zo západu v druhej polovici 5. stor. pred Kr. nové výbojné kmene – Kelti. Kelti vytvorili pre takmer celú strednú a západnú Európu vysoko rozvinutú a organizovanú kultúru so spoločnými črtami, ktorú nazývame laténskou kultúrou. Svoje pomenovanie dostala na základe eponymnej lokality pri jazere La Tène vo Švajčiarsku. Na naše územie sa tým dostáva aj znalosť používania hrnčiarskeho kruhu, mletia obilia pomocou kamenných mlynov – žarnovov, vynález kopy a používanie mincí.

Obr. 1: Počítačová vizualizácia keltského obydlia

Zo začiatku keltskej expanzie a okupácie tohto územia nemáme v Pezinku zatiaľ žiadne stopy. Prví Kelti sa usídlili v Stupave a Bratislave-Dúbravke, ďalej na východ v okolí Trnavy (Trnava – Horné pole, Bučany, Horné Orešany – Slepý vrch). Keltské osídlenie Pezinského regiónu existovalo najmä v období 2. a 1. storočia pred n. l. Hovoríme vtedy o závere strednej a neskorej doby laténskej, vymedzenej v archeologickej terminológii stupňami Lt C1 až Lt D2. Z tohto obdobia sa v tomto geografickom priestore objavujú predovšetkým nížinné neopevnené osady. Ich obyvatelia sa venovali poľnohospodárstvu a remeslám. Najviac archeologicky doložené zastúpenie spomedzi remesiel má hrnčiarstvo a kováčstvo. Kelti žili v typických obydlíach, čiastočne do zeme zahĺbených, tzv. polozemniciach, obdĺžnikového pôdorysu s dvojicou kolov v strede kratších stien, ktoré podopierali sedlovitú strechu obydlia (obr. 1). V rámci osád existovali desiatky takýchto obydlí a výrobných objektov. Takéto osady boli preskúmané v Slovenskom Grobe a v Čiernej Vode. Na základe najnovších

Obr. 2: Počítačová vizualizácia keltskej hrnčiarskej pece

archeologických výskumov sa zdá, že stopy keltského osídlenia archeologicky doloženého v Slovenskom Grobe a Čiernej Vode pokračujú smerom k Bratislave cez Vajnory až po Zlaté piesky. Nie je vylúčené, že išlo o pomerne rozsiahlu sídelnú aglomeráciu, tvorenú osadami a samostatne stojacimi dvorcami s remeselníckymi dielňami. Práve v Slovenskom Grobe a Čiernej Vode boli archeologickými výskumami doložené hrnčiarske pece na vypaľovanie keramiky (obr. 2), ktorú Kelti, v tomto prípade už historicky známy kmeň Bójov, zhotovovali na rýchlorotujúcom hrnčiarskom kruhu. Typickou keltskou keramikou sú sivé hrnce s telom zdobeným tzv. zvislým hrebeňovaním. Kelti vyrábali aj kvalitnú červeno maľovanú stolovú keramikou (obr. 3). Podľa historických písomných prameňov (Strabón) bol okolo roku 190 pred Kr. kmeň Bójov, sídliači v severnej Itálii, vojensky porazený a vytlačený Rimanmi na sever do priestoru Hercýnskeho lesa. Jeho veľká časť pravdepodobne zaberala územie dnešných Čiech, Moravy a stredného Dunaja, kde Bójovia osídlili územie juhozápadného Slovenska. V tom čase vzniká významné opevnené centrum rozprestierajúce sa na vrchu Pohanská pri Plaveckom Podhradí. V priebehu 2. storočia pred n. l. sa z Pohanskej stalo jedno z centier železiarskej výroby, čoho dokladom je už vyše 10 objavených depotov, resp. hromadných nálezov železných remeselníckych a poľnohospodárskych nástrojov (obr. 4). Išlo o oblasť, ktorá tvorila zázemie vznikajúceho oppida,

Obr. 3: Keltská sivá a maľovaná keramiká

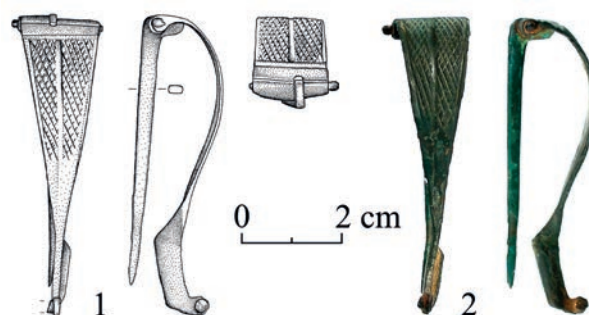
Obr. 4: Železné nástroje z Plaveckého Podhradia – Pohanskej

rozkladajúceho sa na území bratislavského Starého mesta a na hradnom vrchu. Oppidá boli opevnené centrá mestského charakteru, v ktorých sa sústreďovala mocenská zložka (jedným z vodcov Bójev bol pravdepodobne BIATEC, ktorého meno sa najčastejšie a v najväčšom počte objavuje na keltských strieborných a zlatých minciach). Okrem mocenských štruktúr tu bola sústredená administratíva, náboženský život, vojenská sila, remeslá, obchod i razba mincí. Bratislavské oppidum ležalo na jednej z najvýznamnejších starovekých obchodných ciest, na jantárovej ceste a malo nadregionálny význam, čoho dokladom sú rímske pamiatky v podobe murovaných základov stavieb na Bratislavskom hrade. Zaujímavosťou, ale zároveň aj záhadou, ostáva fakt, že zatiaľ nepoznáme pohrebiská Keltovej v tomto regióne.

Vysokú úroveň a vyspelosť keltskej spoločnosti dokladá od 2. stor. pred Kr. používanie a razba vlastných mincí. Išlo o napodobeniny grécko-macedónskych mincí. Keltské mince boli razené zo zlata (statéry a ich deriváty), predovšetkým však strieborné mince, tzv. drachmy, didrachmy a tetradrachmy, zriedka sa objavujú aj bronzové a medené razby. Na území bratislavského oppida boli približne od roku 70 pred Kr. razené veľké strieborné mince v hodnote tetradrachmiem s nápisom BIATEC, NONNOS, BVSSV, BVSSVMARVS, DEVIL, IANTVMARVS, COBROVOMARVS, AINORIX, (P)FARIARIX, TITTO, EVIORIX, COISA, COVNOS, COVIOMARVS, MACCIVS a bez legendy, ako aj menšie nominály typu Simmering. Podobne ako v bratislavskom oppide

aj v Pezinku a jeho blízkom okolí sa našli stopy po keltskom mincovníctve. Išlo o veľké strieborné tetradrachmy už spomínaného bratislavského typu s nápisom Biateg, didrachmy typu Simmering a objavujú sa mince bratislavského typu Biateg. Jeden je z Karpát nad Pezinkom s nápsmi BIATEC, NONNOS (2 ks), BVSSVMARVS a DEVIL spolu s bronzovým, tzv. noricko-panónskym opaskom a druhý, starší nález spred roku 1907 zo samotného Pezinka s nápsmi BVSV, BVSSVMARVS a možno aj COBROVOMARVS. V okolí Pezinka boli nájdené menšie razby - mince typu Simmering zo Slovenského Grobu (obr. 5) a v priestore medzi Svätým Jurom a Modrou.

Sídlišká Keltovej v pezínskom regióne sú okrem výskumov, prebiehajúcich na území Bratislavy – Starého mesta (územie bratislavského oppida), preskúmané iba torzovito. Ide o mladú a neskorlaténske sídlišká v Chorvátskom Grobe – časti

Obr. 7: Keltská spona typu Alèsia zo Starého Zámku

Čierna Voda, poloha Čerešňové, Chorvátsky Grob, časť Čierna Voda, poloha Čerešňový háj. V prípade týchto lokalít ide iba o časti sídlisk, resp. o osamotené objekty, takže je nemožné zistiť ich štruktúru sídliskového areálu. Zo Slovenského Grobu, polohy Padelky pochádzajú okrem mince typu Simmering aj časti mladolaténskeho keltského bronzového reťazového opaska (obr. 6: 1, 2), ktorý bol súčasťou ženského kroja. Našlo sa tam aj kovanie z liací konského postroja (obr. 6: 3). Podobný nález pochádza z okolia Rače. Na lokalite Starý zámok, nad areálom Pinelovej nemocnice v Malých Karpatoch pri Pezinku sa našla bronzová spona typu Feugère 21a1 „Alèsia“ (obr. 7), patriaca do záveru keltského osídlenia. Jej nález, ako aj nálezy mincí v Karpatoch z okolia Pezinka, snáď dokazuje aj dôležitosť priechodu, resp. komunikácie cez Karpaty v priestore Pezínskej Baby smerom na Záhorie. Na základe lokalizácie nálezísk môžeme konštatovať, že nížinné

Obr. 5: Keltské strieborné mince typou Simmering zo Slovenského Grobu

Obr. 6: Keltské súčasti opaska a konského postroja zo Slovenského Grobu

mlado a neskoroláténske sídliská sa sústreďovali v blízkosti vodných tokov na miernych vyvýšeninách a úrodných pôdach. Ako sme už spomenuli vyššie, išlo o neopevnené osady, pravdepodobne usporiadané do dvorcov po niekoľkých objektoch vrátane remeselníckych a obytných stavieb. Predovšetkým ide okrem už spomínaných nálezísk o lokality, ktoré sú nám známe najmä z povrchových zberov.

Osídlenie východnej okrajovej časti Bratislavy a jej okolia pod južnými úpäťami Malých Karpát sa výrazným spôsobom doplnilo na základe archeologických výskumov a prieskumov v posledných desiatich rokoch. Do nedávnej doby bolo osídlenie z doby laténskej doložené len ako veľmi sporadické, prípadne v niektorých polohách chýbalo úplne. Avšak v súvislosti so záchrannými archeologickými výskumami, spojenými predovšetkým s masívnou stavebnou aktivitou v okrajových častiach Bratislavy, realizovanými v ostatných rokoch pracovníkmi SNM – Archeologického múzea v Bratislave, Mestského múzea v Pezinku a Archeologického ústavu SAV v Nitre sa podarilo rozšíriť a doplniť nami skúmanú oblasť aj o úplne nové lokality.

Zaujímavosťou je nepochybne aj fakt, že v priestore preskú-

maných častí sídlisk zo strednej a neskorej doby laténskej v Slovenskom Grobe a Chorvátskom Grobe, časti Čierna Voda išlo predovšetkým o objekty, ktoré sú spájané s remeselníckou výrobou, a to predovšetkým s hrnčiarstvom. Na remeselníckej tradícii zo záveru strednej doby laténskej nadväzuje remeselnícka výroba na území dnešnej Bratislavy-Starého mesta. V neskorej dobe laténskej sa hrnčiarska výroba a kovolejárstvo sústreďuje v priestore bratislavského oppida. Doklad využitého potenciálu tejto masívnej remeselníckej produkcie sa odzrkadľuje v kľúčovom mocenskom, hospodárskom a ekonomickom postavení bratislavského oppida v neskorej dobe laténskej v stredodunajskom priestore, ako aj v razbe vlastných mincí. Zaujímavým faktom je aj zistenie, že doposiaľ všetky preskúmané objekty, resp. časti osád, z doby laténskej v okolí Pezinka sa vyskytujú na okraji bažín a močarísk súčasnej prírodnej rezervácie Šúr pri Svätom Jure a oblasť aj rešpektujú.

Novoobjavené a preskúmané keltské sídliská a ich časti dopĺňujú celkový obraz keltského osídlenia v stredodunajskom priestore v strednej a neskorej dobe laténskej a iba potvrdzujú význam územia pod južnými svahmi Malých Karpát na sklonku doby železnej a pred nástupom doby rímskej.

Literatúra

- ČÁMBAL, R.: Sídliskové objekty zo strednej a neskorej doby laténskej v Slovenskom Grobe. In: Zborník SNM 105. Archeológia 21, 2011, s. 83-114.
- ČÁMBAL, R. – BUDAJ, M.: Keltské tetradrachmy z Pezinka a Bratislavy – Rače. In: Zborník SNM 103. Archeológia 19, 2009, s. 197-214.
- ČÁMBAL, R. – WITTGRÜBER, P.: Spona typu „Alèsia“ z Pezinka. In: Zborník SNM 100. Archeológia 16, 2006, s. 323 – 330.
- ČÁMBAL, R. – POSPECHOVÁ, P. – WITTGRÜBER, P.: Keltské mince typu Simmering zo Slovenského Grobu. In: Slovenská numizmatika XIX, Nitra 2011, s. 108-111.
- FARKAŠ, Z. – NAGY, P. – GREGOR, M.: Sídliskové objekty z doby laténskej v Chorvátskom Grobe, časť Čierna voda. In: Zborník SNM 100, Archeológia 16, 2006, s. 161-186.
- KOLNÍKOVÁ, E.: Bratislavské keltské mince. Bratislava 1991.
- PIETA, K.: Keltské osídlenie Slovenska. Mladšia doba laténska. Archaeologica Slovaca Monographiae, Studia, Tomus XI, Nitra 2008.
- PIETA, K. – ZACHAR, L.: Neskoroláténske oppidum v historickom jadre mesta. In: T. ŠTEFANOVIČOVÁ a kol.: Najstaršie dejiny Bratislavy. Bratislava 1993, s. 148-209.
- POSPECHOVÁ, P. – WITTGRÜBER, P.: CARNVNTVM – GERVLATA. Pezinok 2008.

ZEMEPANSKÉ MESTEČKÁ SVÄTÝ JUR A PEZINOK V STREDOVEKU

Daniel Gahér

SVÄTÝ JUR

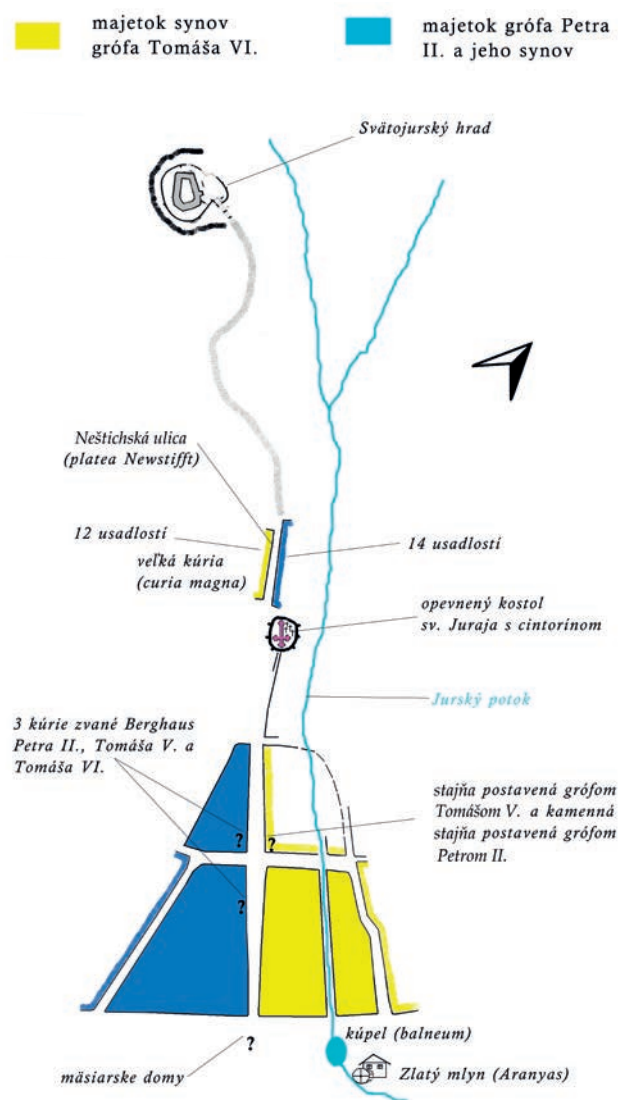
V 14. storočí sa Svätý Jur vyvíjal ako zemepanské mestečko, ktoré malo vlastnú samosprávu. V roku 1383 sa spomína Svätý Jur ako mesto (civitas) s richtárom (judex) a prisažnými (jurati). Predstavitelia samosprávy úzko spolupracovali s grófmami, či ich úradníkmi. Práva a povinnosti Svätójurčanov sa delili v zásade na tri okruhy: samosprávu, vinohradnícke právo a na práva a povinnosti obyvateľov. Samosprávu predstavoval richtár a mestská rada, zložená z prisažných. Predstavitel'ov samosprávy volili všetci plnoprávni obyvatelia Svätého Jura. Voľba sa konala na sv. Juraja (24. apríla) v prítomnosti grófovho zástupcu. Richtár a rada mali právo samostatne riešiť všetky civilné aj trestné záležitosti. Na komplikované prípady sa zvolával osobitný súd zo zástupcov susedných miest spoločne so svätójurskými a pezinskými grófmami, ktorí spolu vyniesli záväzný rozsudok.

Obyvatelia Svätého Jura, vrátane žien, mohli voľne disponovať so svojím hnutelným a nehnuteľným majetkom. Grófom patrila len odúmrt', teda majetok zomrelého obyvateľa, ktorý nemal žiadneho dediča. Svoj nehnuteľný majetok mohli obyvatelia slobodne predať po zaplatení stanoveného poplatku grófmom. Ďalším právom z tohto okruhu bolo právo slobodného sťahovania. Okrem práv mali obyvatelia aj povinnosti voči svojim zemepánom – grófmom zo Svätého Jura a Pezinka. Grófi rešpektovali samosprávu mesta, ochraňovali svojich poddaných a zasadili sa o udelenie viacerých výsad mestečku. Na druhej strane bola neslobodná časť obyvateľstva povinná odpracovať na panských majetkoch určitý počet dní a platiť poplatky za užívanie pôdy grófmom. Dôležitým pilierom pre rozvoj Svätého Jura, a s ním spojeného vinohradníctva, bolo najmä právo trhu, ktoré sa spomína už v roku 1209. V spojitosti s obchodovaním svätójurských mešťanov to bolo oslobodenie od platenia poplatkov za osoby a tovar v celej krajine, na suchej zemi i na vode, udelené kráľom Ľudovítom II. Jagelovským v roku 1525.

O vzhľade mestečka nemáme veľa správ, no v listine o jeho deľbe z roku 1412 sa zachoval pomerne konkrétny obraz o topografii Svätého Jura. Spolu mal 6 ulíc, 4 boli dvojradové a 2 ulice mali len jeden rad domov. Tri z nich poníže kostola z pezinskej strany boli orientované východo-západným smerom.

Jeden rad domov sa nachádzal v strede mestečka na dnešnej Prostrednej ulici, ktorá rozdeľovala mestečko na dve polovice. Na strane bližšie k Pezinku, v strede mestečka, stáli dve

stajne (jedna z nich bola kamenná). Táto časť (smerom k Pezinku) okrem spomínaných stajní pripadla synom grófa Tomáša VI. Ďalšie tri rady domov boli z bratislavskej strany. Na nich sa nachádzali tri kúrie zvané Peregwduar, teda perecký dvor (dom) – jedna grófa Petra staršieho, druhá grófa Tomáša V. a tretia Tomáša VI. Táto druhá časť Svätého Jura bližšie k Bratislave pripadla grófovi Petrovi staršiemu a jeho synom.

Teoretická rekonštrukcia rozdelenia mestečka Svätý Jur

Západný rad domov (12 usadlostí) powyše Kostola sv. Juraja (ide teda o Neštich – dnešnú časť Svätého Jura) s veľkou kúriou (curia magna) pripadol synom Tomáša VI. a napokon ďalší rad domov (14 usadlostí), ktorý stál oproti, bol pridelený grófovi Petrovi a jeho synom. Táto ulica sa volala Neštichská (platea Newstiffi).

Hoci sa neuvádza celkový počet domov vo Svätom Jure, je ho možné aspoň približne odvodiť z vyššie spomenutých informácií. Z počtu domov za kostolom (26) môžeme usúdiť, že v mestečku mohlo stáť okolo 120 domov. Ak zvolíme daný koeficient 6 až 7 osôb na dom (usadlosť) priliehajúci na mestské sídla, tak vychádza, že v mestečku žilo 720 až 840 obyvateľov.

V rámci mestečka sa spomínajú, napríklad, domy mäsiara. Okrem nich sa nachádzal na južnej strane Svätého Jura kúpeľ. Ten sa nachádzal nižšie mlyna, ktorý sa volal „Zlatý“ (Aranyas). Miestnou dominantou bol bezvežový kostol s patronáciom sv. Juraja, nachádzajúci sa na malom návrší nad severnou časťou mestečka. Do dnešných čias sa zachovala ďalšia cirkevná stavba zo stredoveku, ktorou je gotická Kaplnka Nanebovzatia Panny Márie, postavená v polovici 15. storočia. Nachádza sa západne od mestečka Svätý Jur pri ceste do Bratislavy. Na začiatku 16. storočia sa spomína hostinec v dome kaplána Juraja Perbinga, ktorý spravoval oltár sv. Kataríny. Z obdobia medzi rokmi 1514 – 1518 pochádzajú aj strohé zmienky o mestských úradníkoch. V tom čase bol vo Svätom Jure učiteľom Pernheimer, ktorý zastával aj funkciu mešťanostu. Zvonárom a zároveň mestským písarom bol Ján Pauer.

Zaujímavé sú pre nás aj názvy viníc (vinohradníckych honov) v extraviláne Svätého Jura, ktoré boli rovnako predmetom delby medzi svätajurskými grófmi. Sú to napr. Cholmansach (Kolmannsatz = Bujačky), Totenman (Tötman), Artolf, Gnozenpalk, Gefengal (Gefangel, Fangl = Skalnica), Chrumpeygarten (Krummweingart = Krivé – vinice rodiny Krumm) a Graspaenth. Vinice Artalf a Tentulman (Tötman) sa spomínajú aj v roku 1383. V roku 1407 sa uvádzajú vinice Lang weingarten (Langweingarten = Dlhé) a perkch (?Bergrechtl = Perecké), ktoré predal gróf Peter II. pánovi Albrechtovi z Abstu.

Okrem viníc sa v extraviláne nachádzala napr. šafranová záhrada patriaca grófovi Eberhardovi a rybníky pri hraniciach s Vajnormi v dnešnom Panónskom háji. Tie po roku 1513 zriadili grófom Bratislavčania za urovnávanie sporov a za riešenie privilegií pri užívaní viníc na grófskych majetkoch v Devíne, Rači, Svätom Jure a Pezinku. Dnešný rybník v Panónskom háji bol napustený v roku 1949 na mieste starého rybníka zriadeného Bratislavčanmi po roku 1513. Starý rybník (na mape z polovice 17. storočia s označením Teicht – rybník) bol napájaný Rakovým potokom, ktorý tvoril juhozápadnú hranicu chotára Svätého Jura. Panónsky háj tvoria dnes najmä riedko zoskupené prastaré duby letné. Pri niektorých exemplároch sa ich vek odhaduje aj na viac ako 500 rokov. Za Panónskym hájom smerom k Čiernej Vode sa nachádzala v stredoveku osada Dvorník (Zeuleus), ktorá zanikla na prelome 12. až 13. storočia. Jej územie sa rozprestieralo na výmere dvoch popluzí. Tie dnes tvoria juhozápadný výbežok svätajurského chotára. Juhovýchodnú hranicu tvoril mokradový les Šúr (silva Saar/Schor Wald) so slatinno-jelšovým až močiarno-víbovým porastom. Na severnej strane, nad pásmom vinohradov, sa zachoval dubový les spolu s lipami,

ktorý vo vyšších polohách (od 200 m n. m.) prechádza do dubovo-hrabového lesa. Najvyššie a najchladnejšie polohy (od 375 m n. m.) sú pokryté bukovými lesmi.

Do Šúru vtekali aj všetky potoky z vrcholov Malých Karpát v rámci chotára Svätého Jura, ktorý bol ďalej odvodňovaný potokom Čierna voda, vlievajúcim sa do Malého Dunaja. Riečnu sieť v rámci chotára mesta Svätý Jur tvorili (od západu) Rakový potok I (Javorník), Fanglovský potok, Fofovský potok, Jurský (Starý potok pretekajúci cez Svätý Jur), Rakový potok II. a ústie potoka Blatina (fluvium Bistric) v Šúri.

Cestnú sieť môžeme čiastočne zrekonštruovať na základe spomenutej mapy chotára Svätého Jura z polovice 17. storočia a zo zlomkov prameňov. Hlavná trasa viedla z Rače popri Kaplnke Nanebovzatia Panny Márie smerom k Pezinku a ohraničovala z južnej strany stredoveké mestečko Svätý Jur. Z tejto cesty (viam magnam, qua itur de sancto Georgio in Bozin; neskorší názov – „Hradská cesta“) viedli v rámci svätajurského chotára dve bočné cesty. Prvá ešte pred Svätým Jrom odbočovala smerom na juh niekoľko desiatok metrov pred Kaplnkou Nanebovzatia Panny Márie a prechádzala popri Panónskom háji smerom do dnešnej Ivanky pri Dunaji. Dnes sa trasa tejto cesty dá stotožniť s náučným chodníkom prechádzajúcim cez Panónsky háj. Druhá sa odpájala východne od mestečka v mieste, kde Jurský potok pretínal cestu vedúcu do Pezinka. Cesta obkolesovala Šúr z východnej strany a ďalej viedla smerom k dedine Aysgrub (neskorší Chorvátsky Grob). Poza Šúrsky les prechádzala ďalšia cesta od Vajnôr do Viničného, tzv. Vajnorská cesta (Waynauer weeg/Land Strass). Trasu stredovekej Vajnorskej cesty dnes kopíruje cesta z Vajnôr, prechádzajúca cez Čiernu Vodu do Chorvátskeho Grobu.

Mestským erbom, ktorý je doložený ku koncu 16. storočia (zachovaný odtlačok pečate z roku 1578 a 1599), bol sv. Juraj na koni bojujúci s drakom s pozdvihnutým mečom. Postava svätca je orientovaná smerom doprava. Podľa Jozefa Nováka však prvé pečatidlo muselo vzniknúť najneskôr v 14. storočí, po premene osady na mestečko. Zvláštne je aj stvárnenie sv. Juraja, ktorý sa zvykol zobrazovať s kopijou, ktorou prebodával draka a nie s mečom. Je pravdepodobné, že v stredoveku bola atribútom kopija, no v 16. storočí počas reformácie bol erb pozmenený. Dokazuje to aj listina uhorského kráľa Ferdinanda III. z roku 1647, ktorou povýšil Svätý Jur na slobodné kráľovské mesto, pretože súčasne mu udelil právo používať červený vosk a „dávnejšie používaný symbol“ (sv. Juraja s kopijou) potvrdil ako erb mesta.

PEZINOK

Pezinok, rovnako ako susedný Svätý Jur, mal už v druhej polovici 14. storočia vyvinutú samosprávu. Na čele bol richtár a spravidla šesťčlenná rada. Mešťania mali rovnaké práva ako vo Svätom Jure – všetci plnoprávni obyvatelia Pezinka volili svojho richtára a prisažných (24. apríla). Richtár a rada mali právo samostatne riešiť všetky civilné aj trestné záležitosti. Na komplikované prípady sa zvolával osobitný súd zo zástupcov susedných miest a grófov, ktorí spoločne vyniesli záväzný rozsudok.

Obyvatelia Pezinka, vrátane žien, mohli voľne disponovať svojim hnutelným a nehnuteľným majetkom. Grófom patrila

len odúmŕť, teda majetok zomrelého obyvateľa, ktorý nemal žiadneho dediča. Svoj nehnuteľný majetok mohli obyvatelia slobodne predať, po zaplatení stanoveného poplatku grófm.

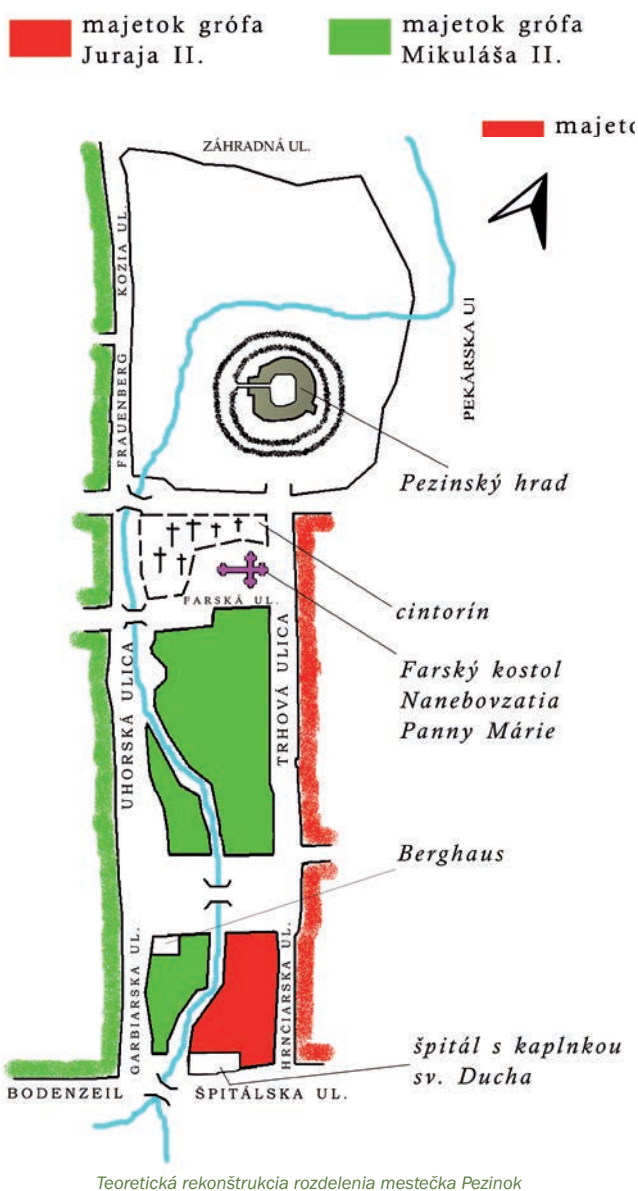
V roku 1376 získali Pezinčania právo konať týždenné trhy a tým bol Pezinok povýšený na úroveň zemepanského mestčka. Iniciátormi udelenia trhových výsad boli peziniskí grófi Ján a Mikuláš, ktorí sa snažili o to, aby sa obchodné aktivity realizovali na ich rezidenčnom majetku. Takmer o storočie neskôr, už v roku 1466 získali Pezinčania právo konať dva výročné trhy.

Najviac informácií o meste máme z jeho rozdelenia medzi peziniskými grófmami na začiatku 15. storočia. K samotnému rozdeleniu Pezinka s majetkami došlo v roku 1412 a neskôr v roku 1425 ako výsledok sporu medzi peziniskými grófmami Jurajom II. a jeho bratom Mikulášom II. Gróf Juraj sa sťažoval u krajinského sudcu Mateja z Pavloviec nad Uhom na svojho brata grófa Mikuláša a žiadal od neho rozdelenie hradu i mestčka Pezinok a k nemu patriacich rodových majetkov, ktoré Mikuláš svojvoľne využíval sám. Mikuláš protestoval a vyhlásil, že súhlasí s deľbou vtedy, ak Juraj pristúpi na deľbu majetkov, nadobudnutých kúpou alebo zálohovaním, ktoré zasa využíval iba on. Krajinský sudca po predložení dokladov vyhovel žiadosti grófa Juraja a ďalej sa pristúpilo k pragmatickému riešeniu: majetky Peziniského panstva, samotné mestčko a hrad si medzi sebou rozdelili bratia a v oboch častiach Pezinka bola ustanovená samospráva. Táto druhá deľba sa konala v roku 1425, no ani jej výsledok, ani ďalšie neskoršie snahy rozdeliť si majetok, neuspokojili majetkové ambície oboch aktérov. Ukončil ich až syn Mikuláša II., Juraj III., ktorý sa v roku 1429 vzdal niektorých majetkov v prospech potomkov svojho strýka Juraja II. († 30. januára 1426). Tieto delenia sú vzácné kvôli podrobnejším opisom majetkov. Z listiny o preskúmaní majetkov Peziniského panstva z roku 1424 sa dozvedáme, že v Pezinku bolo 317 poddanských usadlostí a v okolitých dedinách zhruba 20 až 50 usadlostí. Správa Pezinka, ktorá bola na základe dohody z roku 1424 rozdelená na dve časti, bola v rukách nemeckých mešťanov. V roku 1515 bol v časti grófa Wolfganga richtárom Pavol Habel a v časti jeho brata grófa Františka Tomáš Schuster. Zakrátko sa však správa Pezinka zjednotila, v roku 1516 sa spomína už iba jeden richtár Tomáš Schuster a v roku 1535 Mikuláš Schmidt.

Pôdorys stredovekého mestčka a jeho topografiu môžeme rekonštruovať na základe dvoch listín o deľbách majetkov grófov z roku 1412 a 1425 a z registra desiatkového vína z roku 1437. V prvej listine Bratislavská kapitula informovala kráľa Žigmunda Luxemburského o ohodnotení dedičných majetkov bratov Mikuláša a Juraja II., druhá je už konkrétnym svedectvom o ich rozdelení. V listinách sa spomínajú tieto ulice: Hradná alebo Trhová (Varucza sive Vasarucza; Marckgossen), Garbiarska (Platea cerdonum, Lederergossen) a Záhradná (Kertwtcza, Pamgorthen). V registri desiatkového vína sa okrem týchto uvádzajú: Hrnčiarska ulica (Hoffnergossen), Uhorská ulica (Vngergossen), Pekárska ulica (Peckengossen), Bodenzell (Podenczayl), Frauenberg (Wraberg) a Vorberg (Worberggossen). Pekárska, Záhradná, Hrnčiarska ulica, Bodenzell a Frauenberg sú totožné s ulicami na mape intravilánu mesta z roku 1785. Uhorská ulica tvorila iba hornú časť rovnomennej ulice z roku 1785. Hradná (Trhová) ulica sa kryla s Veľkou ulicou (Platea magna).

Na hornom rohu Garbiarskej ulice sa nachádzal Berghaus (totožný s neskorším krušičovským domom). Dominantou Pezinka bol bezvežový gotický Kostol Panny Márie s hrobkou a cintorínom. Ďalej sa spomína špitál s Kaplnkou Svätého Ducha, pri ktorej sa tiež pochovávalo, domy kaplánov a správcu spomenutého špitálu, dom zvonára, škola a kúpele nachádzajúce sa neďaleko mlynov v severnej časti mestčka. Špitál Svätého Ducha sa nachádzal na rohu dnešnej Holubyho a Moyzesovej ulice (v 18. stor. Špitálska ulica). V Pezinku boli celkovo 4 vodné mlyny, z toho 3 mali dvojité kolá (duplices rotas) a všetky sa nachádzali v severnej časti mestčka blízko osady Cajla. Jeden z mlynov patrila v 14. storočí majstrovi Leónovi.

V roku 1481 sa v Pezinku spomína Bratstvo Božieho tela, ktoré sa staralo o chorých a nevládných. Jeho existencia je však doložená už v druhej polovici 14. storočia. Členmi peziniského bratstva boli miestni bohatí mešťania, ale aj peziniský farár. Ich povinnosťou bolo finančne prispievať na udržiavanie kostola, oltárov, školy a špitála.

V roku 1437 sa v Pezinku uvádza 21 remeselníkov. Boli to obuvníci, krajčíri, mäsiari, debnári, kováči, zámočníci a pod. Z registra sa nepriamo dozvedáme, že už v druhej polovici 15. storočia tu bol obuvnícky cech, pretože predstavitelia tohto remesla zo Svätého Jura a Pezinka sa odvolávajú na existenciu svojej cechovej organizácie už z roku 1469 a v roku 1492 prebrali od nich štatút majstri z Podunajských Biskupíc.

V rámci extravilánu mestečka sú v prameňoch uvedené vinice (vinohradnícke hony) – najstarší známy názov vinice je Lyetin (r. 1345). Okrem viníc sú v prameňoch spomenuté ovocné stromy - hrušky, kapustná záhrada grófa Sebeša II. na majetku Sumberg, kde sa nachádzal ďalší z vodných mlynov. Najviac informácií o prírodnom prostredí Pezinka v stredoveku sa dozvedáme z metačných listín Pezinka z rokov 1216 a 1256. Obe metácie sú takmer zhodné, pričom mladšia uvádza viac podrobností. V oboch listinách sa spomína päť vodných tokov nachádzajúcich sa v chotári Pezinka:

1. potok Zložä (rivulus Zolose) – neznámy potok
2. potok Hliník (fluvium Hylynuc) – Grinavský potok
3. potok Bystrica (fluvium Bistric/Nyrpataka) – potok Blatina (bav. Saulak = miesto, kde sa svine váľajú)
4. potok Lúčnica (fluvium Luchync) – Trniansky potok
5. potok Suchá (fluvium Succa) – časť Viničnianskeho kanálu

Okrem potokov sa spomínajú lesy a háje. Jedným z nich bol lipový háj (nemus, quod dicitur Lipounuc), ktorý sa nachádzal severne od Viničného. Druhý háj zrejme tvorili duby letné (nemus, ubi est meta sub arbore ylicis) a nachádzal sa približne v oblasti Grinavského jazera.

O cestnej sieti v chotári Pezinka sa metačné listiny zmieňujú stroho. V severnej časti chotára Pezinka viedla cesta smeru-

júca na severozápad do Perneku (via Misle) a cesta smerujúca na západ do Jabloňového (via Jablan). Ďalšia spomenutá cesta tvorila hranicu medzi chotárom Pezinka a chotárom baníckej osady Myr/Nir. Bližšie je opísaná v listine týkajúcej sa rozdelenia spomenutej baníckej osady z roku 1343. Cesta viedla od Grinavského potoka križom cez les smerom k Sumbergu a potoku Blatina. Podľa spomenutej listiny bola veľmi stará a z tohto dôvodu v určitých častiach aj zarastená. Popri nej sa nachádzalo niekoľko hraničných medzníkov, vytvorených zo zeme a križov vysekaných do kmeňov stromov. Cesta ústila pri kapustnej záhrade grófa Sebeša II. na majetku Sumberg. Čiastočne sa o cestách dozvedáme z listiny o ohrazení kráľovských majetkov s územiami patriacimi grófom z roku 1429. Táto listina sa zameriava na oblasť medzi Pezinkom, Veľkým Bielom a Viničným. Dokument udáva, že z Pezinka viedla smerom na juh cesta do Veľkého Bielu so všeobecným pomenovaním verejná cesta (via publica). Rovnobežná s predošlou trasou (viac na severovýchod) bola situovaná cesta smerujúca k dedine Viničné, ktorá prechádzala ďalej cez ostružinové kriaky (via versus partem orientalem inter rubeta). Z miesta, kde sa nachádzali kriaky (južne od Viničného), viedla poľná cesta a ďalšia väčšia cesta, ktorá prichádzala zo Senca (via publica de dicta Sempcz). Dnes je však veľmi náročné určiť, o ktoré cesty, či trasy ciest, išlo.

Začiatok diplomatickej produkcie mestečka Pezinok treba predpokladať už v polovici 15. storočia. Do tohto obdobia sa hlási najstaršie známe gotické pečatidlo. Pečatidlo zobrazuje v strede korunovanú Pannu Máriu obkolesenú svätožiarou, ktorá stojí nad zemou na polmesiaci. Kruhopolis je vyrytý v gotickej minuskule: S(igillum) des marchtes zu Posing. Zobrazenie Panny Márie jednoznačne potvrdzuje, že pečatidlo symbolizuje patrocínium pezinského farského kostola. Jozef Novák predpokladá, že muselo existovať aj staršie pečatidlo z polovice 14. storočia, ktoré malo v strede poľa ten istý znak, avšak jeho kruhopis bol vyrytý v latinčine v gotickej majuskule.

Literatúra

- Magyar Országos Levéltár Budapest, *Diplomatikai levéltár* (Maďarský krajinský archív, Zbierka stredovekých listín).
- Ministerstvo vnútra SR, Archív mesta Bratislavy, *Zbierka stredovekých listín*.
- KNAUZ, N (ed.): *Bazini várkáporna és a csukárdi és szentgyörgyi templomok*. In: *Magyar Sion*, roč. 3, 1865, s. 708-715.
- *Az első Katonai felmérés (1782 – 1785) – (Prvé vojenské mapovanie Uhorska)*. Arcanum DVD disk, 2004.
- ŠMILAUER, V.: *Vodopis starého Slovenska*. Praha a Bratislava 1932.
- SEDLÁK, V.: *Príspevok k architektúre stredovekých hradov na západnom Slovensku*. In: *Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok* 4. Bratislava 1967 – 1968, s. 445-453.
- LUKNIŠ, M.: *Geografia krajiny Jura pri Bratislave*. Bratislava 1977.
- GRÓFOVÁ, M.: *Prírodné prostredie Sv. Jura a jeho bezprostredného okolia v 13. – 14. storočí*. In: *Zo starších dejín Svätého Jura*. Z. Štefániková (ed.). Svätý Jur 2010.
- NOVÁK, J.: *Pečate miest a obcí na Slovensku II*. Bratislava 2008.
- WITTGRÜBER, P.: *Bratstvo Božieho tela*. In: *Pezinčan*, 2003, č. 4, s. 6.
- DUBOVSKÝ, J. M. – ŽUDEJ, J. (ed.): *Dejiny Pezinka*. Bratislava 1982.
- TURCSÁNY, J. (ed.): *Svätý Jur 1209 – 2009 : Dejiny písané vínom*. Svätý Jur 2009.

PRÍSPEVOK K DEJINÁM HRADOV BIELY KAMEŇ A PEZINOK V 16. STOROČÍ

Michal Duchoň

Dejiny hradov Biely Kameň a Pezinok sú nielen vedeckej, ale aj laickej verejnosti, pomerne známe a prístupné. Zo stredoveku sa nám zachoval zaujímavý opis hradov a mestečiek, ktorý vznikol pri príležitosti del'by majetku medzi jednotlivými príslušníkmi rodu pezinokských a svätajurských grófov. Čo nám v odbornej historiografii predsa len stále chýba, je komplexnejšie spracovanie dejín hradov a predovšetkým rovnomených panstiev v období po vymretí tohto rodu. Nedá sa to však spraviť bez podrobných výskumov centrálnych archívov bývalej monarchie, ktoré sú uložené vo Viedni a v Budapešti. Tu sa stále nachádzajú takmer neznáme pramene k dejinám spomínaných lokalít, medzi ktoré patria aj na tomto mieste publikované správy o stave obidvoch hradov z rokov 1554 a 1560.

Výraznou zmenou, ktorá zasiahla do majetkovo-právnych vzťahov na pezinokskom a svätajurskom panstve, bolo vymretie pôvodných majiteľov panstva. Posledným vlastníkom bol Krištof II. z tzv. mladšej pezinokskej vetvy. Ním vymrel po meči 18. marca 1543 rod svätajurských a pezinokských grófov. Panstvá spoločne s mestečkami pripadli právom odumrte kráľovskej korune a dostali sa pod správu Uhorskej komory. Avšak už nasledovný rok bolo rozhodnuté dať panstvá do zálohu. V roku 1544, 9. novembra, ich inskripciou na sumu 33 000 zlatých získava za vojenské zásluhy do svojich rúk prívrženec Ferdinanda I. Gašpar Serédi. O pár rokov neskôr sa rozhodol záloh panovník revidovať a v roku 1547 došlo k navšetnieniu inskripčnej sumy a k novému oceneniu. Nasledujúci rok sa spísali práva a sťažnosti obyvateľov panstva, ktorí sa sťažovali na neúmerné zaťaženie zo strany záložných majiteľov, porušovanie starých výsad a zvyklostí a na iné nepravosti. Po smrti Gašpara Serédiho v roku 1550 svätajurské a pezinokské panstvo pripadlo jeho bratovi Jurajovi. V roku 1554 sa kráľ rozhodol majetky Jurajovi odňať, no jemu sa podarilo udržať si ich až do smrti v roku 1557, následne sa dostali do rúk syna jeho brata Mikuláša, Gašpara II. V roku 1559, potom čo nastali opätovne problémy s mešťanmi oboch mestečiek, dostal príkaz od Uhorskej kráľovskej komory, aby panstvá odstúpil. V nasledujúcich rokoch panstvá zostali v rukách panovníka. V roku 1566 získava panstvá inskripciou vo výške 53 000 zlatých bratislavský župan Eck Salm, príslušník rodu Salmovcov z Neuburgu. Na západnom Slovensku vlastnil aj susedné Pajštúnske panstvo. Eck zo Salmu mal tieto majetky v držbe až do svojej smrti v roku 1574.

Okrem problémov so záložnými majiteľmi, ktorí sa snažili ekonomicky čo najviac vyťažiť zo záložných panstiev, prelom 40. a 50. rokov ovplyvnili dlhodobé pobyty žoldnierskych vojsk ur-

čených na ochranu Uhorska pred osmanskou hrozbou práve v tejto oblasti dnešného západného Slovenska. Výraz „combusta per Hispanos“, t. j. vypálená Španielmi - žoldniermi zo španielskych a talianskych d'ržav Habsburgovcov v službách cisára, sa stal označením pre totálne spustošenie viacerých obcí v okolí Svätého Jura a Pezinka, ale aj susedného zemepanského mestečka Modra. Plieneniu sa zrejme nevyhol ani Pezinok a Svätý Jur.

V tomto nepokojnom a nepriaznivom období vznikli z iniciatívy Uhorskej kráľovskej komory dve správy o stave hradov Biely Kameň a Pezinok, ktoré sú dnes uložené v jej archíve v Maďarskom krajinskom archíve v Budapešti (fond E 210 Miscellanea 7. Militaria). Ide o doposiaľ nepoznaný prameň k dejinám oboch hradov. Stredoveký pezinokský hrad nadobudol prestavbami rezidenčno-správný charakter (aj preto sa zvykne nazývať ako zámok) a dodnes svojou architektúrou obohacuje pôvodné slobodné kráľovské mesto Pezinok. Hrad Biely Kameň sa už začiatkom 17. storočia zmenil na ruinu, bez akejkoľvek obrannej funkcie. Správa svätajurského panstva sa presunula do renesančnej kúrie, ktorú si dali pred rokom 1609 vybudovať v mestečku záložný majiteľ Štefan Iľešházy spoločne s manželkou Katarínou Pálfiovou.

V roku 1554, teda v tom istom roku, kedy komora pripravovala prebratie panstva z rúk Serédiovcov, vyslala komisára Tomáša Tapolcsányiho, aby spravil obhliadku hradov, ktoré boli vo veľmi zlom stave.* V latinčine spísanom dokumente boli doslovne nazvané ako ruiny. Tomáš Tapolcsány vykonával revíziu v spolupráci s dvoma murármi Jánom Raisingerom a Rupertom Prauthauerom a tesárom Jurajom Pokingerom. Obidva hrady sú vnímané ako stavebné objekty, ktoré sa majú rekonštruovať, preto sa sledovali najmä akútne potreby a naliehavé opravy jednotlivých objektov.

O tom, že sa situácia ohľadom oboch hradov stále nezlepšovala, svedčí druhý dokument. Ešte v dobe pred jeho vznikom žiadal v roku 1557 provizor hradu Biely Kameň, Marek Bosnyak, aby mu mesto Bratislava poslalo murárskych majstrov a architekta na opravu hradu. Novú správu o hradoch vyhotovil v nemčine architekt a fortifikačný inžinier Pietro Ferrabosco (*1512 - †po roku 1588), ktorý pôsobil v cisárskych službách ako maliar a staviteľ. V čase spísania svojej správy sa zúčastňoval prestavby Bratislavského hradu, aj z toho titulu ho Uhorská kráľovská komora poverila opisom stavu a určením ceny prestavby a obnovy hradov. Ferraboscova správa, datovaná siedmim decembrom roku 1560, je stručnejšia a viac zameraná na záznam aktuálneho stavu s opísaním

potrebných opráv a prípadnej finančnej náročnosti prestavby. Správu predniesol jej objednávateľ, komisár František Bornemissa, na zasadnutí Uhorskej kráľovskej komory dňa 19. decembra 1560.

1

Mienka Tomáša Tapolcsányiho, murárov a tesára na revíziu ruín hradov Svätý Jur a Pezinok z príkazu Svätej Milosti kráľa zastúpeného pánmi prefektom a radcami Uhorskej komory, vyslaným dňa 8. júla 1554.

SVÄTÝ JUR

Z južnej strany hradu Svätý Jur je vyššie krátky múr, drevo je už vekom skazené, pripravené na renováciu, zdá sa, že ten samý múr bude obnovený, nedá sa naň vstúpiť a nie je prístupný. Zdá sa, že tiež bol pripravený k obnove. Široký je takmer ako tri ľudské ramená, výškou dreveného miesta sa blíži k jednému ramenu.

Nedaleko od tohto múru je starý múr, má veľa otvorov, tak že človek môže vniknúť na mnohých miestach cez štrbiny, zdá sa, že tento múr bude obnovený.

Od južnej časti, neďaleko od brány hradu, určitá časť múru upadá do zeme a zvyšná časť je spálená, ďalej sa zdá, že je ten samý múr rozborený a nanovo sa má spraviť. Inak totiž podľa názoru murárov bol schopný.

Vo vnútri hradu je vnútorný múr domu, kde sa hovorí, že kedysi tam zomreli pán gróf a pani grófka (mienený sú predstavitelia rodu peziňských a svätajurských grófov-pozn. autora), je zničený a nemôže tam stáť, pretože je tam na dostrel delá. Múr tohto domu sa má nanovo postaviť, dom je umiestnený predovšetkým zo severu a od strany hôr.

Je tiež oproti bráne od východu arkier ľudovo zvaný Erkel (z maď. arkier – pozn. autora), z ktorého sa dá pozeráť zvnútra hradu k bráne, úplne je rozpadnutý a zoslabený každodenným úpadkom, zdá sa, že k tomuto arkieru treba postaviť malý múr, do šírky dvoch ramien, do výšky jedného ramena. Je v jeho rade starý dom, patriaci kedysi pánom grófom, ktorého strecha je vekom zničená, keď po jednom roku zoslabla pádom.

Je nižšie tohože starého domu iný arkier, ktorému hrozí zrútenie, ináč tiež svojou vôľou spadne, pretože s hukotom sa rozpadne.

Je tiež drevená chodba zvaná ľudovo folyosso (z maď. chodba), pri tom dome, ktorá sa obracia k nižšej časti vnútornej veže, zdá sa, že sa má opraviť.

Pri spomínanej chodbe je nejaká malá miestnosť, ktorej vrchná časť, ľudovo padlas (povala) je rozvalená, a tiež z nej značná časť spadla. Domnievam sa, že ju treba opraviť. Kozub je tiež v tejto izbe rozpadnutý, že sa už dajú vidieť sadze. Kaplnka jediná je obnovená, takmer sa zrútila, pretože bola celkom rozpadnutá.

Vínna pivnica tiež, ktorú máme mimo hradu pri bráne vo

vrchnej časti je naisto zničená, nariadením boli dreva s hradami odstránené dávnejšie, čo sa aj vykonalo. Podľa mojej mienky by sa mala opraviť.

Veža mimo hradu zrútením zoslabla, nemá strechu. A dom, ktorý sa nachádza pod vežou, kde sú strážcovia brány a pivnica, kde vzácné vína strážia, sú zničené. Zdá sa, že je potrebné ich opraviť.

Pri veži brány je stará pivnica, kde kedysi boli ustajnené kone pána grófa, ktorá je vo vnútri zničená. Podľa mojej mienky treba pivnicu obnoviť.

V mestečku Svätý Jur je kamenný dom kedysi patriaci pánovi grófovi, pod ktorým je poničená pivnica, ktorá má pevnejšiu strechu zo stavebného dreva. Je však menej poničená než strecha toho istého domu, nariadením je opätovne urobená a tiež je spevnená pivnica krátkym stropom, inak by sa zrútila

Tam blízko do štvrtí míle je majer patriaci k hradu, kde sa pasie dobytok a obrába sa pôda, zdá sa, že majer sa má opraviť.

Vskutku 13 viníc, ktoré páni grófi priamo obrábali a vlastnili, hrad sa ale do cudzích rúk dostal. Vinice, ktoré sú obrábané, z ktorých sa zbiera úroda, ale aj využívané pastviny a vinice, ktoré sa zaviazali robotou zlepšiť, zanedbávali a tiež vinice spustli, révu sa zo vzdialenosti jedného domu sotva dá vidieť. Nech sú preto vinice správne obrábané, aby boli plody bohaté obohaté.

Hrad Biely Kameň

PEZINOK

Malá miestnosť, ktorú kedysi a tiež teraz pisár alebo koncipisti majetku hradu obývali, vo vrchnej časti ľudovo padlas (povala) skaze podlahla a podľa nariadenia boli toho času trámy odseknuté.

Tiež z východnej strany kedysi časť strechy hradu by mala byť pokrytá stavebným drevom, inak sa zrúti.

Blízko kuchyne je chodba, zo západnej strany prilieha k múrom hradu, jej strecha je tiež zničená, že strážcovia tam nemôžu vchádzať. Strecha kuchyne je zničená, zdá sa, že ju preto treba obnoviť.

Na tom istom mieste sú rôzne domy v zlom stave, už z čias pánov grófov.

Miestnosť pekárov potrebuje strechu.

Je tiež malá drevená hradba okolo múrov, ktorá je zastrešená, je zničená, zdá sa že ju treba opraviť a pokryť stavebným drevom.

Ďalej je vyššie v hrade vedľa brány drevená budova, ktorej povala je kvôli dažďu zničená, zdá sa tiež by ju bolo potrebné opraviť.

Je v tom hrade osobitný dom, kde kedysi bývali páni grófi, ktorého povala ľudovo padlas je zničená. Trámy sa nariadením majú opraviť, aby sa nezrútili.

Okolo týchto domov sú obydlia, ktorých hrady zdá sa podľa rovnakého účtu boli obnovené a podľa nariadenia treba, aby boli obnovené.

Dom, v ktorom žije kastelán a je pod ním pivnica, sa má podľa nariadenia opraviť, aby sa zabránilo zrúteniu.

V inej pivnici, steny z tehly sú zničené a podľa rozkazu ich treba rýchlo opraviť, celá budova, ktorá je nad povrchom pivnice sa zrútila a teraz vrchná časť steny od spevneného miesta padá a už sotva drží pohromade.

Veľká pivnica pri vchode s celým hore postaveným domom sa zrútila. Lebo hrady vrchnej časti pivnice od stien sú tak vzdialené a zvalené až do tých čias, podľa nariadenia boli hrady odstránené. Zdá sa, že strop vinnej pivnice je vyhovujúci, tak ako pre víno, tak aj pre vyššie budovy.

Múr tiež na vrchole, kde sa strážcovia prechádzajú, by mal byť pokrytý.

Vinice patriace k zámku rovnakým spôsobom, ako k Svätému Juru sú polo opustené.

Tomáš Tapolcsányi vlastnou rukou.

2.

Veľaváženému milostivému pánovi Vašej Milosti a vyššie spomínanému Františkovi Bornemisovi ako komisárovi, majster Peter Ferrabosco staviteľ jeho rímsko-cisárskeho majestátu,

ktorému bola nariadená prehliadka stavby budov (hradov) vo Svätom Jure a Pezinku, aby zistil, ako by sa dali vylepšiť. My sme tento príkaz dnes 6. decembra 1560 podľa potreby v prítomnosti majstrov murára Jakuba Lauba a tesára Víta Prunnera, obidvoch mešťanov a mestských majstrov v Bratislave, prezreli a spozorovali sme nasledovné nedostatky, ktoré by sa mali vylepšiť, tak ako nasleduje:

Na hrade Svätý Jur

Poprvé, čoskoro vo vstupe hradu sa zdá, že múr sa úplne zrúti. Ak sa nepokryje a sám od seba spadne, tak potom to nemá žiadnu cenu a je úplne nestabilný.

Tiež hradba pri bráne rovnako spadne, ak sa jej nepomôže vylepšením.

Tiež je veľká potreba, aby sa všetky strechy z polovice vylepšili a boli zastrešené, okrem toho väčšina nich je rozbitá, zhnitá a bezcenná.

Teraz spomínanú stavbu vo Svätom Jure môžeme a chceme zlepšiť, oprava sa nedá vykonať pod 2000 uhorských zlatých.

Na hrade Pezínok

Poprvé, všetky pivnice sú v Pezinku zaklenuté a majú holé podlahy, ktoré sú bez výnimky hnilé a na nič, takisto na viacerých miestach pod podporou a bolo by v budúcnosti najlepšie, keby boli všetky zaklenuté.

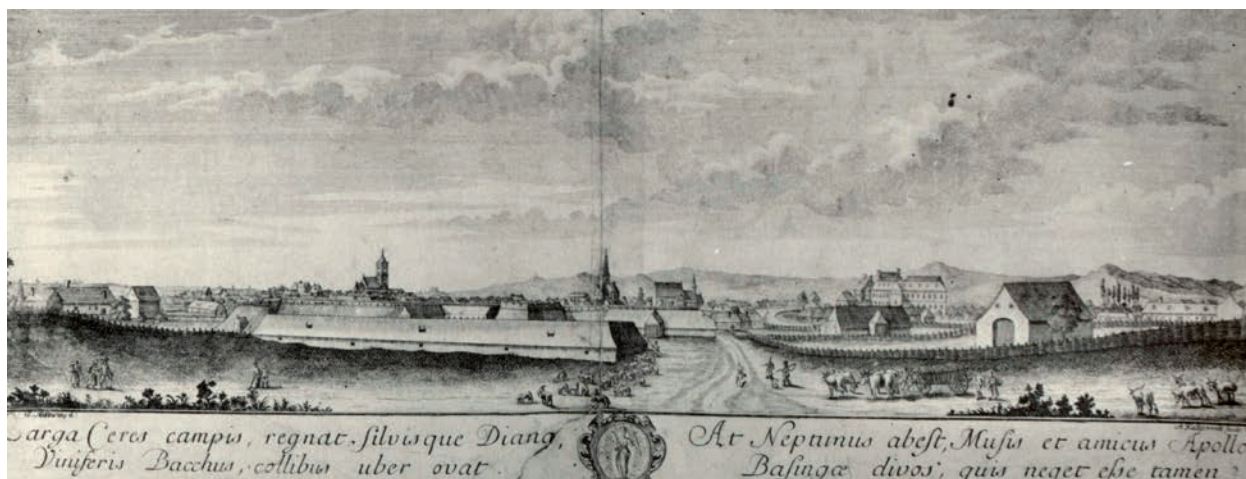
Tiež je celý hrad rozpadávajúci sa a na nič, na mnohých miestach spadnutý, z tohto dôvodu je tu potreba, aby bol zmenený a zlepšený.

Tiež je tu osobitná potreba, aby bola obrana vonkajšieho opevnenia okolo kruhu nanovo pokrytá.

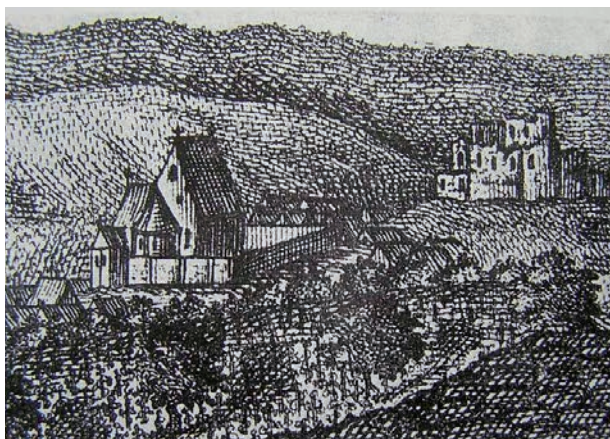
Tiež sú všetky podlahy v hornom hrade rozpadnuté a nestále, ak sa neopravia, sami sa rozpadnú.

Tiež vonkajšie opevnenie hradu je na viacerých miestach rozpadnuté a rozbité, bolo by ho potrebné vylepšiť.

Teraz spomínaná stavba v Pezinku môže byť dokončená s vy-

Pezínok na rytine A.Kaltschmieda podľa kresby S. Mikovinyho z roku 1736

Hrad Biely Kameň na rytine z 18. storočia

Pezinský zámok/hrad na rytine z 18. storočia

lepšením za približne sumu do 2500 uhorských zlatých.

Takúto poníženú správu sme chceli Vašej Milosti poslušne ukázať. Pretože ale spomínaný pán mestský majster nevie písať, vyhotovil som ju ja majster Peter Ferrabosco mojov

vlastnou rukou. Dané v Prešporku siedmeho dňa decembra roku 1560.

Vašej milosti poslušný Peter Ferrabosco vlastnou rukou.

Pramene a literatúra

*Tomáš TAPOLCSÁNY (v originálnom dokumente uvádzaný ako Tapolchány), bol v rokoch 1542, 1544 až 1545a 1549 -1550 podžupanom Tekovskej stolice (za poskytnutie informácií o jeho osobe ďakujem PhDr. Petrovi KERESTÉŠOVI, PhD. zo Štátneho archívu v Nitre). V rokoch 1554 a 1556 pôsobil vo funkcii menovaného komisára pre správu panstiev a riešenie otázok spojených s vymedzením chotárných hraníc.

■ Magyar Országos Levéltár (Maďarský krajinský archív), Magyar Kancelláriai Levéltár (Archív uhorskej kancelárie) A 57 Libri Regii, Tom. 2, s. 62-66.

■ Magyar Országos Levéltár (Maďarský krajinský archív), Magyar kamara archívuma (archív Uhorskej komory), E 156 Urbaria et Conscriptiones, fasc. 95 no. 12.

■ Magyar Országos Levéltár (Maďarský krajinský archív), Magyar kamara archívuma (archív Uhorskej komory), E 210 Miscellanea 7. Militaria, 48 cs., tom. 59; Militaria, 49 cs., tom. 90.

■ Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Bratislave, Župa Bratislavská I., Portálny súpis z roku 1553.

■ Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Nitre, Rodový archív Luley z Luly, inv. č. 30.

■ BÓNA, M. - PLAČEK, M.: Encyklopédia slovenských hradov. Bratislava 2007, s. 62-64 (Biely Kameň) a s. 233-235 (Pezinok).

■ SEDLÁK, V.: Príspevok k architektúre stredovekých hradov na západnom Slovensku. In Monumentorum Tutela, 1969, roč. 4, s. 445-453.

■ DUBOVSKÝ, J. M. - ŽUDEJ, J. (ed.): Dejiny Pezinka. Bratislava 1982, s. 42, 227.

■ DUCHOŇ, M.: Postavenie a spoločenská societa malokarpatských miest Modra, Pezinok a Svätý Jur v ranom novoveku 1598-1720. Dizertačná práca na získanie vedecko-akademickej hodnosti Philosophiae doctor (PhD). Bratislava 2009 (rkp.), s. 29.

■ HORVÁTH, V.: Archív mesta Bratislavy. Inventár listín a listov II. (1501-1564). Bratislava 1966, č. 6885, 6941.

■ HAICZL, K.: A Kistapolcsányiak. Budapest 1934, s. 91.

■ KUPKA, V.: Staviteľé, obránci a dobyvatelé pevností. Praha 2005, s. 127-128.

■ LICHNER, J.: Náčrt stavebných dejín bratislavského hradu. In: RATKOŠ, Peter - LICHNER, Ján - Polla, Bello - ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana: Bratislavský hrad, Bratislava 1960, s. 83-85.

■ TURCSÁNY, J. a kol.: Svätý Jur 1209-2009. Dejiny písané vínom. Svätý Jur 2009, s. 60-61.

■ VARSÍK, B.: K otázke zvýšeného feudálneho vykorisťovania na západnom Slovensku v prvej polovici XVI. storočia. In: Historické štúdie I, 1955, s. 274 - 277.

Svätý Jur na rytine A.Kaltschmieda podľa kresby S. Mikovinyho z roku 1736

ZAMLČANÉ SÚVISLOSTI ALEBO KEDY SA MODRA STALA SLOBODNÝM KRÁĽOVSKÝM MESTOM?

Karol Kantek – Eva Kowalská

Nielen v histórii, ale aj v súčasnosti platí staré známe konštatovanie, že na jednoduchú a ľahkú otázku nemusí existovať jednoduchá, ľahká, ale predovšetkým správna odpoveď. Tak tomu je aj pri hľadaní odpovede na otázku, kedy sa Modra stala slobodným kráľovským mestom. Kto totiž odpovie, že 13. augusta 1607 (dátum súvisí s privilegiom Rudolfa II.), odpovie správne. Kto však s týmto dátumom nesúhlasí – má pravdu tiež. Ako je to možné?

Pre objasnenie nejednoznačnej odpovede sme sa pokúsili nájsť správnu odpoveď prelistovaním viacerých kníh, hľadním v modranskom archíve a hlavne trpezlivým rozmyšľaním, ktoré býva niekedy najťažšie. Výsledok úsilia a získané poznatky sa nám zdali podnetné aj poučné, takže sme si ich dovolili predložiť čitateľskej verejnosti, zaujímajúcej sa o našu spoločnú regionálnu minulosť.

CESTA K PRIVILÉGIU

Je nespochybniteľným faktom, že cisár a kráľ Rudolf II. povýšil Modru medzi uhorské slobodné kráľovské mestá právnym aktom dňa 13. augusta 1607, a to udelením dodnes existujúcej výsadnej listiny. Mnohí z nás máme ešte v živej pamäti oslavy okrúhleho štyristého výročia tejto udalosti. Lenže aj vtedy opätovne z niekoľkých strán zaznelo, že napriek získaniu tohto písomného dokumentu s pripojenou cisárskou pečaťou, museli Modrania ešte dlho a usilovne bojovať o oficiálne uznanie, napríklad zo strany uhorského snemu alebo niektorých vysokých uhorských hodnostárov, ku ktorým patrili dokonca palatín či hlavný taverník. Prečo? Ak chceme celú záležitosť pochopiť, nezaobídeme sa bez nevyhnutnej, aspoň stručnej, rekonštrukcie udalostí a dobových súvislostí a tiež pokusu poodhaliť ani nie tak dávnu minulosť, ktorá však mierne zapadla prachom a vybledla zabúdaním.

Hneď na začiatku je potrebné skonštatovať, že povýšenie ktoréhokoľvek uhorského mesta medzi mestá slobodné a kráľovské nebol krátky, ani jednoduchý a jednorazový akt. Bol to zložitý, niekoľkostupňový proces, ktorým muselo dané sídlo prejsť, aby sa zaradilo medzi najvýznamnejšie mestá krajiny. Tie spravovala priamo Uhorská kráľovská komora a riadili najvyšší kráľovskí komorskí úradníci, ktorí mali k tomu delegované aj príslušné legislatívne a súdne právomoci. Preto boli rozdelené na mestá tavernícke, personálne a banské. Proces vzniku slobodných kráľovských miest mal svoje korene hlboko v histórii Uhorského kráľovstva, mal svoju právnú, ekonomickú, stavebnú, vojensko-strategickú a rozhodne aj politickú stránku. Ide teda o široký okruh zložitých otázok, ale pre zodpovedanie tej našej nám postačí, ak si všetko maximálne zjednodušíme. Začnime právnou stránkou. Právo jasne rozlišuje, kedy sa konkrétny čin stal „de jure“ – čiže v práv-

nom zmysle, alebo „de facto“ – čiže skutočne. To znamená, že udelením privilegia z 13. augusta 1607 sa Modra stala slobodným a kráľovským mestom „de jure“. Toto nie je možné spochybniť. Lenže v tomto termíne sa nestala slobodným kráľovským mestom automaticky aj „de facto“, do dôsledkov a v plnom slova zmysle. Navyiac, dátumov, kedy sa Modra stala skutočne slobodným a kráľovským mestom, existuje v odbornej historickej literatúre hneď viacero. Pripomeňme si ich.

Autor najstarších dejín Modry Ján Juraj Schreiber túto záležitosť zaznamenal nasledovne:

„Naša Modra bola plným právom prijatá medzi slobodné kráľovské mestá v roku 1607 za panovania Rudolfa II., cisára a uhorského kráľa, ktorý používa u nás večnú vďačnosť a spomienku, ba čo je ešte väčším ocenením, tým istým privilegiom bola pripojená k siedmim významnejším taverníckym mestám.“

Na upevnenie týchto privilegií slúžia svedecké listiny, vydané v roku 1608 najvznešenejším grófom Žigmundom Forgáčom, magistrom kráľovských taverníkov v Uhorsku a v roku 1610 Jurajom Turzom, palatínom uhorského kráľovstva.

Keď Modra odstránila to, čo bolo treba odstrániť a vykonala to, čo podľa ustálených zvyklostí bolo treba vykonať, bola skutočne prijatá a zapísaná do počtu taverníckych miest v roku 1613, totiž podľa ustanoveného poriadku medzi slobodné kráľovské mestá Budín, Pešť, Košice, Bratislava, Trnava, Šoproň, Bardejov, Prešov, Skalica, Kőszeg, Kis Martony a Debrecín, kde dostala svoje miesto pri rokovaniach.“

(Ján Juraj Schreiber, mešťanosta a inšpektor evanjelických zborov v Modre, Popis slobodného kráľovského mesta v dolnom Uhorsku Modry, Žitava 1719, v preklade PhDr. Jána Milana Dubovského, 1998, s. 53, & 17).

Autorka prvých moderných dejín Modry Darina Lehotská a v jej intenciách aj Juraj Žudel, spoluautor posledných dejín Modry, a rovnako aj Michal Duchoň, autor bulletinu vydaného k oslavám 200. ročného výročia z roku 2007, sa však na rozdiel od J. J. Schreibera svorne priklonili k roku 1611:

„...v roku 1611 sa Modrania žalujú u kráľa, že ich vyslancov pozvaných na zasadnutie taverníckeho súdu nechceli na rokovanie pripustiť, čím urazili nielen Modranov, ale aj kráľa, keďže členovia taverníckeho súdu rokovali proti kráľovskému nariadeniu. Preto Matej II. roku 1611 nariaďuje hlavnému taverníkovi a celej taverníckej stolici, aby Modranov, ktorí majú privilegia už od Rudolfa II., prijímali na taverníckom dvore a pripúšťali ich aj na rokovania taverníckeho súdu ako rovnoprávných členov.“

Modrania teda konečne po štyroch rokoch vytrvalého úsilia dosiahli plné uznanie svojho mesta ako slobodného kráľovského mesta.“

(Darina Lehotská, Dejiny Modry 1158-1958. Bratislava, 1961, s. 45).

Juraj Žudel v knihe Dejiny Modry (Modra, 2006, s. 76) spresnil a doplnil jednotlivé okolnosti, pričom na záver konštatuje:

Draškovci (Ján Draškovič, vtedajší taverník, pozn. autora) na základe mandátu ako aj písomného rozkazu palatína Juraja Turzu z 9. januára 1611, ktoré predložili tavernikálnemu súdu Osvald Lempertsegl a Martin Schreiber, prísažní mesta Modry, spolu s prokurátorom Bernardom Wystokým, vydal pre mesto roku 1611 listinu, v ktorej sa uvádza, že sa celá pospolitosť Modry prijíma do počtu slobodných kráľovských miest a spoločenstva starších (consorcium seniorum), na zasadnutí tavernikálneho súdu ako aj na schôdkach a poradách vyslancov, poslov a starších siedmich starých slobodných miest (t. j. tavernikálnych) sa dáva modranským vyslancom alebo poslom čestné miesto s dovolením podávať návrhy a hlasovať.

PhDr. Michal Duchoň v bulletine Povýšenie Modry na slobodné kráľovské mesto (Modra, 2007) venuje problematike povýšenia Modry kapitolku Trampoty s privilegiom. V nej na strane 15 konštatuje:

„Epilógom všetkých snáh bolo nakoniec definitívne zaradenie Modry ako ôsmeho mesta medzi tavernické mestá na príkaz palatína začiatkom roku 1611.“

Pre konečné zhrnutie a zhodnotenie existujú minimálne tri faktami podložené tvrdenia o roku 1611, proti jednému skôr všeobecnému tvrdeniu o roku 1613. Tento nevyvážený stav nás priamo donútil navštíviť modranský archív a tam sa pokúsiť nájsť nejakú, hoci nepatrnú, stopu, ktorá by nás priviedla k jednoznačnému záveru. Dôvod bádania spočíval aj v opodstatnenej domnienke, že Schreiber mohol mať prostredníctvom svojho starého otca, ktorý bol ako modranský richtár a konzul priamym účastníkom dôležitých vyjednávanií, autentické informácie o celom procese. A keďže aj sám bol v mestských službách ako notár a konzul, mal prístup k dôležitým dobovým dokumentom a listinám, ktoré sa všetky ani nemuseli do dnešných čias zachovať. Preto bolo možné o jeho prípadnom úmyselnom či neúmyselnom omyle aj adekvátne pochybovať.

Zvolili sme si nasledujúcu taktiku. Nebudeme v časovo náročnom archívnom hľadaní postupovať od roku 1607 k roku 1613. To už zodpovedne spravili vyššie citovaní historici a archívári. Rozhodli sme sa pre skratku – začať akoby od konca, hneď rokom 1613 a pokúsiť sa nájsť niečo, čo by nám osvetlilo Schreiberove tvrdenie o tom, že „...Modra odstránila to, čo bolo treba odstrániť a vykonala to, čo podľa ustálených zvyklostí bolo treba vykonať...“ a až potom „bola skutočne prijatá a zapísaná do počtu tavernických miest v roku 1613“. Oplatilo sa.

Z roku 1613 je v modranskej pobočke štátneho archívu uchovaných niekoľko mimoriadne cenných dokumentov. Vyžiadali sme si na úvod zápisnice mestského magistrátu z roku 1613 (MMM, 343, Prothocollum pro Anno 1613). A netrvalo dlho,

latinsky písaný text na fol. 30 začal s odstupom štyroch sto-ročí vypovedať:

„...richtár, prísažní a celá obec slobodného kráľovského mesta Modry potvrdzujú, že od cteného pána Tobiasa Klubnicka, nášho patróna, keď sme sa ocitli v núdzi, sme prijali 2000 zlatých na úroky 120 zl. na dobu 3 rokov.

Za druhé, tavernický súd nariadil doplatiť dlžobu na daniach za rok 1611 2 000 zl., za rok 1609 500 zl., za potvrdenie privilégií 300 zl. Keďže (mesto) ani tie nemalo, požičali sme si aj tie od Tob. Klubnicka za podmienky, že sa splatia k budúcu sviatku sv. Jána Krstiteľa.“

V ďalšom opise listu comesovi Jurajovi Thurzovi už Modrania označili vznešeného Tobiasa Klubnicka za svojho agenta v Posoniu, čiže v Bratislave. Takže onen Tobias Klubnick nielen požičal Modre chýbajúce peniaze, potrebné na splatenie starých dlžob na daniach Uhorskej kráľovskej komore, ale Modrania ho poverili, aby osobne, ako ich agent, v Prešporke povybavoval príslušnú agendu, súvisiacu s prijatím Modry medzi tavernické mestá. Táto kategória miest predstavovala najvyššiu a aj politicky vplyvnú skupinu kráľovských miest, riadiacich sa zvláštnou legislatívou, vlastným systémom uhorského mestského práva. To ich na jednej strane ochraňovalo predovšetkým pred samotnou šľachtou, a na strane druhej to umožňovalo vysoký stupeň samosprávy, hospodársky, stavebný, náboženský a kultúrny rozvoj jednotlivých miest a ich mešťanov.

Splatenie daňových nedoplatkov, ktoré boli jedným z najsilnejších argumentov proti prijatiu Modry do exkluzívneho spoločenstva uhorských tavernických miest, sa pravdepodobne Klubnickovi podarilo vyjednávaniami rozvrhnúť na niekoľko rokov, lebo Modra sa musela zhostiť aj ďalšej dôležitej úlohy – výstavby mestských hradieb, postavenie ktorých bolo jednou z podmienok jej povýšenia. Až po skončení tohto procesu, ktorý, ostatne, musel odobriť aj uhorský snem, možno hovoriť o Modre ako o plnoprávnom slobodnom kráľovskom meste. Enormné úsilie tak bolo napokon koncom roku 1613 korunované úspechom a oficiálne potvrdené. Ale iste práve aj ono prispelo, paradoxne, k tomu, že Modra sa napokon ku koncu storočia stala jedným z najzadlženejších miest v celom Uhorsku...

PÁTRANIE PO NEZNÁMOM PÁNOVI KLUBNICKOVI

Je pomerne prekvapujúce, že v súvislosti s tak dôležitou záležitosťou, ako je zaradenie Modry medzi najvýznamnejšie uhorské sídelné celky, sa meno prešporského prokurátora dosiaľ ešte nikde nevyskytlo. Kto vlastne bol nobilis Thobias Klubnick?

Priezvisko Klubnick sa v žiadnych dostupných registroch a súpisoch obyvateľov Modry ani Bratislavy nevyskytuje. O to viac musí takáto záhadná postava zaujať ktoréhokoľvek historika či autora. Naše vlastné hľadanie sa čoskoro ocitlo v slepej uličke. Zostávalo jediné riešenie. Obrátiť sa s prosbou o pomoc na odborníka najpovolanejšieho, konkrétne v tomto prípade na najväčšieho znalca obyvateľov vtedajšieho Prešporu, docenta Frederika Federmayera, a zistiť, či sa takého priezvisko vyskytuje v jeho jedinečnej, roky budovanej a úmerne dopĺ-

ňanej databáze. Tušenie nás nesklamalo. Takmer obratom nám prišla kvalifikovaná odpoveď mejlom, majúca pre pravdivé poznanie histórie Modry i pre poznanie našich, ale nielen našich novovekých dejín takmer cenu zlata.

Klubnick:

„O rode zatiaľ nikto nepísal, preto je to genealogická terra incognita. Išlo o rod nobilitovaných mešťanov, pochádzali z banských miest. Najstarší známy člen rodu Valentín Klubnick študoval 1550 vo Wittenbergu a v matrike jeho pôvod zapisali ako Montanus Hungariae. Neskôr používal prídomek de Lipche Zoliensis. Po štúdiách v Uhorsku pracoval ako advokát a kráľovský prokurátor. Začal pracovať pre trnavský katolícky klérus ako notarius sedis spiritualis Strigoniensis, čo ho vyneslo do spoločenských výšin a, pravdepodobne, on získal nobilitáciu. Klubnikovci okolo roku 1600 mali preukázateľne domy v Prešporku, Trnave a Skalici!

Tobias Klubnick bol Valentínov blízky príbuzný (mladší brat alebo bratranec). Pôsobil tiež ako advokát a kráľovský prokurátor. V rokoch 1590-1600 žil v Trnave, po roku 1600 v Prešporku, kde sa stal mešťanom a advokátom, tiež v službách mesta. Zrejme pracoval aj v Győri, pretože jeho manželka bola vdovou győrskeho kožušníka Juraja Czudara. Zomrel okolo roku 1615.

Klubnikovci sú v regióne Trnavy a Prešporka doložení do polovice 17. storočia, neskôr vymreli, alebo sa niekde odsťahovali.“

Tieto, už aj tak cenné, údaje sa štúdiom v modranskom archíve podarilo predsa len ešte o niečo doplniť. Dotyčný neznámy bol totiž r. 1593 uvedený ako jeden zo svedkov či právnych

zástupcov modranského mešťana Juraja Rothköpfela, ktorý bol v spore s magistrátom. O tri roky neskôr bol Klubnick zaevidovaný ako držiteľ – majiteľ terra Klubnik. Pravdepodobne sa tak označili jeho vinohrady, za ktoré mesto ani r. 1608 nevyžadovalo žiadne dávky. Možno sa len domnievať, že išlo o súčasť honoráru za poskytované právne služby – diéty počas rokovaní o akceptácii privilégia mu tiež poctivo uhrádzali...

V tomto bode naše rozprávanie môžeme ukončiť. Úlohu, ktorú sme si sami zadali, sme so šťastím, ale aj s pomocou erudovaných odborníkov splnili. Určite by bolo ešte o čom hovoriť. Samotná doba, v ktorej sa spomínané udalosti odohrávali, bola strhujúca – pätnásťročná vojna s Turkami, boje o kráľovský trón, stavovské povstania, náboženské prenasledovania, pohromy, nešťastia, ale aj vnútorné problémy miest, predovšetkým presadzovanie sa šľachticov žijúcich v mestách na úkor mešťanov a nerešpektovanie mestského práva z ich strany a pod. To všetko sa najrôznejším spôsobom prelínalo aj v osudoch Modry. V mnohom však bola úplne blízka tej našej. Veď už aj vtedy boli peniaze až na prvom mieste. Práve tie v mnohom rozhodovali nielen o každodenných osudoch ľudí, ale aj o vzostupoch a pádoch miest. I tých kráľovských. Je až zarážajúce, ako vládcovia dokázali vymýšľať a následne tvrdo vymáhať najrôznejšie dane. Riadne, mimoriadne, ešte mimoriadnejšie, a tak stále dokola. V tejto súvislosti sa nemožno ani čudovať J. J. Schreiberovi, že vo svojej vynikajúcej knihe, ktorou chcel šíriť a dodnes šíri slávu slobodného kráľovského mesta Modry, volil v prípade jej prijatia medzi tavernické mestá iba jemné a zaobalené slová. O peniazoch, hlavne o tých chýbajúcich, príliš hovoriť nechcel. A Tobiasa Klubnicka radšej vynechal úplne. Veď načo by ho aj spomínal. V čase keď písal knihu, bola celá záležitosť už dávno uzatvorená.

GALÉRIA UHORSKÝCH PANOVNÍKOV A TAVERNÍKOV, KTORÍ ROZHODOVALI O INTEGRÁCII MODRY MEDZI TAVERNÍCKE, SLOBODNÉ A KRÁĽOVSKÉ MESTÁ

❶ Začiatok ťažkej cesty Modranov ku slobode súvisel so smrťou tohto muža, šľachtica Krištofa Országa z Guty. Bol vlastníkom Modry, ale v októbri 1567 zomrel bez mužských potomkov, a tak Modra pripadla späť do vlastníctva kráľa a pod správu Uhorskej kráľovskej komory.

❷ Maximilián II. sa v roku 1569 listinou zaviazal, že Modra zostane už navždy kráľovským majetkom. Modranov to stálo 6 000 uhorských zlatých a povinnosť ročne platiť do kráľovskej pokladnice 640 zlatých, veľa vína, kus lesa atď.

❸ Rudolf II. najskôr zvýšil Modre census na 800 zlatých. Keď jej 8. 2. 1607 udelil privilégium slobodného kráľovského mesta, bolo potrebné zaplatiť 1 000 zlatých a ďalšie nemalé finančné náklady spojené s vybavovaním v Prahe. Nemožno opomenúť ani množstvo sudov vína. K týmto nákladom treba prirátať povinnosť mimoriadne prispieť 2 000 zlatými v priebehu piatich rokov na vydržiavanie vojakov bojujúcich v pätnásťročnej vojne s Turkami, aj náklady na bezpodmienečné postavenie mestských hradieb a založenie poddanskej dedi-

ny. Nemožno sa teda čudovať, že Modra sa dostala do zložítých, hlavne finančných, problémov.

❹ Matej II. sa ešte ako arciknieža nedal zahanbiť vo vyberaní mimoriadnych daní. V mene kráľa Rudolfa II., svojho staršieho brata, zaťažil Modru najrôznejšími daňami presahujúcimi sumu 15 000 zlatých.

❺ Štefan Illesházy (Illesházy) ako palatín a jeden z najmocnejších uhorských šľachticov bol veľkým odporcom zaradenia Modry medzi slobodné a kráľovské mestá. Dokonca na krátky čas dokázal presadiť, že Modra spolu s Pezinkom i Svätým Jurom sa nesmeli vnímať ako mestá, ale iba ako nevýznamné mestečká.

❻ Palatín Juraj Turzo (Thurzo) a taverníci ❼ Tomáš Erdödy, ❸ Zigmund Forgáč (Forgách) a ❹ Ján Draškovič sa osobne podieľali na procese zaradenia Modry medzi uhorské tavernické mestá.

1 Kristóf Ország z Guty

2 Maximilián II.

3 Rudolf II.

4 Matej II.

5 Štefan Ilešházi

6 Juraj Turzo

7 Tomáš Erdődy

8 Ján Draškovič

VINIČNÉ SÚDY A SANKCIE

Michal Franko

Víno, vinohradníctvo, vinárstvo sú nesmierne bohaté a široké témy. Víno má odpradávna v spoločnosti svoje pevné miesto. Ľudia víno používali ako liek, ako posilňujúci nápoj, nápoj na vytváranie dobrej atmosféry, či na liturgické účely. Víno je produktom vinohradníckej výroby, o ktorej sa už popísalo mnoho. Napriek tomu v tejto oblasti stále existujú „biele miesta“, ktoré iba čakajú na svoje odhalenie a historio-graphické spracovanie. Jedným takýmto bielym miestom je aj viničné právo.

Historický i právnohistorický výskum venovaný problematike viničného práva platného v minulosti na našom území je doteraz v porovnaní s okolitými krajinami, najmä Rakúskom, Maďarskom a Moravou, nesystematický a útržkovitý. Viničné právo, ktoré bolo

v minulosti neoddeliteľnou súčasťou vinohradníctva a vinárstva, je u nás ešte stále zahalené rúškom tajomstva. Na tomto práve stála už od rímskych čias celá organizácia a správa vinohradníctva vo všetkých oblastiach, kde sa intenzívnejšie pestoval vinič.

VINIČNÉ PRÁVO

Každý, kto sa aspoň trochu vyzná vo vinárstve a vinohradníctve vie, čo obnáša práca a činnosti vo viniciach a pri výrobe vína. Menej ľudí však vie, že takmer každá činnosť vinohradníka vo vinici bola v minulosti právne kodifikovaná, dokonca aj jeho správanie. Pre svoje ekonomické prednosti si vinohradníctvo vypracovalo už v stredoveku osobitné postavenie, čo sa muselo prirodzene odraziť aj v právnej sfére. Jeho základom bolo odlišné hodnotenie viníc a ornej pôdy. Zvýhodnenie vinohradníctva oproti ostatnej poľnohospodárskej výrobe malo viesť k jeho rozvoju a vyššej výnosnosti tohto poľnohospodárskeho odvetvia. V snahe o čo najdlhšie udržanie výnosného vinohradu a zabezpečenie čo najvyššej produkcie a zdroja príjmov, sa podriaďovala vinohradnícka výroba určitým pevne stanoveným regulatívnym opatreniam. Viničné hory (plochy, väčšinou kopce, na ktorých sa pestoval vinič) mali vlastnú správu, organizáciu a autonómiu v rámci panstva či mesta. V Rakúsku a na Morave mali viničné hory počas stredoveku vysoký stupeň autonómie a podobné práva, ako mala dedina či mestečko. Porušenie ich autonómie a ich viničných štatútov sa prísne trestalo. Kruté telesné či hrdelné tresty neboli ničím výnimočným.

V úvode tohto článku pokladám za dôležité priblížiť, čo spomínaný pojem viničné právo predstavuje. Viničné právo sa väčšinou sleduje iba ako prostriedok na dokreslenie a zvýšenie pútavosti problematiky materiálnej kultúry, ale bez sledovania vnútorných súvislostí a osobitnej pozornosti. Často sa sledujú napríklad jazykovedné ciele, pre ktoré sú písomnosti

týkajúce sa viničného práva zaujímavým prameňom. S rozvojom vinohradníctva sa súčasne vytváral súbor špecifických právnych opatrení, ktoré môžeme nazvať v širšom ponímaní ako tzv. viničné právo (*ius montanum, ius montium, Bergrecht, Pergrecht, perecké právo, horské právo*). Pôvod niektorých právnych noriem viničného práva možno hľadať už v dobe rímskej, aj keď je známe, že vinná réva sa na našom území pestovala už dávno predtým.

Viničné právo patrí k najstarším regulátorom majetkových a spoločenských vzťahov vinohradníkov. Významným spôsobom upravovalo správu a organizáciu vinohradníctva a regulovalo vzťahy medzi zemepánmi a držiteľmi viníc. Viničné právo vytváralo podmienky pre organizáciu samosprávy vinohradníkov, ktorá prostredníctvom viničných poriadkov a vlastných správnych orgánov riadila vinohradnícku výrobu a poskytovala jej ochranu. Na začiatku vystupovalo viničné právo v nepísanej forme, ktorá sa v Uhorsku dlho uchovávala. Až s rozvojom vinohradníctva a výrobných vzťahov sa v oblastiach juhozápadného Slovenska v 14. a 15. storočí častejšie objavuje v písomnej forme, v podobe tzv. viničných štatútov. Viničné štatúty obsahovali rôzne povinnosti viažuce sa k viničiam, k jednotlivým prácam vo viniciach, k pracovnej dobe, k platom za prácu, k viničným dávkam, riešili vzťahy medzi vinohradníkmi a zemepánom, susedské vzťahy vo viniciach a pod. Boli v nich uvedené aj rôzne predpisy o práve, ale predovšetkým o trestoch, ktoré hrozili za nedodržanie povinností a porušenie zákazov. Jednou z hlavných črt viničného práva, okrem jeho samotnej podstaty a zamerania, je administratívno-správny aparát. Inštitucionálne bolo viničné právo vyjadrené vo funkcii viničného majstra a v jeho viničnom úrade a súde. Napríklad v malokarpatskej vinohradníckej oblasti bola problematika viničného práva riešená v obecnej či mestskej inštitúcii nazývanej „*Bergrecht*“, „*Berggericht*“ či jednoducho „*Bergamt*“, teda úrad viničného práva, viničného súdu, alebo iba viničný úrad. Personálne zloženie tohto úradu bolo rôzne a podmienené viacerými faktormi. Súviselo

Pezinský bergbuch zo 16. storočia

napríklad s lokálnym rozsahom viníc, s miestnou tradíciou, ale i s formou obecnej správy, ktorej bol takýto úrad súčasťou. Kým v stredoveku ho personálne tvoril jeden viničný majster a väčšinou štyria prísediaci, v 17. storočí to boli často už dvaja viniční majstri a štyria až šiesti prísediaci. Stávalo sa,

že v niektorých vinohradníckych lokalitách pracovali dokonca až štyria viniční majstri. Prísediaci boli skúsení vinohradníci, ktorí predstavovali poradný, ale hlavne výkonný orgán viničných majstrov.

Viničný majster musel byť skúseným a zručným vinohradníkom, ktorý dobre poznal pomery v daných viničných horách. Viničný úrad riadil život vinohradníckej obce a predstavoval organizovanú formu výkonnej a súdnej moci prvej inštancie vo vinohradníctve. Tento samosprávny viničný orgán v sebe kumuloval dozorné, trestné, súdne a kontrolné právomoci.

Na území dnešného Slovenska existovalo v minulosti množstvo produkčných vinohradníckych lokalít s vinohradníctvom a vinárstvom ako hlavným zamestnaním väčšiny tamjšieho obyvateľstva. Napríklad malokarpatská oblasť bola storočia jednou z najrozsiahlejších vinohradníckych oblastí a producentom množstva kvalitných vín, ktoré putovali aj na kráľovský či cisársky dvor. Malokarpatské vína predstavovali v stredoveku silnú konkurenciu rakúskym či moravským vínam. Cudzie vinohradnícke lokality sa všemožne bránili dovozu malokarpatských vín, ktoré boli vo všeobecnosti v týchto krajinách obľúbené. Je preto prekvapujúce, že slovenská historiografia doposiaľ neprejavila o problematiku viničného práva, ktoré tvorilo jeden z hlavných pilierov úspechu malokarpatských vín, takmer žiadnu pozornosť.

VINIČNÉ SÚDY

Záležitosti týkajúce sa viníc a sporov vo viniciach súdilo v malokarpatskej oblasti tzv. *slávne perecké právo*, čo bol hlavný viničný súd, ktorému predsedali viniční majstri. Súd sa nazýval i *slovutné perecké právo*, alebo iba *perecké právo* (*ein Ehresa(h)men Berggericht, ein Ehresa(h)men Bergrecht, wohlweise Bergrecht*). Viničný majster s prísediacimi tvorili spoločne viničný súd, čiže súdne právomoci viničného majstra sa vykonávali kolektívne. Viničný majster predsedal rôznym formám viničných súdov, ktoré v sebe v minulosti bežne kumulovali výkonnú a súdnu právomoc. Súd viničných majstrov súdil rôzne jednoduchšie verejnoprávne, resp. správne a disciplinárne delikty či súkromnoprávne spory. Sem patrili susedské spory medzi vinohradníkmi, spory o dlhoch týkajúcich sa vinohradov, spory, ktoré vznikali pri oceňovaní, rozmeriavaní a delení vinohradov, spory týkajúce sa škôd vo vinohradoch a pracovné spory. Rozhodovali aj o osobách zadržaných vo vinohradoch a určovali tresty a pokuty pri porušení ustanovení viničných štatútov. V podstate riešili všetko, čo sa týkalo vinohradov a ich bezprostredného okolia. V skutočnosti však išlo o menej závažné priestupky a záležitosti, súdne právomoci viničných súdov sa vzťahovali iba na určitý právny okruh. V prípade nespokojnosti s rozsudkami viničných súdov sa malokarpatskí vinohradníci pravidelne odvolávali k vyššej súdnej inštancii - mešťanostovi alebo mestskému súdu. Tí rozhodovali v prípadoch závažnejších, dlhotrvajúcich a komplikovaných sporov. Činnosť samotných viničných súdov tak strácala na efektívite. Pri rozhodovaní mestských súdov však figurovali viniční majstri ako odborní znalci a mestskí sudcovia brali pri vynášaní výrokov do úvahy aj viničné štatúty. Uznesenia a rozsudky viničného súdu v súkromnoprávných sporoch zapisovali pisári do viničných kníh. Pribeh procesov mestských súdov a ich následné rozhodnutia sa zapisovali do mestských súdnych zápisníc a súdnych kníh, z ktorých si dal neskôr viničný majster zhotoviť kópiu.

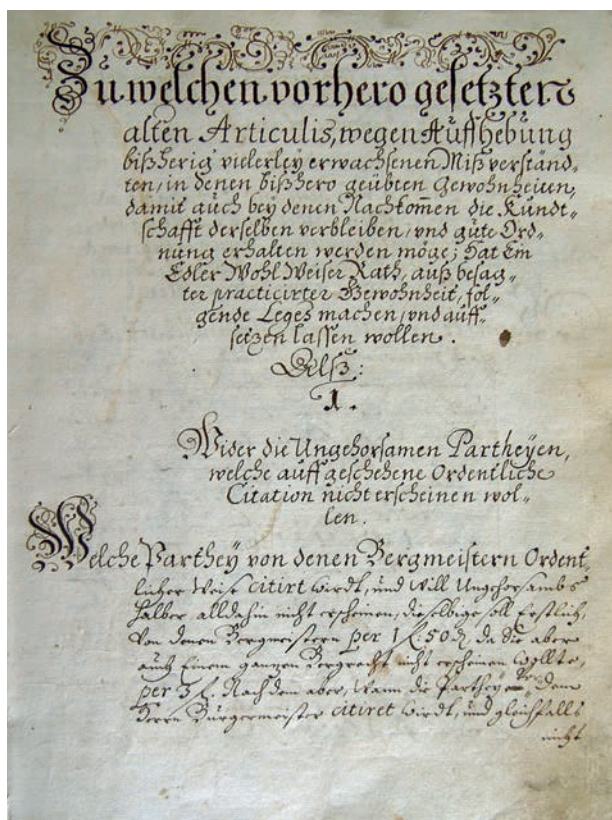
Záznamy o súdnych procesoch, rozsudkoch či odvolaniach vinohradníkov nám poskytujú zaujímavý náhľad na vtedajšiu právnu prax, ale predovšetkým previazanosť viničných a mestských súdov. Sú dôkazom rastúcej dominancie mestských súdov v sporoch týkajúcich sa viníc a vinohradníkov a naznačujú postupný zánik autonómie malokarpatských viničných úradov a súdov.

PRIESTUPKY A TRESTY

Je zaujímavé sledovať tresty, ktoré udeľovali viničné súdy za porušenia ustanovení viničných štatútov. Na tomto mieste musím poznamenať, že som vychádzal hlavne z malokarpatských viničných štatútov, ktoré sú pomerne dobre zachované a tiež odzrkadľujú vtedajšiu právnu prax týkajúcu sa vinohradníctva.

V malokarpatskej vinohradníckej oblasti vládli okrem vína peniaze. Priestupky vo viniciach sa trestali výlučne peňažnými pokutami. Za rovnaký priestupok sa v malokarpatskej oblasti, na rozdiel od Moravy či Rakúska, udeľovali diametrálne odlišné tresty. Doposiaľ nemáme žiadne zmienky o tom, že by sa za nejaký priestupok udelil primárne telesný trest. V malokarpatských viničných štatútoch úplne absentujú telesné a hrdelné tresty, ktoré by zasahovali do telesnej integrity vinníka, alebo tresty, ktoré by významnou mierou postihovali jeho osobnú slobodu. Na druhej strane sa však peňažné pokuty udeľovali niekedy aj za tie najmenšie priestupky. Množstvo priestupkov sa nedostalo ani pred viničný súd, pretože viničný majster mal právo vinníka pokutovať ihneď na mieste, a tak celú záležitosť uzavrieť. Ako už bolo spomenuté, malokarpatské viničné štatúty neuvádzali za väčšinu priestupkov výšku pokuty, preto dochádzalo často k dohode a kompromisom medzi viničným majstrom a previnilcom, z čoho samozrejme ťažili obe strany. Previnilec radšej zaplatil vyššiu pokutu na mieste, ako by sa mal ťahať po súdoch, platiť súdne trovy a byť odsúdený. Mestské magistráty však takéto postupy a „dohody“ zakazovali, pretože aj im plynula časť z vybraných pokút a takýmto spôsobom prichádzali o peniaze. Viničný majster nie vždy informoval mestský magistrát o pokutách, ktoré vybral. Zo 17. storočia sa v malokarpatských viničných knižkách zachovalo niekoľko zápisov, v ktorých stojí, že mestský magistrát napomína viničných majstrov a prikazuje im, aby si svedomite a čestne plnili svoje činnosti a zistené skutočnosti oznamovali mestskej rade.

Viničný súd mal oprávnenie dočasne obmedziť osobnú slobodu za účelom zabezpečenia prítomnosti podozrivého do objasnenia a rozhodnutia v spornej veci. Toto obmedzenie osobnej slobody figuruje iba v mladších malokarpatských viničných štatútoch. Za všetkým stáli peniaze. Malo to aj svoju logiku, pretože keď bol napríklad na Morave nejaký vinohradník odsúdený na smrť, popravu odsúdeného musel uhradiť žalobca. Neskôr sa na popravu skladala celá komunita vinohradníkov i mestská rada. Poprava znamenala značne vysoké finančné náklady. Musel sa vyplatiť kat, postaviť šibenica a zaplatiť všetky výdavky spojené s popravou. Malokarpatskí vinohradníci a vedúci funkcionári tamajších miest na to išli pragmatickejšie. Prispôbovali si viničné poriadky tak, že zrušili hrdelné tresty a odsúdenec platil im, miesto toho, aby oni platili za jeho popravu. V Uhorsku i v samotnej malokarpatskej vinohradníckej oblasti sa v stredoveku istotne udeľovali tresty smrti za porušovanie viničného práva. Hr-

Úvodný zápis Modranského viničného poriadku zo 17. storočia

delné tresty boli nahradené peňažnými až postupom času. Pre novovek platil skôr opak. Peňažný trest sa dal zameniť za telesný. V štatútoch Bratislavy z roku 1683 sa spomína možnosť zameniť si u nemajetných zlodějov peňažnú pokutu za 10 palíc. Štatúty z Pečeníc z roku 1828 takisto spomínajú zámenu peňažnej pokuty za palicovanie, čiže za telesný trest. V niektorých viničných štatútoch z územia Slovenska sa zbežne nachádzajú zmienky o telesných trestoch. Sú však skôr kuriozitou ako pravidlom. V 17. storočí získali malokarpatské vinohradnícke mestá Sv. Jur, Modra a Pezinok tituly slobodných kráľovských miest a tým aj právo meča, teda hrdelnú právomoc. Ale ani z tohto obdobia nemáme žiadne zmienky o tom, že by sa za nejaký zločin, primárne sa týkajúci viníc, udelil hrdelný trest. Samozrejme, že za ťažké zločiny, ako bola napr. vražda vinohradníka vo viniciach, hrozil hrdelný trest. Takéto závažné prípady sa však súdili na mestských súdoch. Napríklad v Pezinku boli v prvej polovici 18. storočia mestským súdom súdení dvaja vinohradnícki hájníci, ktorí zavraždili človeka vo vinici.

Oproti tomu, na Morave a v Rakúsku boli telesné a hrdelné tresty pevnou súčasťou viničných štatútov. V moravských viničných právnych normách sa sčasti odzrkadľujú byzantské tradície, ktoré sa prejavujú v tvrdých trestoch. Avšak nie všetky moravské viničné štatúty obsahujú telesné tresty, čo možno pripísať rímskym a západoeurópskym vplyvom.

Viničné sudy na Morave ukladali tresty smrti, mrzačiacie tresty, infamujúce tresty, peňažné a pracovné pokuty. V stredoveku mali autonómnou hrdelnú právomoc samotné viničné hory, ale o jej vykonávaní sa nám zachovalo iba málo dokladov. Na novozaložené viničné hory často hrdelná právomoc neprechádzala a jej vykonávanie sa dostalo pod politickú kontrolu pozemkovej vrchnosti alebo mesta, ku ktorému vinice patrili.

Vo viničných štatútoch môžeme rozoznať dva základné okruhy trestných činov a teda aj trestov. Do prvého okruhu patrili menej závažné trestné činy, za ktoré sa v stredoveku ukladali mrzačiacie tresty a neskôr alternatívne aj peňažné pokuty. Napríklad rozsudok, pri ktorom sa mala odsúdenému uťáť pravá ruka, sa dal zmeniť tak, že namiesto straty ruky zaplatil odsúdený určenú sumu peňazí, alebo najčastejšie vosku. Keď však určenú sumu nezaplatil v stanovenom termíne, bola mu ruka bez milosti uťatá. Staré čejkovické viničné právo napríklad uvádza, že pocestnému človeku bolo dovolené počas dažďa zobrať z vinice jeden viničný štek, ktorý mohol použiť ako oporu pri chôdzi. Keď pocestný zobral štek a nepoužil ho ako oporu pri chôdzi, alebo zobral dva či viac štekov, bol považovaný za zlodeja. Trest bol v tomto prípade stanovený tak, že vinník mal zaplatiť 5 funtov vosku. Ak ich nemal, čo sa, samozrejme, často stávalo, nakoľko išlo o pocestného, či žobráka, bola mu odťatá ruka.

Jazdcovi na koni, ktorý prešiel cez vinicu a poškodil ju, často hrozil telesný trest, ktorý bol, ako uvádzajú židlochovické viničné štatúty z roku 1402, niekedy pozmenený tak, že jazdec prišiel o svojho koňa a musel nahradiť všetky vzniknuté škody. V takomto prípade vinník obstál ešte pomerne dobre - ostal síce bez koňa, ale so všetkými končatinami.

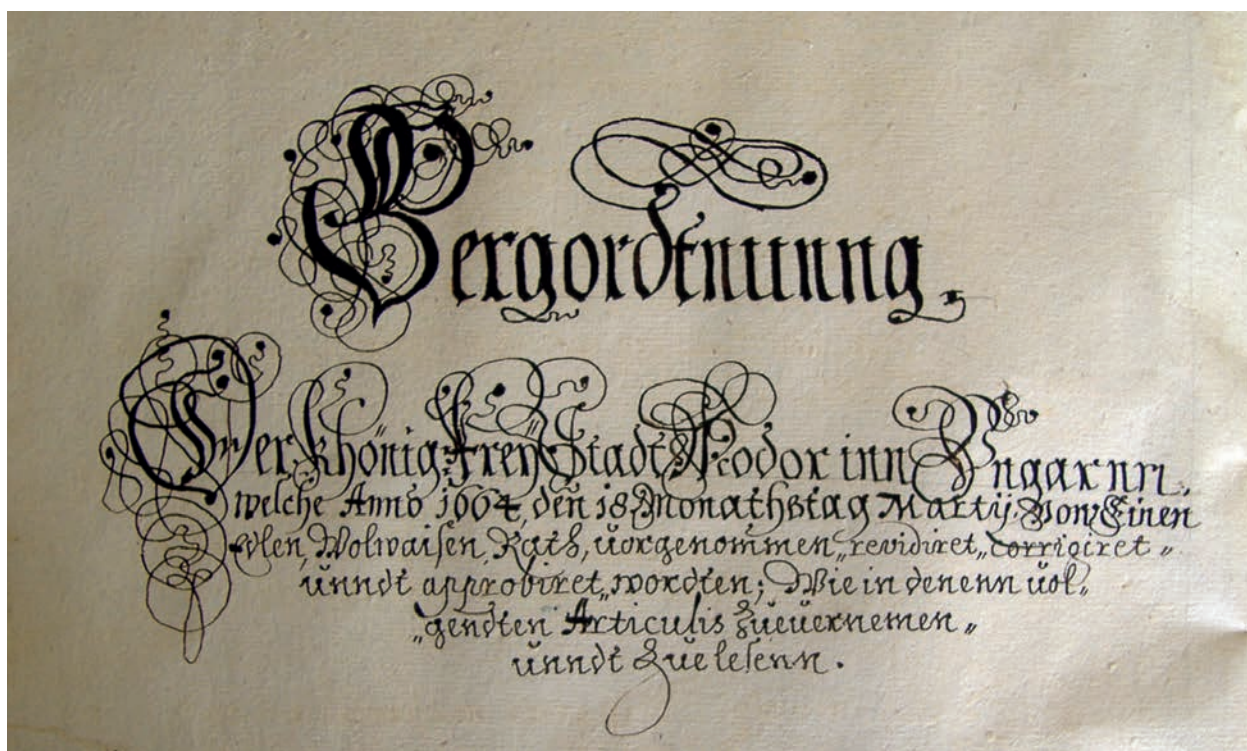
Druhý okruh predstavovali závažné trestné činy, za ktoré sa už udeľovali tresty smrti vykonávané rôznymi spôsobmi. Dnes sa nám niektoré prečiny, resp. „závažné trestné činy“, za ktoré sa v stredoveku ukladal hrdelný trest, môžu zdať banálne a ich potrestanie príliš drastické. Napríklad za krádež troch drevených viničných štekov z vinice, odrezanie štepu alebo krádež hrozna v čase oberačky už hrozil podľa niektorých viničných štatútov trest obesením, sťatím či upálením zaživa. Pred vykonaním rozsudku smrti často kat zlodejovi najskôr uťal pravú ruku. Trest smrti hrozil aj za posunutie hraničného kameňa, ktorý označoval hranice pozemku - vinice. Upálenie zaživa hrozilo podľa moravského čejkovického viničného práva za rezanie štepov z cudzieho vinohradu a ich nepovolený predaj. Odťatie ruky alebo trest smrti hrozili dokonca aj za urážku cti vinohradníka a za bitky, či rôzne zvady a nadávanie vo viniciach. V rakúskom i moravskom viničnom práve existovali ustanovenia uvádzajúce, že keď vo vinici niekto fyzicky napadol vinohradníka a tento sa ubránil, pričom ťažko zranil alebo dokonca usmrtil násilníka, nemusel sa pred nikým spovedať. Ani pred zemepánom, viničným majstrom či súdom. Dotyčný vinohradník sa mal kajať a poprosiť Boha o odpustenie. Vo vajnorskom poddanskom poriadku z polovice 15. storočia existujú podobné tvrdé ustanovenia zamierené na ochranu života a majetku. Ak sa nejaká osoba priblížila v noci k domu sedliaka a ten ju zbadal, mal na neznámeho zakričať, resp. sa opýtať „wer stet da?“ („kto je tu?, alebo kto tu stojí?“). Ak sa mu nedostalo žiadnej odpovede, mohol sedliak dotyčného neznámeho usmrtiť bez akéhokoľvek ujmy. Neskôr musel sedliak pred richtárom dokázať, že dotyčný bol neohlásený, alebo že ho nepoznal. Ak to nevedel dokázať, mal možnosť to odprisahať, čím sa zbavil podozrenia. Alebo keď sedliak pristihol niekoho neohláseného a neznámeho vo svojom dome, poriadok doslova uvádza, že s ním mohol zaobchádzať ako so „škodlivým človekom“, čo pre neznámeho neveštilo nič dobré. Sedliak mal aj v tomto prípade právo dotyčného na mieste usmrtiť. Po jeho usmrtení ho mal chytiť za nohy a vyviešť v noci zo svojho domu na ulicu, kde mu mal dať tri denáre na srdce alebo ranu, ktorú mu spôsobil. Tie tri denáre predstavovali odpustok a znak kajania sa sedliaka.

V rakúskych poddanských, ale aj viničných poriadkoch, sa často uvádza, že denár sa mal položiť na krvácajúcu ranu a telo zlodēja musel sedliak za nohy odtiahnuť na ulicu, kde sa malo hodiť psom a sviniam, ktoré sa už oňho „postarali“. V inom prípade mohol sedliak telo odtiahnuť za nohy pred richtárov dom a tam ho uložiť na schody aj s denárom na smrteľnej rane. V stredoveku mali niekedy sedliaci spravodlivosť vo vlastných rukách a sami si takýmto spôsobmi chránili život a majetok.

Ale vráťme sa späť do viníc, kde to nebolo o nič miernejšie. Za porušenie mieru viničnej hory, prostredníctvom ktorého sa mali spory riešiť bez násilia, boli ukladané odstrašujúce tresty smrti, vykonávané verejne. Takéto popravy predstavovali pre prizierajúcich sa určitú symboliku a mali mať odstrašujúci účinok. Kruté tresty sa však väčšinou vykonávali v starších dobách. Uloženie trestu výrazne ovplyvňoval princíp milosti. V prípade odsúdenia existovala pri niektorých trestných činoch možnosť, aby feudál, pod ktorého mocou sa odsúdený nachádzal, zmiernil alebo za určitých podmienok zrušil uložený trest. Tresty sa pôvodne vykonávali na území viničnej hory, neskôr sa ich vykonávanie prenieslo na mesto alebo mestečko, ku ktorému patrili vinice.

V malokarpatských viničných štatútoch možno vyčleniť niekoľko druhov postihov, ktoré sa ukladali za porušenie ich obsahu, resp. nerešpektovanie v nich uvedených príkazov a zákazov. Ide hlavne o peňažné pokuty, prepadnutie veci a zákaz práce vo viniciach. Pokuty, uvedené v starších malokarpatských viničných štatútoch, sa udeľovali napríklad za krádež hrozna, vinohradníckeho náradia či štekov, za poškodenie vinohradu rezaním štepov, za poškodzovanie veci verejného záujmu, akými boli cesty, chodníky či studne vo viniciach, za marenie úradného a súdneho konania viničných súdov. Vyššie pokuty hrozili za neuposlušnosť nariade-

ní viničných majstrov. Zaujímavé je, že v starších viničných štatútoch nebola často uvádzaná výška peňažnej pokuty za priestupok. Oproti tomu rakúske a moravské viničné štatúty určovali výšky pokút relatívne jasne, pričom zlodejom hrozili veľmi často drastické telesné tresty. V čejkovickom či modřickom viničnom práve sa uvádza za krádež hrozna, ovocia zo stromov, viničných štekov či štepov odťatie pravej ruky a trest smrti niekoľkými spôsobmi. V čase obaračiek bol vždy zakázaný pohyb vo viniciach cudzím a nepovolaným osobám. Tak je to v podstate dodnes. V malokarpatskej oblasti bola osoba pristihnutá vo viniciach potrestaná peňažnou pokutou. Ak vstúpil v čase obaračiek niekto do viníc na Morave alebo v Rakúsku, bol mu často uložený trest smrti. Dotyčný pritom ani nemusel nič ukradnúť alebo poškodiť - automaticky sa predpokladalo, že mal úmysel kradnúť hrozno, keďže bol v čase obaračiek vo viniciach. Išlo o starobylý a veľmi prísny zákon, ktorý bol však v malokarpatskej oblasti značne zmierený. Pri viniciach často existovali ovocné sady alebo menšie záhrady, v ktorých si vinohradníci pestovali zeleninu. Za strázenie týchto sadov a záhrad tiež zodpovedali hájníci. Ak hájnik prichytil niekoho nepovolaného v ovocnom sade, v malokarpatskej oblasti mu uložil peňažnú pokutu. Oproti tomu na Morave, podľa čejkovického práva, malo byť s takýmto človekom zaobchádzané, ako doslova uvádzajú čejkovické viničné štatúty, ako so zradcom, vrahom, násilníkom a zlodejom. Môžeme si domyslieť, aký trest ho asi čakal. Čejkovické viničné štatúty uvádzali za poškodenie vinice a branie štepov trest smrti tak, že vinníkovi má byť najprv vylupnuté pravé oko, potom odťatá pravá ruka a nakoniec mal byť popravený na šibenicí. Modřické viničné štatúty dokonca za branie štepov, oblúkov či viničných štekov z viníc ukladajú trest smrti upálením na rošte. Niekedy sa zdá, akoby sa vo vinohradníckych oblastiach na Morave a v Rakúsku doslova predbiehali v drastických trestoch.

Úvodný zápis Modranského viničného poriadku z roku 1664

V malokarpatskej oblasti sa vysoké pokuty udeľovali za porušenie zásady rovnoprávnosti pri prekročení výšky stanovenej dennej mzdy viničných robotníkov. Stávalo sa tak pri nedostatku vinohradníckych robotníkov, kedy bohatší vinohradníci lákali robotníkov na vyššiu mzdu. Chudobný vinohradník si nemohol dovoliť platiť vyššie mzdy a jeho vinice boli obrobe až neskôr, čím dotýčný pochopiteľne škodoval. Proti takémuto počínaniu bohatých vinohradníkov bol vo viničných štatútoch ukotvený článok zakazujúci prekročenie dennej mzdy pre vinohradníckych robotníkov. Pokuta sa udelila aj vinohradníkovi, ktorý naopak nevyplatil dennú mzdu svojim robotníkom, alebo s jej vyplatením meškal dlhší čas. Za lánanie cudzích vinohradníckych robotníkov hrozil vinohradníkovi na Morave opäť trest smrti, ale často sa v moravských i rakúskych viničných štatútoch uvádza aj vysoká peňažná pokuta.

Pokuty sa neudeľovali iba samotným vinohradníkom či rôznym zlodejom vo viničiach, ale aj viničným majstrom a ich pomocníkom. Najčastejšie sa tak stávalo v prípadoch, keď si neplnili dostatočne svoje povinnosti. Napríklad hájníci boli pokutovaní, keď neustrážili vinohrad poškodený dobytkom alebo lesnou zverou. V takom prípade museli okrem pokuty uhradiť vinohradníkovi aj vzniknutú škodu na vinohrade či úrode a pokutu platil aj majiteľ dobytku, ktorý škodil vo viničiach. Za každý kus dobytku chytený vo viniči musel zaplatiť sedliak viničnému majstrovi minimálne tri grajciare. Viničný majster teda zbral dve pokuty, od hájnika, aj od sedliaka.

V malokarpatskej oblasti pokutoval viničný majster hájnikov aj za absenciu na ich stanovištiach v čase, v ktorom sa tam mali nachádzať. Stávalo sa niekedy, že hájnik meškal do služby, pozabudol sa doma, alebo pil v krčme a nebol v určenom čase na svojom stanovišti. Za rovnaký priestupok mohol hroziť hájníkovi na Morave podľa čejkovického či židlochovického viničného práva trest smrti. Ten hrozil hájníkovi za krádež hrozna. Viničné štatúty uvádzajú, že hájnik nesmel vstúpiť do vinice a mohol si odtrhnúť iba tri strapce hrozna z krajného riadku. Ak vstúpil do vinice a bol pri tom pristihnutý, malo mu byť vylúpnuté ľavé oko a utáť pravá noha. Šibenica hájníkovi hrozila, keď odtrhol z vinice viac ako tri strapce, doma nepovolene vyrábal mušt, či predával kradnuté hrozno. Dokonca hájníkovi hrozil trest smrti aj za to, že lámal, alebo ničil dobré viničné šteky namiesto starých. Za kvalitné viničné šteky platil vinohradník často veľké peniaze. Ich ničenie sa preto na Morave trestalo vysokými peňažnými pokutami, mrzáciami trestami či trestom smrti. V malokarpatskej oblasti sa za zničenie dobrých štekov udeľovala iba finančná pokuta, a ten, kto šteky zničil či ukradol, musel vinohradníkovi nahraďovať všetky škody.

V malokarpatských viničných štatútoch sa najviac pokút udeľovalo za poškodzovanie cudzej veci. Priamo tak poukazujú na jeden z hlavných zámerov viničných štatútov, resp. celého viničného práva - ochranu viníc. Pokuty sa udeľovali predovšetkým za akékoľvek poškodzovanie samotného vinohradu, či za činnosť, ktorá by viedla k jeho poškodeniu. Poškodzovanie cudzej veci sa však často krylo s krádežou. Odcudzenie hrozna, štekov alebo štepov z cudzieho vinohradu bolo zároveň poškodením cudzej veci. Trhaním hrozna, braním štekov a štepov, či preťahovaním oblúkov zlodej často vinohrad poškodil. Ako som uviedol vyššie, na Morave a v Rakúsku hrozili za poškodzovanie vinohradu a krádež tvrdé telesné a hrdelné tresty. Napríklad z 35 ustanovení modrického viničného

poriadok z roku 1514 je až v deviatich uvedený trest smrti (často upálením zaživa), alebo odťatie ruky.

Pokuty sa udeľovali aj za prekročenie času stanoveného na výčap vína. V Modre sa mohlo začiatkom 17. storočia čapovať víno do deviatej hodiny večer. Na dodržiavanie výčapu dohliadal strážnik. Ak bol výčapník prichytený, že čapoval víno po stanovenom čase, bol pokutovaný. Dokonca pokutu nezaplatil iba on, ale aj všetci hostia, ktorým nalieval už po záverečnej.

V Bratislave bol v roku 1642 určený čas výčapu podľa ustanovenia mestských štatútov takto: v lete sa mohlo čapovať do deviatej hodiny večer, a v zime do ôsmej hodiny večer, potom sa muselo označenie výčapu zložiť. Dom, v ktorom sa čapovalo, sa označil vencom z viničných listov, zväzkom čečiny alebo hlávkou kapusty farby predávaného vína. Znak výčapu boli prichytené na tyči upevnenej pri vchode do domu. Na meštianskych domoch tyč nahrádzali drevené alebo kovové štíty s motívom hrozna a viničného lístia. Výčap začínal v meste úderom na zvon a taktiež ním končil. Kto čapoval po údere zvona, teda prekročil stanovený čas výčapu, bol pokutovaný. Keď výčapník porušil zákaz výčapu, a mal svoje víno uložené v mestskej pivnici, bol potrestaný tak, že mu mesto víno zhabalo a vyčapovalo bez náhrady.

Podľa zákazu nesmeli bratislavskí vinohradníci čapovať víno v čase cirkevného pôstu - v týždňoch, v ktorých bol sviatok sv. Bartolomeja, sv. Martina, počas Vianoc, Veľkej noci, na Turíce a v týždni, v ktorom bol sviatok sv. Jána. Mesto však mohlo svoje vína slobodne čapovať. Kontrolou zákazu výčapu bol poverený tzv. Bannmeister a stráža, ktoré boli rozostavané po meste v čase zákazu.

Ak chceli čapovať víno poddaní, mohli si od domácich vinohradníkov nakúpiť na výčap víno a čapovať ho v určenom čase. Pokuta im hrozila, keď kupovali víno od cudzích vinohradníkov, a nie domácich. Mestský magistrát udeľoval pokuty výčapníkom aj za to, keď si svojvoľne stanovili ceny vína. Tie boli každoročne pevne určené mestským magistrátom. Za vyčapované víno sa platilo na mieste a toto víno bolo v podstate určené k okamžitému konzumu. Čapovalo sa mladé víno, staré víno a vínny mušt. V Bratislave aj jablkový a hruškový mušt, čo sa ale mestská rada snažila zakazovať. V roku 1595 sa tak aj stalo a okrem zákazu výčapu jablkového a hruškového muštu vyšlo nariadenie zakazujúce dovoz takýchto muštov do mesta. Výčap vína bol ekonomicky výnosný a lukratívny obchod a bol preto riešený hlavne v mestských štatútoch a viniční majstri do neho nemohli zasahovať. Za porušenie práva výčapu a s ním spojených práv nehrozili žiadne telesné tresty, iba vysoké peňažné pokuty a zabavenie vína.

Tvrde hrdelné tresty udeľované na Morave a v rakúskych krajinách súviseli väčšinou s porušovaním slobôd viničnej hory. Viničné slobody predstavovali zvláštny súbor výsad a boli súčasťou právneho postavenia viničnej hory. V 14. a 15. storočí zohrávali slobody viničných hôr dôležitú úlohu v živote vinohradníckej komunity.

Z malokarpatskej vinohradníckej oblasti, ale ani z ostatného územia Uhorska, kde sa intenzívne pestoval vinič, nemáme doposiaľ mnoho dôkazov o tom, že by tam existovali slobody viničných hôr v takej podobe, ako ich poznáme napr. z Mora-

vy a Rakúska. Pravdepodobne aj preto sa v našich viničných štatútoch takmer nevyskytujú hrdelné tresty udeľované hlavne za porušovanie týchto slobôd a z nich plynúcich zákazov a príkazov.

Z viničných štatútov vidieť, že okrem pokút, ktoré putovali buď viničným majstrom, viničnému úradu alebo mestskej rade, sa prihliadalo aj na poškodeného vinohradníka a jeho odškodnenie. Hoci sa neuvádza o aké odškodnenie ide, pravdepodobne išlo o finančnú náhradu alebo odškodnenie vínom. Tým sa v malokarpatskej oblasti často platili aj pokuty. Ak vinohradník nemal dostatočnú sumu peňazí na zaplatenie

pokuty, mohol sa s protistranou dohodnúť tak, že ju vyplatí vo víne, ktorého cena sa následne stanovila. V malokarpatskej oblasti sa dalo takmer vždy dohodnúť. Dokonca sa stávalo, že pokuty sa vyplácali v splátkach s dopredu určeným splátkovým kalendárom. V praxi malokarpatských viničných súdov, pri rozhodovaní a práci viničných majstrov hrali často hlavnú rolu peniaze. Aj vďaka odstráneniu hrdelných trestov a vyššie uvedeným opatreniam sa malokarpatskému vinohradníctvu darilo a malokarpatskí vinohradníci stáročia dobýjali množstvo kvalitných vín, ktoré putovali na kráľovské či cisárske stoly.

Pramene a literatúra:

- Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Bratislave, pobočka Modra, Magistrát mesta Modry: *Liber statutorum 1617-1664*, inv. č. 1296.
Zápisnice vinohradníckych majstrov, Bergprotokol 1661-1782, inv. č. 643.
Kniha súdnych výrokov /Sententiarum liberquo transactiones.../ 1563-1593, inv. č. 337.
Kniha prísah a inštrukcií, Liber juramentorum ab Anno 1607 usque Annum 1643, inv. č. 1307.
Zápisnice magistrátu (Prothocolum Civitatis Liberae Regiae Modrensis), 1631-1635, Nr.11, inv. č. 346.
Zápisnice vinohradníckych majstrov, Berg Ordnungs Protokoll /Prothugol pro 1721/, inv. č. 644.
 MV SR, Štátny archív v Bratislave, pobočka Modra, Magistrát mesta Pezinok:
Protokol a pozemková kniha vinohradov, Bergbuch 1589-1713, inv. č. 355.
 MV SR, Štátny archív v Bratislave, pobočka Modra, Magistrát mesta Jur pri Bratislave:
Zápisnica magistrátu 1618-1622, inv. č. 613, s. 388.
Archív hlavného mesta SR Bratislavy, Kniha cechových štatútov 135-140, sign. Ce 387., fol. 157-162.
Monumenta Hungariae Juridica-Historica. Corpus statutorum- Statuta et Articuli municipiorum Hungariae cis Danubianorum, Tomus IV, vol. II. Budapest, 1897, s. 1-821.
- BAĎURÍK, J.: K niektorým otázkam vývinu vinohradníckeho práva v Malokarpatskej oblasti v 16. storočí. In: *Historica 32-33. Bratislava 1981-1982*, s. 61-70.
- BAĎURÍK, J.: Malokarpatské vinohradníctvo v 16. storočí. In: *Historica. Bratislava 1990.*
- BÍLÝ, J.: Modranský horenský rád v kontextu organizácie a práva stredoevropských vinohradníckych hor (II. časť). In: *Notitiae ex Academia Bratislavensi Iurisprudentiae-Vedecké štúdie*, č. II. Žilina 2008.
- BÍLÝ, J.: *Ius Montium. Právo moravských vinohradníckych hor v kontextu strednej Evropy. Bratislava 2010.*
- DRÁBIKOVÁ, E.: *Človek vo vinici. Bratislava 1989.*
- FAUST, O.: Zo starých zápisníc mesta Bratislavy. Bratislava 1933, s. 28-133.
- KAHOUNOVÁ, E.: Viničné právo na západnom Slovensku a jeho vplyv na spoločenskú kultúru. In: *Slovenský národopis*, roč. 18, č. 4. Bratislava 1970, s. 610.
- KAZIMÍR, Š.: *Pestovanie viniča a produkcia vína na Slovensku v minulosti. Bratislava 1986*, s. 59-60.
- KLVAŇA, J.: *Vinohrady na Slovensku moravským. In: Národopisný zborník československý, zväzok druhý. Praha: Národopisná spoločnosť československá a Národopisné museum československé, 1898*, s. 75-78.
- LEHOTSKÁ, D.: *Dejiny mesta Pezinka. Turčiansky sv. Martin 1947*, s. 18.
- LEHOTSKÁ, D.: *Dejiny Modry 1158- 1958. Bratislava 1961*, s. 29.
- POŠVÁR, J.: O pôvodu viničných právnych zvyklostí na jižní Moravě. In: *Slovácko*, roč. 7, 1965, s. 82-89.
- POŠVÁR, J.: *Moravské právo hor viničných. In: Časopis Matice moravské*, roč. 70. Brno 1951, s. 151-152.
- REUTER, H.: *Beiträge zum südährischen Weinbergrecht. In: Zeitschrift des Deutschen Vereins für die Geschichte Mährens und Schlesiens. Brünn 1924*, s. 124-131.
- RITTER, P.- CHLUMECKÝ, V.: *Einige Dorf- Weisthümer (Bann- und Bergteidinge) aus Mähren. In: Archiv für Kunde österreichischer Geschichts- Quellen. Siebenzehnter band. Wien 1857*, 112 s.
- STURMMER, A.: *Zur Urgeschichte der Rebe und des Wein-baues. Wien: Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft 41, 1911*, s. 283-296.
- WINTER, G.: *Niederösterreichische Weisthümer. I. Teil. Das Viertel unter dem Wienerwalde. Wien 1886*, s. 725.
- ŽUDEL, J.- DUBOVSKÝ, J.: *Dejiny Modry. Modra 2006*, s. 75.

FYLOXÉRA A PERENOSPÓRA

Lucia Burdová

Fyloxéra a peronospóra boli slová, ktoré v 19. storočí vyvolávali hrôzu v celej časti Európy. Vinári na starom kontinente zažili dovtedy najväčšiu skúšku vo svojej histórii, keď európske vinice napadol drobný, no o to nebezpečnejší, škodca, ktorý dostal pomenovanie fyloxéra. Ničivá sila dosiať neznámeho škodcu bola ešte umocnená príchodom ďalších hubových patogénov, medzi ktoré patrila i peronospóra. Tá zasiahla vinohradníctvo v takmer rovnakom čase ako malá voška. Do tejto doby nebolo európske vinohradníctvo poznamenané prakticky žiadnou katastrofou podobných rozmerov, spôsobenou živočíšnymi škodcami či hubovými ochoreniami napadajúcimi kultúrne plodiny. Až čulým stykom s Amerikou sa do Európy dostala celá rada chorôb vínnej révy, ktoré naši predkovia nepoznali a ktorým museli začať čeliť.

Za náhly výskyt fyloxéry, ako aj ostatných dovtedy neznámych patogénov, mohlo viacero faktorov. Jedným z nich bol import odrôd amerického viniča, ktoré boli žiadané z praktických ako aj okrasných dôvodov. Viaceré rastlinné a živočíšne druhy smerovali do Európy už v predchádzajúcich obdobiach, čo spôsobil dopyt vedeckej i laickej verejnosti po exotických druhoch z Nového sveta. Parazity a škodcovia však dlhú plavbu cez oceán väčšinou neprežili. Až v 19. storočí sa aj vďaka rozvoju techniky, obchodu, modernizácii priemyslu a zrýchlením prepravy používaním parných lodí skrátil čas potrebný k uhynutiu nebezpečných škodcov. V Európe sa tak od polovice 19. stor. objavuje rad nových a doposiaľ nepoznaných chorôb, ku ktorým patrila ako fyloxéra, do Európy zavlečená

prítomnosť súvisela s dovozom amerických podpníkov odolných voči malej voške - fyloxére.

Prvé prípady fyloxéry boli zaznamenané vo Francúzsku, odkiaľ sa jej invazívne účinky šírili po celom kontinente a nevynechali ani naše územie. Pôvodca ochorenia, tzv. voš viničová, pochádzajúca z amerického kontinentu, sa veľmi rýchlo adaptovala na nové prostredie, ktoré nebolo imúnne voči jej devastáčnemu vplyvu. Vzhľadom na rýchly postup ochorenia a veľký rozsah škôd sa preto už v prvej etape objavenia fyloxéry začali hľadať účinné prostriedky na jej zastavenie, resp. zničenie. Nie je náhoda, že prvé pokusy o zmiernenie následkov začali práve vo Francúzsku, ktoré patrilo medzi najviac postihnuté európske vinohradnícke oblasti. Rozsah škôd, ktoré po sebe zanechávala, a rýchlosť, ktorou sa šírila, vyvolávali u vinohradníkov paniku. Ti v snahe ochrániť svoje vinohrady začali hľadať účinný prostriedok, ktorý by ich zbavil neznámej plagy. Do boja s nákazou sa pustili vedci i samotní vinohradníci. Až francúzsky botanik Jules Émile Planchon spolu s ďalšími vedcami prišiel na skutočnosť, že pôvodcom neznámej nákazy je malá voška. Po mnohých pokusoch vošku zastaviť sa ustálili tri spôsoby ochrany viníc. Zatopenie, sírouhlíkovanie a štepenie európskych druhov révy do odolných amerických podpníkov - čo sa po čase ukázalo ako jediný účinný prostriedok. S odolnými podpníkmi sa však do Európy dostala ďalšia zhubná nákaza - peronospóra. Tá sa s chuťou pustila do fyloxérou oslabených vinohradov. Situácia sa opakovala. Vinohradníci boli bezbranní. Až postupne sa vypozerovalo, že výtrusy tejto huby kľúčia len v kvapke vody. Vďaka objavu vedca Pierre Marie Alexis Millardeta sa zistilo, že tie hynú len ak sa dostanú do kvapky vody, v ktorej je rozpustené nepatrné množstvo modrej skalice. Preto najskôr francúzski a neskôr i ostatní vinári začali používať roztok modrej skalice obohatený o prímes vápna. Objavenie účinných prostriedkov síce eliminovalo hrozbu, no nestihlo zastaviť expanzívny postup oboch nákaz, ktoré sa z Francúzska šírili do celej Európy.

Peronospora-Spritzen.

Peronospora-Spritze „Austria“ Nr. 8.
System „K. & Landwirthschafts-Gesellschaft Wien“.

Durch den dieser Spritze eigenen hohen Luftdruck wird die feinste Zerstäubung und Bespritzung ermöglicht,

complet, mit Butte aus starkem Kupferblech:

ovale	mit einfach wirkendem Zerstäuber	fl. 16.70
Form	„zweifach“	17.80
runde	„einfach“	14.40
Form	„zweifach“	15.50
Verpackung		— .40

Peronospora-Spritze „Victoria“ Nr. 9.
System „Vermorel“.

Diese neue Reb-, Baum- und Kartoffelspritze „Victoria“ mit selbstthätiger Saugpumpe (durch im Inneren der Pumpe angebrachte Spiralfeder) ist in der Handhabung sehr leicht und bequem, für Links- und Rechtsgebrauch verwendbar,

complet, mit Butte aus starkem Kupferblech:

mit einfach wirkendem Zerstäuber	fl. 13.80
„zweifach“	15.50
Verpackung	— .40

Peronospora-Spritze Nr. 10.
System „Allweiler“.

Diese Peronospora-Spritze ist mit vierfach wirkender Füllpumpe versehen, sehr leistungsfähig und dauerhaft,

complet, mit Butte aus starkem Kupferblech:

mit einfach wirkendem Zerstäuber	fl. 16.70
„zweifach“	18.40

complet, mit Butte aus starkem verbleitem Blech:

mit einfach wirkendem Zerstäuber	fl. 14.40
„zweifach“	16.10

Reklamné tlačie ponúkajúce moderné nástroje k ošetrovaniu vinohradov proti peronospóre a fyloxére

neúmyselne pri snahe priviesť z Ameriky kultúry viniča odolné voči hubovému ochoreniu oídiu, tak aj peronospóra, ktorej

Postrekovače – zaviedli sa ako ochranný prostriedok proti škodcom, ku ktorým patrila i peronospóra. Rozstrekával sa nimi roztok modrej skalice s prímiesou vápna zhotovovaný doma, či v murovaných nádržkách priamo vo viníci. Postrekovače sa spočiatku zhotovovali amatérsky. Skladali sa z drevenej putne, ku ktorej bola pripojená hadica. Neskôr ich nahradili medené striekačky priemyselnej výroby (špricne)

Prvé zmienky o výskyte fyloxéry a peronospóry na území Slovenska pochádzajú z 80. rokov 19. storočia. Len fyloxéra v priebehu 15 rokov napadla takmer všetky vinohradnícke oblasti. Najmenej zasiahnuté ostalo územie Podunajskej nížiny, kde sa nachádzali imúnne piesčité pôdy, ako aj regióny, ktoré boli existenčne závislé od vinohradníctva, a preto kládli voči škodcom najväčší odpor. K týmto krajom patrila i Bratislav-

ská župa s malokarpatskými vinohradníkymi mestami. Tu zasiahla v 80. rokoch 19. storočia najprv Bratislavu, neskôr Svätý Jur a začiatkom 90. rokov bola spozorovaná v Modre, Pezinku i Grinave. Koncom 19. storočia pustošila spolu s peronospórou už takmer vo všetkých vinohradníckych krajoch Slovenska a zničila aj prevažnú časť tokajských vín. Ničivá sila a rýchlosť, ktorou sa obe nákazy šírili, si vybrali svoju daň v podobe úbytku vín. Kým v období pred fyloxérou dosahovala plocha vinohradov na Slovensku takmer 80 000 ha, v roku 1920, po prechode oboch nákaz, klesla na 9 500 ha.

Prienik fyloxéry a peronospóry na územie Malokarpatského regiónu poznačil produkciu vína na niekoľko desaťročí a vyplnil ich kolobehom zániku, záchrany a obnovy vín. V oblastiach, kde vinohradníctvo tvorilo základ obživy obyvateľstva, smerovali všetky kroky k čo najúčinnnejšej ochrane miestnych vín. K boju proti šíreniu nákazy pristúpili štátne úrady, mestá, ako aj samotní vinohradníci. Mnohí ľudia však spočiatku neverili, že ich vinice ničia zhubné patogény, vinu hľadali v málo výživnej pôde, a preto začali svoje vinohrady vo veľkom prihnojovať. To však spôsobilo ešte väčšie škody a vinice väčšinou vyhynuli. Do záchrany vinohradov i do šírenia osvetly medzi jednoduchými vinohradníkmi v rámci boja proti obávaným škodcom sa pustili vinohradnícke spolky, mestá, župa a štát. Príslušné orgány už v prvých rokoch od objavenia nebezpečnej hrozby pristúpili k zavádzaniu a propagovaniu prostriedkov známych z krajín, ktoré mali s nákazou už svoju skúsenosť. Patrili k nim už spomínané sírouhlíkovanie - senkynovanie a štepenie na rezistentné americké podnože, pričom oba spôsoby mali svojich zástancov i odporcov. Aj keď používanie sírouhlíka sa postupom času ukázalo ako neefektívne, v prvej fáze bolo bežne používané. Určitú úlohu v tom zohrala, pravdepodobne, aj ekonomická otázka, keďže aplikácia sírouhlíka bola finančne menej nákladná ako proces štepenia do amerického podpníka. Rovnako sa začalo s výsadbou výdatne rodiacich, lacných, no málo kvalitných priamorodých hybridov, samorodákov, čomu sa však štátne orgány v záujme zachovania kvality vína snažili zabrániť. Napriek tomu, že po zásahu fyloxéry a peronospóry sa pristúpilo k ochranným opatreniam, šírenie nákazy sa nepodarilo zastaviť. Majitelia vinohradov sa často uchýľovali k neúčinným a nevedeckým zákrokom. Aj z tohto dôvodu vydalo v roku 1899 Ministerstvo orby nariadenie, nabaďajúce k povinnej výučbe poľnohospodárstva na ľudových školách. V snahe rozšíriť povedomie o spôsobe ochrany medzi čo najširšie vrstvy obyvateľstva boli zriaďované i rôzne náučné kurzy a medzi ľudí posielaní vandrovní učiteľia, ktorí mali šíriť nové poznatky o poľnohospodárstve a vinohradníctve. Štátne, župné i mestské orgány začali taktiež organizovať systém rozličných opatrení, ktoré mali zastaviť šírenie skazy. Boli vydávané nariadenia ako: všeobecné opatrenia proti šíreniu fyloxéry, pokyny k prevážaniu štekov, nariadenia o výsadbe vinohradov americkými výnimými prútmi, nariadenia o vedení viničných prútov, ničenie škodcov vo vinohradoch a v neposlednom rade nariadenia týkajúce sa pravidelného hlásenia o výskyte fyloxéry a peronospóry v meste. Úrady vyzývali obyvateľov k obozretnosti a nedodržiavanie vyhlásených opatrení sa trestalo peňažnou pokutou. Túto snahu o potlačenie epidémie môžeme vidieť aj vo vyhlásení mesta Modry z roku 1892, v ktorom sa majitelia vín upozorňovali, že: „ponevác Peronospora viticola v tunajších vinohradoch značnú škodu učinila, a istotne aj tohto roku nastane, brániť proti Peronospore ze stránky mesta se prevede. Asice prskáň listu sa mosi s mednovitriolovu kyselinu dva rázy, prvý ráz koncem mesáca Mája, a druhý ráz

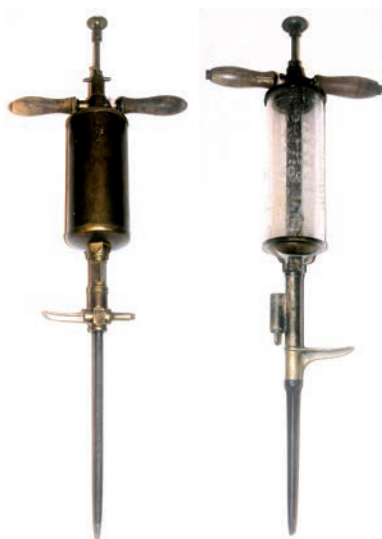
koncem mesáca Júniusa prevést Následkem čeho vyvolám všechny majitelov vinohradu, kteří jejich vnohrody od ničené skrz Peronosporu ochránit chcú, aby sa v tejto veci u nižepodpsaného najneskôr do 21. Mája t.r. menovite hlásili.“

Zatiaľ čo v boji proti peronospóre sa napriek prvotnej nedôvere ustálilo striekanie vinohradov modrou skalicou – špricúfka, špricovačka, ako vidíme i vo vyššie uvedenom vyhlásení,

Reklamné tlačie ponúkajúce moderné nástroje k ošetrovaniu vinohradov proti peronospóre a fyloxére

v boji proti fyloxére medzi sebou dlhú dobu súperilo používanie sírouhlíka a používanie amerických podnoží. Výraznú úlohu v tomto smere zohral aj štátny výskum organizovaný pomocou Uhorskej kráľovskej vinohradníckej školy v Bratislave, ktorá vychovávala nielen vinohradníckych odborníkov, ale poskytovala aj dodávanie révy naštepenej na americký podpník, či zariadenie Štátnej štepárskej školy v Modre roku 1880, ktorá však v krátkom čase zanikla. Napriek rýchlym opatreniam, zavádzaným aj v našich mestách, si však epidémia vyžiadala svoju daň. Množstvo zničených vinohradov, úbytok produkcie vína, neutešená hospodárska situácia miestnych vinárov, z ktorých mnohí prišli o svoje živobytie, ako aj finančné náklady, ktoré museli mestá v spojitosti s prítomnosťou fyloxéry znášať, boli pre obecné rozpočty priveľkou záťažou. K zmierneniu následkov dostávali mestá síce určitú finančnú podporu zo strany župnej fyloxérovej základiny, no väčšinu z týchto prostriedkov pohltil nákup sulfidu, mzdy robotníkov injektujúcich pôdu pri napadnutých pňoch, či nákup amerických podpníkov a náklady spojené so štepením odolných odrôd. Keďže v záujme štátu bolo definitívne presadenie za-

vedenia amerických podnoží, veľká časť štátnych subvencií smerovala k opatreniam, ktoré by motivovali vinohradníkov k používaniu podpníkového štepenia. Tento zámer je badaateľný aj na daňovej úprave z roku 1891, podľa ktorej mali byť plochy vinič vyklčované po fyloxére, ak boli znovu osadené odolným viničom, oslobodené od platenia dane na 10 rokov, no plochy sírovaných vinič boli zvýhodnené len tretinovým znížením z klasickej pozemkovej dane. Úrady taktiež ponúkali pomoc pri zakladaní nových vinohradov s už odolnými štepami, chudobným obyvateľom poskytovali dodávky viničných prútov zadarmo a prostredníctvom zníženia daňového zaťaženia, príp. dočasným oslobodením od platenia pozemkovej dane sa snažili o zmiernenie škôd, ktoré utrpeli vinohradníci dôsledkom fyloxéry. Preferovanie štepenia bolo totiž jedinou možnou alternatívou, ako sa vysporiadať s nákazou fyloxéry. Aj keď bola táto forma boja proti fyloxére finančne viac nákladná ako sírouhlíkové injekcie, z dlhodobého hľadiska bola výhodnejšia ako používanie chemického ošetrovania, ktoré v podstate len zdržiavalo nevyhnutné odumretie koreňov viniča, čo si vyžadovalo ďalšie investície a neriešilo problém odstránenia fyloxéry.

Popri týchto opatreniach vznikali vo viacerých vinohradníckych mestách i fyloxérové komisie a samotné mestá (inštitúcie ako aj jednotlivci) sa veľmi intenzívne zapájali do záchranných prác. Vo Sv. Jure vstúpil do boja s nákazou napr. vinohradnícky spolok, ktorý okrem pomoci realizovanej prostredníctvom odborných rád, stál aj za zabezpečovaním a rozdeľovaním

Injektor – nástroj používaný pri sírouhlíkovani (senkynovaní), ktorým sa ku koreňom viniča vstrekovala ochranná chemikália – sírouhlík. Táto činnosť sa zaviedla ako jedno z opatrení boja proti fyloxére. Časté opakovanie a nie vždy stopercentná účinnosť si po čase vynútili používanie amerických podnoží.

amerických podpníkov medzi miestnymi vinohradníkmi. V Modre boli pod vedením mešťanostu P. Boruta o spoluprácu požiadaní i miestni farári, ktorí mali každú druhú nedeľu poučovať vinohradníkov o sírouhlíkovani a nabádať ich ku kontrole a k hláseniu postihnutých vinič pod pokutou 50 zlatých. Zákonom odporúčané používanie sírouhlíka sa ukázalo málo

efektívne a boj proti fyloxére postupoval veľmi pomaly. Čoraz naliehavejšie sa ukazovala potreba obnovy vinič založených na americkom podpníku. No až začiatkom 20. storočia, po výzvach štátu používať americké podnože, ako aj z vlastnej skúsenosti vinohradníkov, napriek stálemu využívaniu sírouhlíkovaní, začal postupne dopyt po amerických podpníkoch rásť. I samotné mestá videli v podpníkoch jedinou možnosť záchranu, kedy chorý vyklčovaný vinohrad mohol byť účinne obnovený, začali s ich propagovaním. Aj Pezinok si po neúspešnom pokuse o zriadenie štátnej podpníkovej vinice, iniciovanej zo strany štátneho Ministerstva orby v roku 1897, zriadil v roku 1900 vlastnú podpníkovú škôlku na rozlohe 3 katastrálnych jutár. Už v roku 1902 v nej vypestovali do 40 000 kusov viniča, do ktorých štepili tie najkvalitnejšie odrody, ako silván zelený, veltlín zelený, veltlín červený, rizling vlašský, gudetel a muškát. Od roku 1905 začali miestni vinohradníci štepiť vinice i vo vlastnej reži. Do roku 1912 tak bola fyloxéra aj vďaka ľudskej usilovnosti v malokarpatských viničiach potlačená.

Fyloxéra a peronospora zanechali po sebe nemalé škody. Vinohrady, ktoré vinohradníci nemali možnosť obnoviť ostali opustené a zanikli. Na ich miestach vznikli pustáky, po vyklčovaní i kamenice, ktoré sú doteraz svedkom jednej z najväčších vinohradníckych kríz. Produkcia vína sa znížila, pozemky strácali hodnotu a ekonomická situácia našich miest doplatila na vysoké finančné výdaje spojené s bojom proti novým chorobám. Ani sociálne pomery obyvateľstva neboli priaznivé. Vinohradníci museli čeliť ťaživým dôsledkom, ktoré so sebou viničné ochorenia priniesli. Niektorí z nich prišli o svoje živobytie a museli si hľadať obživu v iných odvetviach poľnohospodárstva či v priemysle, iní odišli za prácou do cudziny. Avšak napriek všetkým negatívam priniesla so sebou skúsenosť s fyloxérou a peronosporou nové poznatky a postupy, ktoré pozitívne ovplyvnili vývoj a smerovanie malokarpatského vinohradníctva. Šírenie osvetu, školenia vinohradníkov, ako aj samotná skúsenosť s nákazou sa odzrkadlili v zavádzaní moderných metód - od používania podnoží, cez rozstup viničných krov z 50-60cm na 90-100 cm, až po inováciu vinohradníckeho náradia, keď pôvodné ručne vyrábané drevené nádoby, používané pri striekaní proti peronospóre, vystriedali moderné medené striekačky. Zároveň sa začali používať dovtedy nepoznané vinohradnícke nástroje, ako napr. vinohradnícke nožnice, mlynčeky na hrozno či mechanické lisy.

Ďalším pozitívnym výsledkom bolo, že 80 percent vinohradov tvorila nová výsadba. Nové odrody viniča, kombinácia odolného podpníka a očiek zo všetkých osvedčených pestovaných odrôd sa stali základom produkcie kvalitných malokarpatských vín aj v nasledujúcich rokoch 20. storočia.

Pramene a literatúra

- Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Bratislave, pobočka Modra. Magistrát mesta Modry, inv. č. 40, 1892.
- TURCSÁNY, J. a kol.: Svätý Jur 1209-2009. Dejiny písané vínom. Mesto Svätý Jur 2009.
- ŽUDEĽ J. – DUBOVSKÝ, J. a kol.: Dejiny Modry. Mesto Modra 2006.
- DRÁBIKOVÁ E.: Človek vo vinici. Bratislava 1989.
- JEŽÍK, D.: Príspevok k dejinám vinohradníctva malokarpatskej vinohradníckej oblasti v prvej polovici XIX. a začiatkom XX. storočia 1971.
- PAVLOUŠEK, P.: Význam podnoží pro vinohradnictví-odolnost podnoží k révokazu, In.: Vinič a víno, ročník X., číslo 2, 2010.
- DUBOVSKÝ, J. a kol.: Dejiny Pezinka. Bratislava 1982.

O SV. URBANOVI A JEHO NOVÝCH PODOBÁCH

Eva Ševčíková

Neodmysliteľnú súčasť obrazu vinohradníckej krajiny v minulosti tvorili sochy sv. Urbana. Osobitné pokračovanie má kult tohto svätca i v súčasnosti, keď vinohradníci a vinári zdobia vinohrady a pivnice sochami svojho patróna, kópiami starších predlôh, alebo novými dielami ľudových majstrov. V poslednom desaťročí dosiahla táto produkcia skutočne výnimočný rozmach. Jednou z možností ako skúmať znovuoživenie kultu a dnešnú podobu zobrazovania sv. Urbana je aj cez tvorbu súčasných rezbárov.

SV. URBAN V MINULOSTI

Pôvod patronátu, ikonografia, rozšírenie na Slovensku

Sv. Urban je ochrancom vinárov, vína, vinohradníkov, ale i debnárov, patrónom proti mrazu a súčasne i proti opilstvu. Tento patronát vznikol zložitým procesom spojenia životopisov dvoch Urbanov. Urban I. bol v 3. storočí pápežom, zomrel v roku 230 v Ríme, jeho sviatok sa slávi 25. mája. Dôvodom ustanovenia sv. Urbana za patróna viníc je viacero, podľa legendy sa svätec ukryl pred prenasledovateľmi vo vinici, uchránil ju pred blížiacou sa pohromou a na základe tohto momentu sa začal tradovať jeho blízky vzťah k vinohradníctvu. No životopis pápeža Urbana I. neuvádza nič, čo by poukazovalo na spojitost jeho osoby s vinohradmi. Zdá sa, že ľudová predstavivosť preniesla na postavu pápeža Urbana I. črty iného Urbana, biskupa lingerského, žijúceho vo Francúzsku v 5. storočí, ktorý sa podľa legendy skrýval pred prenasledovateľmi vo vinici. Životopisné črty druhého spomínaného Urbana spojené s vinárstvom a vinicami sa preniesli na životopis pápeža Urbana I. Dôvodom patronátu sv. Urbana nebol len vyššie spomenutý moment z legendy svätca, ale aj významný časový medzník, 25. máj, ktorý ovplyvňuje štádiá vývinu viničného pníka. Čas okolo sviatku sv. Urbana považujú vinohradníci za rozhodujúci pre budúcu úrodu hrozna až do dnešných čias.

Spojenie dvoch rôznych osôb - pápeža a biskupa - sa premietlo aj do spôsobu ich zobrazovania. Vo výtvarnom umení existuje viacero typov sv. Urbana, predovšetkým rustikálnejších podôb, ktoré sa nachádzajú vo viniciach vo vinárskych krajinách v západných i východných oblastiach Európy. Vo vinohradníckych oblastiach západného Slovenska, podľa jednotlivých príkladov, ktoré sa podarilo zachovať, ide predovšetkým o typ alsaský, ktorý sa začal v tejto nemeckej oblasti uplatňovať hlavne od 15. storočia a druhou rozsiahlejšou nemeckou kolonizáciou sa dostal i na naše územie. Tento typ predstavuje stojacu postavu svätca, oblečeného v biskupskom alebo pápežskom rúchu s tiarou alebo s mitrou na hlave. K typickým atribútom sv. Urbana patrí dvojramenný kríž na dlhšej palici alebo biskupská berla v pravej ruke a kniha

s položeným strapcom hrozna, umiestnená v ľavej ruke. Podľa ikonografických slovníkov sú práve tieto dva atribúty rozlišujúcimi a špecifickými znakmi pre zobrazenie patróna viníc sv. Urbana. Obr.

Ján Lukačovič, Sv. Urban,
2010, lípa, v. 90 cm

V slovenských vinohradníckych lokalitách sa nachádzajú sochy tohto patróna samostatne na vyvýšenom sokli alebo v kaplnkách priamo vo viniciach, pri cestách do vinohradov alebo tiež na rázcestiach. Často sú doplnené textom na sokli s uvedením donátora, datovania vyhotovenia, renovácií a so želaním: Sv. Urban oroduj za nás. V malokarpatskom regióne sa so sochou sv. Urbana môžeme stretnúť vo viniciach v Horných Orešanoch (z roku 1911), Dolných Orešanoch (1801), Šenkviaciach (1723), Dubovej, Častej a Modre. Taktiež sa nachádza v ďalších vinohradníckych oblastiach na Slovensku, napr. v okolí Levíc, Nitry, Skalice i v Tokajskej oblasti. Zachované množstvo sôch sv. Urbana je pravdepodobne len torzom v minulosti veľmi rozšíreného kultu, množstvo z nich bolo zničených alebo sa zachovali len čiastočne, v súčasnosti viaceré pamiatky prešli obnovou, prípadne boli nahradené replikami podľa starších predlôh alebo vznikli celkom nové realizácie.

NÁVRAT K SV. URBANOVI V SÚČASNOSTI

Celospoločenské zmeny, ktoré nastali po roku 1989, sa odzrkadlili aj vo sfére vinohradníctva a vinárstva. Snaha nadviazať na dlhoročnú tradíciu vinohradníckych spolkov v Pezinku i v celej Malokarpatskej vinohradníckej oblasti, prirodzená potreba mať vlastnú organizáciu, presadzujúcu spoločné záujmy, podnietili napr. v roku 1995 vznik Združenia pezinských vinohradníkov a vinárov (ďalej ZPVV). Po vzore ZPVV postupne vznikali v okolitých mestách a obciach vinohradníckych spolky, ktoré vzájomne spolupracujú v prospech rozvoja vinohradníckych a vinárskych tradícií v regióne v spoločnom združení Malokarpatská vínna cesta (ďalej MVC). Spolková činnosť predstavuje spoločenské príležitosti, pri ktorých zohráva úlohu hlavný produkt práce vinohradníkov a vinárov

– víno. Sú to najmä rôzne ochutnávky, súťaže, výstavy vín. Do hry vstupuje aj vínná turistika, v malokarpatskom regióne zastrešená uvedeným združením MVC. Popri tomto prúde existujú aj aktivity, ktorých cieľom je znovuoživenie tradičných podujatí spojených so životným cyklom vinohradníkov a vinárov. Práve tento prvok - obnova tradičných podujatí - opäť privádza na scénu aj významnú postavu minulosti, patróna, ktorým je v prípade vinohradníkov a vinárov sv. Urban. Istá, obnovená podoba kultu sv. Urbana sa začala rozvíjať vo viacerých podobách. Špecifickým, doslova hmatateľným, dôkazom je množstvo novovzniknutých spodobení svätca prevedených v rôznych materiáloch – kameň, keramika, ale predovšetkým drevo.

Galéria sv. Urbanov, z výstavy Urbanovia, víncúri a tí druhí, Malokarpatské múzeum v Pezinku, 23.8. – 30.9.2012

Zobrazenia sv. Urbana znovu nadobudli význam aktívnej súčasti života vinohradníkov a vinárov. Viaceré diela alebo kaplnky vo viniciach prešli obnovou, v prípade exteriéru sa viac využíva ako materiál kameň. V minulosti bývalo zvykom chodiť v deň sv. Urbana s procesiou a pri jeho sochách alebo kaplnkách sa konali prosebné pobožnosti za ochranu viníc. Pobožnosti spočívali v modlitbách, spevoch a požehnaní vinohradu kňazom, resp. pokropení svätenou vodou. Obdobie po roku 1989 prinieslo i obnovenie týchto náboženských slávností vo viniciach pri sochách sv. Urbana. Jedným z novovzniknutých podujatí, ktorého hlavnou náplňou je pripomenutie si kultu sv. Urbana ako významnej súčasti sveta vinohradníkov, je Deň sv. Urbana v Malokarpatskom múzeu v Pezinku. Prvýkrát sa táto slávnosť uskutočnila v roku 2001, odvtedy ju múzeum pravidelne organizuje aj v spolupráci so ZPVV. Podstatnou súčasťou tohto podujatia je posväcovanie nových sošiek sv. Urbana. V priestoroch múzea miestny kňaz posväcuje prevažne novovzniknuté diela rezbárov, prípadne keramikárov. V tento termín sa od roku 2007 konajú aj Otvorené pivnice na sv. Urbana, ktoré umožňujú milovníkom vína navštíviť pivnice a vinárske zariadenia v celom malokarpatskom regióne.

Rôzne podoby sv. Urbana sa vo veľkom začali objavovať v prevádzkach vinárov – v pivniciach, vinotékach, vínnych reštauráciách, akoby v duchu: do každej správnej pivnice patrí sv. Urban. Množstvo a takmer nutná prítomnosť patróna v týchto priestoroch dáva dôvod na otázku: ide o záležitosť módy, formálny prejav úcty, alebo má táto renesancia patróna aj istý duchovný rozmer? Meno patróna sa objavuje i v názvoch vinárskych zariadení, o svojom patrónovi sa zmieňujú na svojich internetových stránkach viaceré vinárske firmy. Sochy sv. Urbana sa stali vhodným darom pre vinára, vinohradníka, ale aj pre bežného milovníka vína. Stali sa určitým vyjadrením vzťahu k tradičnému vinárskemu svetu.

SÚČASNÁ REZBÁRSKA TVORBA

Hoci malokarpatský región nie je typickým príkladom rezbárskeho centra, mobilita obyvateľstva, s tým spojené presuny kultúrnych prvkov, samotná prítomnosť hlavného mesta a viacero ďalších faktorov prispieva k tomu, že i v tomto regióne je pomerne široká základňa rezbárov. A keďže ide o vinohradnícky región, akosi prirodzene vyústilo toto spojenie do rozšírenia produkcie soch sv. Urbana. Amatérska rezbárska tvorba sa stala celkom oprávnenou prijateľnou odpoveďou na tento novovzniknutý dopyt – je dostupná, materiálovo i cenovo, všeobecne akceptovaná. Rezbárstvo ako také je vnímané najmä v podobe výtvarnej tvorby amatérov, ktorí majú potrebu vytvárať vlastné diela a využívajú drevo ako prostriedok svojej výtvarnej realizácie. Je len veľmi málo prípadov, kedy sa rezbársky nadšenec rozhodne tento typ tvorby uplatniť ako svoju hlavnú pracovnú činnosť. I to je väčšinou podmienené spojením s ďalšou formou remeselnej výroby, iným drevospracujúcim remeslom, prípadne s reštaurátorskými alebo konzervátorskými prácami. Posun do sféry voľnej výtvarnej tvorby je veľmi náročný. Príkladom istej profesionalizácie rezbárstva je Venantius Oscitý z Budmeríc. To, že sa venuje rezbárstvu ako hlavnej pracovnej náplni, je práve vďaka špecializácii na produkciu určenú pre vinárov. Pre vyučeného stolára je práca s drevom základným pracovným prostriedkom, postupne sa zdokonaľoval v získaných zručnostiach a hľadal miesto pre svoju sebarealizáciu. Na začiatku to boli zátky do sudov a fliaš, v minulosti bežný úžitkový tovar, jednoduchý sústružený výrobok spojil s malým rezbárskym prvkom, a tak vznikol výrobok s pridanou hodnotou. Obdobne vznikol aj sv.

Vladimír Tinák, Sv. Urban - detail, 2004, orech, v. 118 cm

Urban – so všetkým čo má mať, so svojimi atribútmi v jednom duchom remeselnom prevedení. Rezbár Oscitý hľadal odbyt pre svoje práce, a tak sa sám ponúkol vystavovať najprv na výstave vín vo Viničnom, potom na výstave cestovného ruchu SlovakiaTour (prvýkrát v roku 2002), až sa jeho tvorba dostala medzi ľudí ako súčasť podujatí MVC a jeho Urbanovia si tu našli zákazníkov. Je až neuveriteľné, že v súčasnosti počet vytvorených sv. Urbanov presahuje číslo 1000. Sochy sv. Urbana Venantia Oscitého sú výrazne štylizované, je to jeho remeselná-výtvarná prejav a pri množstve objednávok by ani iný spôsob realizácie pravdepodobne nebol možný.

Inak to vnímajú rezbári, pre ktorých je práca s drevom - vlastná výtvarná tvorba akýmsi životným naplnením, celoživotnou láskou. Tu nemá priestor tvorba vo veľkých množstvách. Sú to skôr individuálne realizácie, za ktorými často stojí osobný príbeh, priama väzba na objednávateľa. Takýto Urbanovia nesú stopy individuálneho rukopisu autora a osobného úsilia spojeného s veľkým množstvom času. Niektorí ich vytvorili zopár, iní už aj niekoľko desiatok. Z komunikácie s rezbármi žijúcimi priamo v malokarpatskej oblasti, prípadne v jej blízkosti, vyplýva, že sa k sv. Urbanovi dostali mnohí. Okrem špecifického rukopisu je zaujímavé sledovať dodržiavanie zobrazovania základných atribútov svätca a ich jednotlivé varianty. Tradičným znázornením je postava svätca – pápeža alebo biskupa, existuje však variant, kde sa zo svätca stáva vinár, vincúr, ktorý drží v rukách nielen základný atribút hrozno, ale aj pohár, súdok alebo dokonca hever. Tu si dovoľujú rezbári posúvať patróna do jemu priradenej polohy ochranca vinohradníkov a vinárov tak, že on sám sa stáva jedným z nich, účastníkom toho, čo je pre nich najdôležitejšie, čiže dorábania a pitia vína.

Jedinečnú kolekciu rezbárskych diel prezentujúcich súčasné podoby sv. Urbana bolo možné vidieť na výstave „Urbanovia, vincúri a tí druhí“, ktorú pripravilo Malokarpatské múzeum v Pezinku v dňoch 23.8. - 30.9.2012. Okrem vinohradníckych a vinárskych motívov bola samostatná časť venovaná práve patrónovi vinohradníkov a vinárov, v ktorej bolo vystavených 22 rôznych zobrazení tohto svätca. Výstava bola výsledkom aktuálneho terénneho výskumu, svojich Urbanov na nej predstavili rezbári z Malokarpatského regiónu a Záhoria (Jozef Achberger, Jozef Barta, Ján Ferianc, Pavol Krkoška, Ján Lukačovič, Juraj Mertiš, Viliam Pertl, Vladimír Tinák, Ferdinand Vépy, Anton Vizner, Peter Zoričák). Pri tejto príležitosti vznikli aj celkom nové realizácie sv. Urbanov v pomerne netradičnom prevedení (Andrej Irša, Miroslav Kinder) a tiež dve veľkorozmerné exteriérové diela vytvorené na výstavu počas rezbárskeho sympózia v Oščadnici (Adam Bakoš, Miroslav Trnovský).

Vinohradníctvo a následne aj vinárstvo je stále oblasťou, ktorá je do veľkej miery závislá predovšetkým na prírode. Mnoho faktorov nezávislých priamo od ľudskej činnosti ovplyvňuje, aká bude úroda hrozna, a teda aj finálny produkt celoročnej práce. Sv. Urban môže stále predstavovať istú formu personifikácie vyššej sily. Úcta k nemu sa však prejavuje v inej podobe než v minulosti. Určitým spôsobom dáva tento patrón možnosť preniesť na seba vinohradníkov a vinárov obavy, hnev, ale i radosť, či humorné stránky života. Dôkazom toho sú práve mnohé konkrétne realizácie sv. Urbana, ktoré majú svoje čestné a presne určené miesto v pivniciach vinárov, takmer ako miesto pre súkromné obrady, kde sa niekedy odohrávajú aj obrady náboženského charakteru (požehnanie

Andrej Irša, Sv. Urban, 2012, fosílny dub, bršlen, v. 75 cm

pivnice kňazom), ale najmä sú to spoločenské stretnutia pri víne, ktoré pre vinárov a milovníkov vína znamenajú viac, než len samotné pitie tohto nápoja. Tomuto účelu je podriadená výsledná podoba zobrazenia sv. Urbana, nesie v sebe prvky tradičnosti, formálnosti, znakovosti, pretože musí byť jasne čitateľné, o akého patróna ide. Ďalšími významnými prvkami ovplyvňujúcimi výslednú podobu sochy je vkus objednávateľa, finančná dostupnosť, priestor, kde bude socha umiestnená. Zdá sa, že v súčasnosti nie je až taký veľký priestor pre výnimočné realizácie, ale skôr pre tie menšie a tradičné. No existuje i viacero nevšedných diel, ktoré sú jedinečné vo svojom prevedení po stránke výtvarnej, ale aj remeselnej, dokonca, aj čo sa týka ich rozmerov. Sledovanie „návratu“ sv. Urbana a jeho nového života v malokarpatskom regióne je tak predmetom skutočne zaujímavého terénneho výskumu.

Literatúra

- BÜNGEROVÁ, V.: Sv. Urban vo vinohradníckej a vinárskej tradícii. Rukopis, Archív Malokarpatského múzea v Pezinku, 2001.
- DRÁBIKOVÁ, E.: Človek vo viniči. Bratislava 1989.
- KOMOROVSKÁ, V.: *Ludoví patróni v agrárnom kulte*. Diplomová práca FF UK, 1975.
- ŠEVČÍKOVÁ, E.: „Návrat“ sv. Urbana. In: *Tradičné remeslá pre dnešok*. Zvolen 2012, s. 51 – 58.
- Autor fotografií: Ľubomír Janečka

O NAŠICH NAJSTARŠÍCH REGIONÁLNYCH NOVINÁCH

Karol Kantek

Myšlienka vydávať na východnej strane Malých Karpát noviny alebo časopisy, ktoré by presiahli hranice jedného sídelného celku, ktoré by dokázali prekonať informačnú gravitáciu hlavných blízkyh centier Bratislavy a Trnavy a ktoré by sa venovali dôležitým spoločným témam daného regiónu, nie je nová. Podľa doterajšieho poznania možno označiť za najstaršie dokonca hneď tri tituly. To preto, lebo spolu úzko súviseli, presnejšie, postupne na seba nadviazali.

V roku 1908 všetko začal Pezinok – Bazin, kde vyšlo prvé číslo novín Bazin és vidéke, čiže Pezinok a okolie. Noviny vychádzali v maďarčine, čo bolo vcelku prirodzené, pretože Pezinok bol v tom čase uhorským slobodným kráľovským mestom a maďarčina bola oficiálnym úradným jazykom. Noviny vychádzali do roku 1912 a určite treba oceniť úsilie ich tvorcov, prekročiť myšlienkovú a informačnú pomyselnú peziňskú mestskú hradbu a obsiahnuť širší horizont.

V roku 1914 na tieto noviny nadviazali Modor-Bazini újság, čiže Modransko-Pezinské noviny, ktoré vzápätí ešte rozšírili

oblasť svojho záujmu, a preto zmenili aj svoj názov na Kis Kárpatok emlékek (Malokarpatské spomienky). Doba im však nepriala. Zanikli o pár mesiacov v súvislosti s vypuknutím prvej svetovej vojny.

Spomenuté noviny sa, na škodu vecí, nezachovali na Slovensku. Dostupné sú v Budapešti, v Sečeního knižnici. Je možné, že o nejaký čas budú v digitalizovanej podobe dostupné verejnosti. Bolo by to dobré. Mal som možnosť si časť z nich pozrieť na mikrofilme. Pre krátkosť času však viac-menej telegraficky. Napriek tomu môžem potvrdiť, že majú zaujímavý obsah. Zaujala ma, napríklad, séria článkov, spätne sa venujúca udalostiam revolučných rokov 1848-49. Obsahujú pohľady a názory vtedajších Peziňčanov a Modranov na ono zložité prelomové obdobie našich dejín a v mnohom sa líšia od názorov dnešných Peziňčanov a Modranov. Určite by bola zaujímavá seriózna a objektívna konfrontácia, ktorá by mohla prispieť k plnšiemu a plastickejšiemu poznaniu a pochopeniu nielen našej histórie, ale aj našej súčasnosti.

„...ROKU ŽALOSTNÉM CHOLERI 1831“

Jozef Tihányi

Chotáre podmalokarpatských dedín a miest dotvára množstvo drobných pamiatok. K tým menej nápadným patria kríže na miestach choleroých hrobov. Hoci náš región postihlo v minulosti viacero epidémií cholery, najvýraznejšia zúrila od augusta do novembra 1831, podľašlo jej približne 10% obyvateľstva. Išlo o pandémiu, ktorá v priebehu niekoľkých rokov prešla Áziou a Európou od východu na západ. Infekcia, prenášaná ľuďmi, sa šírila najmä znečistenou vodou a infikovaným jedlom. Prejavovala sa horúčkou, bolesťami brucha, zvracaním a hnačkami, ktoré viedli k silnej dehydratácii organizmu a strate dôležitých látok. Ochranné opatrenia vrchnosti vyvolávali povstania a nepokoje – okrem dezinfekcie bolo zakázané aj zhromažďovanie sa, zber úrody a pod.

Takzvané choleroé jamy, do ktorých pochovávali zomrelých počas epidémie, bývali umiestnené mimo sídla a často aj ďalej od frekventovaných ciest, zväčša na pozemku patriacom fare. Pochovávanie do cholerovej jamy je zobrazené napr. v pozadí na oltárnom obraze v Kostole Povýšenia sv. Kríža v Cajle. Kríže, ktoré neskôr vznikli na miestach choleroých jám, sú jednoduché kamenné s korpusom Ukrižovaného, len niekedy aj so sochou Panny Márie pri päte kríža. Väčšina z nich nesie empírové prvky – výrazné zvislé žliabkovanie čelnej časti sokla s plochou pre vloženie votívnej tabuľky a zuborez pod soklovou rímou. Práve tieto kríže odkazujú na choleroé hroby po epidémii z roku 1831. Popri samostatne stojacich kamenných krížoch, vyskytujúcich sa v chotári takmer každého sídla v našom regióne, je zaujímavou výnimkou celý choleroý cintorín s viacerými náhrobkami, kam pochovávali svojich zomrelých na cholero v Dolných Orešanoch.

Choleroý kríž v Dolňanoch

Nachádza sa v malom háji v poli východne od cesty medzi Dolnými a Hornými Orešanmi.

Za pomoci matriky zomrelých z roku 1831 môžeme sledovať detailnejší vývoj na príklade Častej: prvý zomrelý na cholera bol pochovaný 24. augusta, ešte na obecnom cintoríne. Od 28. augusta pochovávali už do cholerového hrobu za dedinou. Do konca augusta zomrelo v Častej na cholera deväť ľudí. V septembri do cholerového hrobu pochovali 50 ľudí z Častej a štyroch z Červeného Kameňa. V priebehu októbra a novembra zomreli na cholera ešte traja ľudia, tých už ale pochovali na obecnom cintoríne. Zápisy v matrike zomrelých v priebehu septembra 1831 postupne zhustovali – do kolónky určenej pre jednu osobu zapisovali dve, tri či dokonca až štyri osoby.

Kríž na mieste cholerového hrobu v Častej sa zachoval do dnešných čias – stojí v poli juhovýchodne od obce, medzi areálom bývalého roľníckeho družstva a futbalovým ihriskom a podľa matriky by malo pod ním byť pochovaných 62 osôb.

Cholerový kríž v Častej

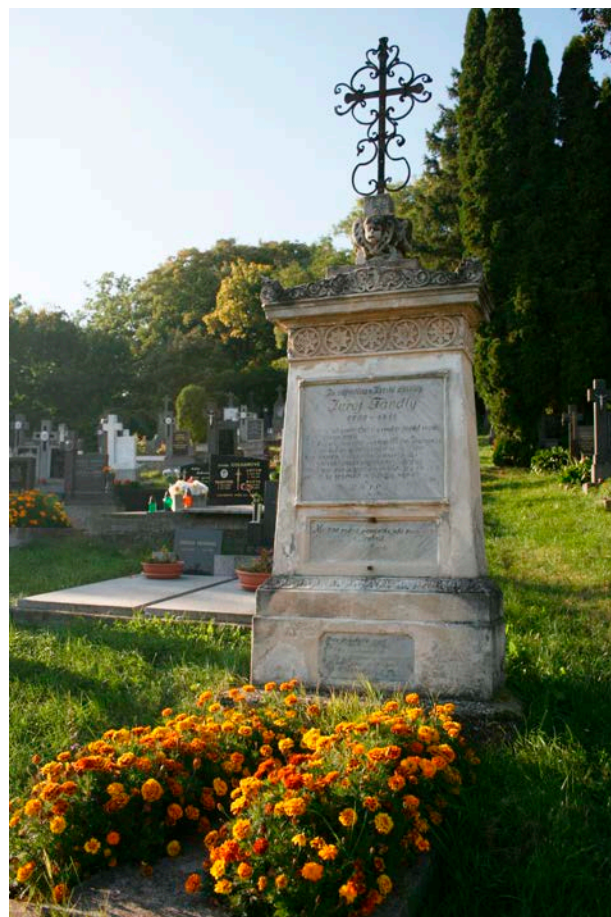
V Častej a na Červenom Kameni na cholera v roku 1831 zomrelo 66 ľudí – štyri deti, 25 ľudí vo veku do 50 rokov a 37 ľudí nad 50 rokov, najmladší mal 5 rokov a najstarší 72; zomrelo 26 mužov a 40 žien. Aby sme si vedeli urobiť predstavu, čo cholera v obci ako Časť znamenala, musíme poznať aj ďalšie čísla: Časť mala v tomto období približne 1500 obyvateľov; okrem zomrelých na cholera pochovali v Častej počas epidémie ešte ďalších 16 osôb (z toho päť novorodencov a päť detí vo veku 1-5 rokov); za rovnaké obdobie tu v roku 1830 pochovali len 10 ľudí.

FÁNDLY – PILNÝ OSVIETENEC Z NÁŠHO KRAJA

Adam Herceg

Október patrí každoročne spomienke na narodenie Juraja Fándlyho. Tento katolícky kňaz, všestranný osvietenský spisovateľ a erudovaný obhajca bernolákovčiny prežil v kraji pod Malými Karpatmi svoje najlepšie roky. Z regionálneho hľadiska sú významné jeho dva historické spisy o Doľanoch a Pálfiococh. Hoci sa venuje miestnym dejinám, zaraďuje do textu filozofujúce pasáže a vlastenecký akcent. Rodnému kraju zanechal aj pôsobivú literárnu pamiatku, príležitostnú báseň Prátelské porozumenie venovanú J. Hollému. Vo veršoch poeticky a zvukomalebne stvárnil miestnu prírodu, lyricky do nej vniesol topografiu Dolian a okolia, no a alegoricky vyjadril svoj lokálpatriotizmus.

Hoci sa krajina, ktorú v básni Juraj Fándly ospieval, zmenila v mnohom na nepoznanie, pamiatky odkazujúce k jeho životu nájdeme v malokarpatskom kraji na niekoľkých miestach. Medzi najautentickejšie patrí dom v Doľanoch reprezentujúci ľudovú architektúru z 18. stor., v ktorom žil Fándly i jeho rodičia a budova starej fary v Naháči, kde Fándly pôsobil v rokoch 1780 - 1807. Jeho rodný dom v Častej bol zbúraný. Na cintoríne v Doľanoch, kde bol Fándly pochovaný, sa nachádza empírový náhrobok z roku 1811, súčasťou ktorého sú tri kamenné tabule osadené Spolkom sv. Vojtecha v roku 1950 pri príležitosti 200. výročia narodenia. Fándlyho pripomínajú tri pamätníky, jeden v Častej v mieste zbúraného rodného domu postavený v roku 1967 a dva v Doľanoch, prvý postavený v roku 1926, druhý z druhej polovice 20. storočia. Osadené sú dve pamätné tabule na budovách v Doľanoch a Naháči. Spomienku naňho máme tiež v podobe urbanoným, miestnych pomenovaní. Takto si ho uctili v Častej a Pezinku názvom ulice „Fándlyho“, v Trnave a Číferi je to pomenovanie „Juraja Fándlyho“. Nesmieme zabudnúť ani to, že Fándlyho meno nesie trnavská knižnica a tiež tzv. nekvitnúca jablňo.

Empírový náhrobok na cintoríne v Doľanoch

ZA MENOM PRÍBEH... KATARÍNA FRANKOVÁ

Petra Pospechová

Ulica nesúca meno osobnosti, ktorú by sme mali (asi, vraj) poznať, stručný zápis v matrike, starý náhrobok... tak málo stačí na prebudenie zvedavosti, tak málo je na začiatku hľadania nových informácií.

Katarína Franková dala meno jednej z novších ulíc historickej časti Pezinka, Grinavy. Dievča z Pezinka, ktoré opustilo rodné mesto, aby zažiarilo ako herečka na mnohých európskych divadelných scénach.

Dostupné zdroje jednoznačne uvádzajú ako rodisisko Kataríny Frankovej Pezinku, zhodujú sa aj v dni a mesiaci narodenia – 11. október. S rokom narodenia je to už problematickejšie, spomína sa 1847 i 1852. Matričné záznamy pezinskej židovskej obce, ktoré máme k dispozícii od roku 1852, žiadnu Katarínu Frankovú narodenú v októbri 1852 (ani v nasledujúcich mesiacoch) neeviduujú. Rodina Frank však v tomto období v meste žila, je teda možné, že sa Katarína narodila pred rokom 1852.

Katarína Franková ako divadelná postava Filipína Welser v r. 1884

Svoju kariéru začala doma účinkovaním v hereckej skupine. Po štúdiu na divadelnej škole Dorr debutovala v Divadle Jána Fürsta, ktoré patrilo v 70-tych rokoch 19. storočia k obľúbeným viedenským scénam. V roku 1871 vystupovala v berlínskom Victoria-Theater a následne v Brémach a Postupime. Na odporúčanie herca a učiteľa herectva Alexandra Strakoscha, pôvodom zo Šebastovej pri Prešove, jej bol riaditeľom Henrichom Laubem ponúknutý angažmán v novom viedenskom mestskom divadle - Stadtheater. Tu pôsobila tri roky, do

roku 1875, kedy ju na hosťovanie pre viedenský Burgtheater získal jeho riaditeľ František von Dingelstedt. Prvou úlohou v novom prostredí bola postava Judity v dráme „Uriel Acosta“, ďalšou potom Jana Eyrová v hre „Sirota z Lowoodu“. Svojou oduševnenou hrou a výnimočným hlasom sa stala nebezpečnou konkurentkou hlavnej hviezdy divadla, Šarlote Wolterovej. Pomoc pri riešení konfliktu dvoch hviezd hľadal riaditeľ divadla aj u Adolfa Sonnenthala, jednej z najväčších a najvýznamnejších hereckých osobností svojej doby. Toho s Frankovou spájalo nepriame príbuzenstvo. Sonnenthalov najmladší brat Samuel bol manželom herečkinej mladšej sestry Berty, uznávanej budapeštianskej fotografky a vydavateľky. V dvorskom divadle vydržala Franková necelý rok. Rivalita, nástojenie Wolterovej na jej odstúpení zo súboru a napokon aj bližšie nešpecifikovaný škandál, vrátili Katarínu (Kathi) na jej pôvodnú scénu v mestskom divadle. Tu zotrvala až do mája 1884, kedy divadlo v dôsledku ničivého požiaru zaniklo. Katarínina kariéra pokračovala na doskách ďalšieho z viedenských divadiel, obľúbeného operetného Carlstheater, neskôr v Hamburgu, Rige, Stuttgarte. Po rokoch strávených vo Frankfurte nad Mohanom (1887 – 89) presiedlala na hosťovania. S veľkým úspechom vystupovala v Petrohrade, rôznych nemeckých mestách a v roku 1900 v nemeckom Volkstheater vo Viedni. V roku 1901 odišla do Irving-Place-Theater v New Yorku. Ťažko nervovo chorá sa vrátila do Viedne, kde vo veľkej chudobe, slobodná a bezdetná, zomrela na Nový rok 1918. Pochovaná je na viedenskom centrálnom cintoríne, mimochodom, neďaleko iného veľkého Pezinčana, šachového majstra Richarda Retiho.

Smutný záver Kataríninho života skúsme prekryť pochvalou, ktorú na jej adresu uverejnil v októbri 1884 viedenský časopis Der Humorist:

„... Slečna Katarína Franková je najpovolanejšou a najnebezpečnejšou rivalkou veľkej tragédky Wolterovej. Jej prednosťou však je mimoriadna láskavosť a pôvab. Každú rolu, ktorú hrá, si naštuduje a každej postave, ktorú stvárni, dá telo aj krv, spraví ju tým, čím má byť. V tom spočíva hlavné herecké umenie – v presvedčení publika. Herci, ktorí sa prezentujú iba ako recitátori, nenaplnia svoje poslanie. Byť vynikajúcim recitátorom, neznamená byť aj dobrým hercom. Slečna Franková je herečkou v pravom zmysle slova a zaslúži si priazeň, ktorej sa teší.“

Pri druhom uvedení „Kabaly a lásky“ si zahrá úlohu Lujzy a už dnes sme si istí, že ju zvládne rovnako znamenite ako každú doterajšiu rolu. Slečna Franková sa vyznačuje najmä vznešenou, majestátnou postavou, jej hlas má jasný, plný, imponujúci zvuk – tú správnu „výbavu“ hrdiniek. Každú rolu hrá s porozumením a vášňou, do každej sa vžíje.

Je korunovačným klenotom divadla v Leopoldstadte, už aj tak bohatého na krásne a pôvabné dámy. Zo srdca gratulujeme riaditeľstvu Carl-Theater k tak významnej herečke.“

JUBILUJÚCI NÁRODNÝ UMELEC IGNÁC BIZMAYER

Sylvia Hrdlovičová

V apríli 2012 oslávil národný umelec Ignác Bizmayer významné životné jubileum – 90 rokov naplnených prácou a umením. SNM – Múzeum Ľudovíta Štúra v Modre v spolupráci s mestom Modra pripravilo umelcovi v Kultúrnom dome Ľudovíta Štúra slávnostný večer a po ňom stretnutie s priateľmi v jeho personálnej galérii. Spomínali sme na jeho životné úspechy, na cesty ľahké aj ťažšie, na rodisko v Košolnej, kde sa 20. apríla 1922 začala odvíjať v starom habánskom dome niť jeho osudu.

Ignác Bizmayer sa zaujímal už ako malý chlapec o vykopávky starých habánskych črepov. V Košolnej realizoval v 30-tych rokoch 20. stor. archeologický prieskum Herman Landsfeld, keramikár, zberateľ a archeológ. Práve v rodnom dome a v okolí sa našli artefakty starej habánskej dielne zo začiatku 17. storočia. Na podnet Hermana Landsfelda sa vyučil mladý Ignác v Modre a pár rokov aj pracoval v Slovenskej ľudovej majolike. Po roku 1945, keď modranskú Keramiku začali navštevovať Prof. Júlia Horová, Dr. Ema Marková a ďalší teoretici a výtvarníci, zaujali ich práce mladého Bizmayera a podporili ho pri práci na vlastnom umeleckom výraze. Z funkcie vedúceho maliarskej dielne odišiel v r. 1957. Absolvoval viaceré kolektívne a samostatné výstavy a dostával sa čoraz viac do pozornosti verejnosti a zberateľov. Cesta slobodného umelca bola logickým vyústením jeho smerovania.

Nasledovali roky formovania diel – ich tém, variácií. Plastiky Ignáca Bizmayera tvarované z hliny, vypálené, glazované, maľované do najjemnejších detailov, častokrát stvárnené podľa reálnych osôb, prechádzali čarodejným cyklom alchymie. Prvé reliéfy boli ryté, maľované, neskôr plastiky modeloval do tanierov. Neutíchajúcim zdrojom inšpirácie je pre umelca život slovenského ľudu, aký ešte sám videl a zažil v prvej polovici 20. storočia na svojich študijných cestách. Ľudové kroje, výšivky, pracovné i hudobné nástroje – to všetko zachytáva Ignác Bizmayer vo svojich jedinečných dielach. Rukopis majstra poznajú odborníci, zberatelia a obdivovatelia jeho diela na prvý pohľad. Napriek tomu ostal skromným človekom. Má obrovské vedomosti nielen o keramickom procese, ale aj o histórii, rôznych udalostiach z už historickej Modry a jej okolia, o starožitnostiach, ktorých je sám zberateľom.

Múzeum Ľudovíta Štúra v Modre začalo od 80-tych rokov 20. stor. do svojich zbierok získavať keramické plastiky, re-

liéfné tanieri, kachlice a ďalšie diela Ignáca Bizmayera so zámerom vystaviť ich a priblížiť verejnosti v plánovanej Galérii Ignáca Bizmayera. V r. 1994 bola galéria sprístupnená po celkovej obnove budovy – v renesančnej rotundovej bašte z prvej polovice 17. storočia. Vystavené diela sa zameriavajú

nielen na oblasť Modry (známy pracovný cyklus Rok vo vinohrade, Ženích a nevesta z Modry a z Kráľovej – variácia katolíckeho a evanjelického páru). V galérii sú tiež motívy z iných oblastí Slovenska, téma Jánošíka a jeho družiny, motívy ľudových remeselníkov, muzikantov, pracovné a sakrálné motívy. Z typickej bizmayerovskej tematiky sa vymykajú plastiky Ľudovíta Štúra. Majster Bizmayer ich vyrobil priamo na zákazku múzea a vítajú návštevníkov hneď pri vstupe do galérie. Od mája 2012 je Galéria Ignáca Bizmayera začlenená do väčšieho komplexu – Múzea slovenskej keramickej plastiky, ktoré bolo vybudované v rámci Programu cezhraničnej spolupráce Slovensko – Rakúsko 2007 – 2013 TRA-KER (Tradičie z hliny - cesty za poznaním keramického dedičstva).

Ignác Bizmayer

Za svoje zásluhy o rozvoj výtvarného umenia bol ocenený viacerými titulmi. V r. 1982 bol vymenovaný za národného umelca. V januári r. 2003 dostal národný umelec Ignác Bizmayer štátne vyznamenanie Slovenskej republiky – Pribinov kríž I. triedy za mimoriadne zásluhy o rozvoj výtvarného umenia a figurálnej tvorby z rúk prezidenta SR Rudolfa Schustera. K posledným vysokým štátnym oceneniam patrí Medaila prezidenta SR, ktorú umelec prevzal od prezidenta SR Iva Gašparoviča pri príležitosti svojich 90. narodenín v apríli 2012. Vystavoval nespočetnekrát doma i v zahraničí. Z posledných zahraničných výstav to boli výstavy „Svet vína a keramiky“ v parížskom Múzeu vína v r. 2008/09 a „Figurálna keramika zo Slovenska - národný umelec Ignác Bizmayer“ vo viedenskom Etnografickom múzeu v r. 2011/12.

Národný umelec Ignác Bizmayer, rodený Košolňan, celý svoj produktívny život strávil v Modre – od učňovských čias v Slovenskej keramike až po súčasnosť. A čo je obdivuhodné, stále tvorí vo svojom ateliéri v Modre - Harmónii.

Chcem mu zaželať predovšetkým veľa zdravia do nasledujúcich rokov a aby mu dlho vydržala jeho neutíchajúca chuť tvoriť.

ČRIEPKY ZO SVÄTOJURSKEJ KRONIKY

Beata Vlasáková

„Uznesením mestského zastupiteľstva zo dňa 27. júla 1933 bol som ja, Ján Kedro, odborný učiteľ vo Svätom Jure, ustanovený prvým kronikárom mesta. Tejto funkcie ujal som sa 1. augusta 1933. Som tunajším rodákom. Narodil som sa 8. júna 1904 vo Svätom Jure. Po absolvovaní učiteľského ústavu v Modre bolo to moje piate miesto, keď som sa 1. septembra 1933 stal učiteľom na tunajšej meštianskej škole.“

Ján Kedro, učiteľ a kronikár

Ján Kedro učil vo Svätom Jure v rokoch 1932 – 1940, kedy tu pôsobil aj Peter Jilemnický, Arpád Felcán, Eugen Klačko a ďalší pokrokoví učelia. Vo vyučovaní zavádzali nové metódy, snažili sa o zaradenie telesnej výchovy do vyučovania, organizovali rozličné súťaže a mimoškolskú činnosť. Učiteľ Kedro bol kronikárom do roku 1940, kedy

ho ministerstvo školstva vymenovalo za riaditeľa Meštianskej školy v Bratislave-Prievoze. Bol aj osvetovým pracovníkom a okresným metodikom. Odovzdával mladým učiteľom svoje skúsenosti z vyučovania matematiky. Do školy vo Svätom Jure sa vrátil v roku 1953. Všestranne sa zapájal do života a diania v Jure - založil spevácky zbor, viedol dychovú hudbu vojenských vyslúžilcov a bol aj zakladateľom ovocinárskeho a záhradkárskoho zväzu.

Zomrel v roku 1976 a je pochovaný na katolíckom cintoríne vo Svätom Jure.

Záznamy v obecnej kronike začína popisom mesta: poloha mesta, vzdialenosť od Bratislavy, pôdorys mesta, hlavné ulice, ich pomenovanie. Spomína ulicu Bratislavskú, Masarykovu (dnes Prostrednú) a Pezinskú, Novú (Felcánova) a Kostolnú (Dr. Kautza). Zástavba domov pri hradskej sa nazývala Dolné predmestie a od konca Masarykovej ulice smerom na Neštich Horné predmestie. Pri hradskej ceste a Dolnom predmestí boli vysadené ovocné stromy (zväčša slivky a orechy). Stromy sa predávali na licitáciu.

Kronikár popisuje i kostoly, ich stručnú históriu, všima si drobnú sakrálnu architektúru. Pozornosť venuje potokom, mlynom, kúpeľom, kúpaliskám a verejným studniam. „V meste bolo niekedy päť mlynov, ktorých počet sa do dnešnej doby scvrkol na dva, ktorých majiteľom je Terézia Trenčanová. Jeden je von z mesta pri hradskej medzi Svätým Jurom a Grnavou, druhý v meste pri potoku za piaristickým kláštorom. „Do roku 1918 malo mesto vlastné kúpalisko, tzv. studený kúpeľ, na vršku za horným kostolom medzi mestom a Neštichom. Kúpalisko toto bolo chlúbou mesta a svedčilo o náležitom zmysle pre telesnú hygienu. Vydávané bolo do prenájmu.

V roku 1918, v pohnutých chvíľach prevratových, siahli kradmé ruky i na toto všeobecné prospešné dielo mesta, kabíny porozoberali a s doskovou vysokou ohradou rozkradli. Zostal len bazén dodnes opustený na veľkú škodu dobrého mena mesta.“

V popise mesta sa zmieňuje i o veľkej novinke, technickom vynáleze: „Kinematograf bol zriadený v Juri hneď po prevratе. Spočiatku sa hrávalo v sírnatom kúpeľi. Táto novota na určitý čas lákala ľudí. Keďže to bolo od ruky, preniesli kino do mesta na rohu Masarykovej (Prostrednej) a Novej (Felcánovej) ulice. Nesie meno Kino Edison. Premieta sa len v nedeľu a vo sviatok 1 predstavenie. Chovanie sa mládeže v kine nijak nesvedčí o dobrých mravoch, o znakoch spoločenského chovania ani nehovoriac.“

V prvom roku kroniky 1934 zaznamenal, že sa v kine Edison po prvýkrát premietal zvukový film Anton Špelec, ostrostrelec s Vlastom Burianom.

V záznamoch za rok 1935 píše, že 17. novembra sa začalo premietiť v novom kine v budove na rohu Masarykovej (dnes Prostrednej) ulice a Krajinskej cesty. Nové kino sa volalo Hollywood.

V roku 1934 kronikár Kedro popisuje aj novinky v obecnej knižnici: „Začiatkom marca bola zreorganizovaná knižničná rada, ktorej predsedom sa stal spisovateľ Konštantín Čuleň, miestopredsedom rektor piaristov C. M. Guniš, jednatelom učiteľka Hudecová, pokladníkom učiteľ Ján Kedro a novým knihovníkom učiteľ Arpád Felcán. Zaviedol čitateľské legitiácie, knižné lístky, nový zoznam čitateľov, rozmožnil vyše 100 zoznamov kníh pre čitateľov a na jeho podnet mesto dalo zhotoviť 3 nové veľké skrine na knihy. Poplatok 20 halierov za požičanie kníh knižničná rada zrušila. Požičiavalo sa v nedeľu od 10. do 12.hod.“ Dňa 7. marca 1937 bola za prítomnosti zástupcov mesta, kultúrnych spolkov a občianstva otvorená v starej školskej budove verejná mestská čítareň, ktorá bola prístupná každú nedeľu dopoludnia od 10. do 12. hod. O zriadenie čítárne sa staral odborný učiteľ Arpád Felcán.

Z iniciatívy Arpáda Felcána bolo zriadené vo Svätom Jure múzeum: „Dňa 24. apríla, na tak zvané „hody“ bolo otvorené „Mestské múzeum“ v doterajšej miestnosti mestskej pokladnice, ktorá sa presťahovala do zdravších izieb, slúžiacich dosiaľ čiastočne mestskému archívu. Múzeum otvoril vládny komisár Anton Löwenstein. V príhovore povedal aj to, že vedúci notár Karol Fikár už v roku 1923, na začiatku svojho účinkovania, dal urobiť potrebnú skriňu na uloženie pamätných spisov a iných predmetov mesta, lebo videl, že trpia a znehodnocujú sa z nedostatku vhodného umiestnenia. Vďaka tomuto záchrannému zákroku sa zachovali mnohé veci značnej ceny. Odborný učiteľ Arpád Felcán s nevšednou starostlivosťou roztriedil a dal do poriadku rozličné listiny, starobylú zástavu, zbrane, meč mestského kata, dereš a ďalšie mestské pamätihodnosti.“

Spracované zo záznamov Obecnej kroniky Svätý Jur, diel I., roky 1934 – 1937.

HISTORICKÝ DRENÁŽNY SYSTÉM VO VINOHRADE TATINGAR (SVÄTÝ JUR)

Natália Bahnová

Slnčné svahy okolo mesta Svätý Jur boli vždy vhodné na pestovanie viniča. Najrozsiahlejšia výsadba bola v 16. storočí. V tomto období sa v našom regióne venovali vinohradníctvu najmä nemeckí, presnejšie bavorskí, kolonizátori, ktorí sa v celom Hornom Uhorsku preslávili dômyselnosťou svojich technických diel. Svoje schopnosti využili aj pri zúrodňovaní novovznikajúcich vinogradov. Ak chceli začať obrábať aj menej vhodné pozemky, museli najprv nové polohy (hony) zbaviť kameňa, prebytočnej vody, či zabrániť erózii. Pri odvádzaní povrchovej vody, spôsobujúcej podmáčanie svahov s menším sklonom, nezostali len pri kopaní povrchových jarkov. List z Trnavy zo 16. marca 1676 zachytáva prosbu päťkostolného biskupa (Pécs v Maďarsku) svätajurskému mešťanostovi Jakubovi Wolfovi, aby informoval pána Giliga, majiteľa susedného vinohradu, že si môžu na spoločné náklady postaviť jarok na odvodnenie svojich vinogradov... Tento vzácny dokument svedčí o tom, že vinohrady bolo treba odvodňovať a že sa na odvodnenie stavali jarky, ktoré majitelia spolufinancovali. Jednoznačne nešlo o malú investíciu. Takéto jarky boli zložitejším technickým dielom. Možno išlo o podzemný drenážny systém, aký sme objavili na južnom okraji honu Tatingar počas štúdia programu Ochrana a rozvoj kultúrneho dedičstva na AI Nove.

Obr.1 servisná šachta - kamenná skruž

Pôvodný nemecký bavorský názov vinohradu Tatingar bol Tardinger, čo môžeme preložiť ako plochu, ktorú okope ná-

mezný robotník, bez jedla a pitia, za jeden deň. Ide o pôvodný vinohradnícky hon, ktorého plocha nebola po stáročia menená. Jeho spodný okraj je tvorený 5 m vysokou kamennou stenou, ktorá oddeľuje dva terasovité stupne. V jej päte je z kameňov vyskladaná skruž, ktorá slúžila ako servisná šachta a ako miesto, kde sa dala voda naberať (obr. 1). Jej priemer je približne 1,5 m.

Obr.2 odtokový kanál

Dnes je už čiastočne zanesená naplaveným drobným štrkom a hlinou. Pri obhliadke skruže je vidieť na jednej jej strane prítokový a na druhej odtokový kanál. Tieto kanály - drény majú vnútorný rozmer cca. 20x30 cm. V období extrémneho sucha je skruž prázdna, ale pri jarnom topení snehov odhadujeme výdatnosť prítoku až na niekoľko l/s. Do prítokového jarku boli v poslednom období osadené keramické rúry, ktoré mali uľahčiť naberať vody do prinesených nádob.

Kanál, ktorým je voda zo skruže odvádzaná (obr. 2), ďalej preteká spodnejšou terasou. Tu vysadený vinohrad je, žiaľ, opustený. Asi v strede terasy už dávnejšie došlo k prerušeniu podzemného drénu a voda vyviera na povrch. Budúci majiteľ bude musieť pred vysadením štepov vyriešiť spôsob odvodnenia terasy. Samotná sanácia pôvodného historického drenážneho systému nie je postačujúca. Pre zachovanie tohto, už stáročia funkčného, technického diela treba prispôsobiť aj obrábanie a zabrániť vstupu ťažkých mechanizmov na terasu.

Literatúra

- LUKNIŠ, M.: *Geografia krajiny Jura pri Bratislave*. Bratislava 1977, s. 212.
- TURČANY, J. a kol.: *Svätý Jur 1209-2009. Dejiny písané vínom*. Mesto Svätý Jur 2009.
- NOVÁKOVÁ, M.: *Spisy Magistrátu mesta Svätý Jur - základný rad, čiastkový inventár, IV. diel (1669 - 1683), inventárne číslo 1271.14, MVS, ŠABA pob. Modra, regist. zatiaľ nepubl.*

UKRYTÉ VO SVÄTOM JURE... ARMBRUSTEROVA KÚRIA, ULICA DR. KAUTZA 1

Lucia Marušicová

Armbrusterova kúria je jednou z najvýraznejších a historicky najzaujímavejších stavieb mestskej pamiatkovej rezervácie Svätý Jur. Nielen svojou polohou, tvaroslovím, ale aj historickým obsahom má takmer symbolický význam v mestských dejinách, živote a spomienkach obyvateľov.

Pri vstupe do kúrie cez renesančnú bránu sa návštevník ocitne v jedinečnom pôvodnom prostredí s neopakovateľnou atmosférou, svedectvom predchádzajúcich storočí. Vďaka miestnemu geniu loci je kúria častou kulisou historických filmov a objektom fotografií.

História domu je spätá s viacerými významnými osobnosťami a udalosťami:

■ Krištof Armbruster, ktorého meno kúria nesie, pochádzal zo šľachtickej sedmohradskej rodiny, ktorá sa pravdepodobne usídlila na juhozápadnom Slovensku. Študoval v Sibiu, na univerzite vo Viedni a v Padove. Pracoval v Uhorskej kráľovskej kancelárii pod vedením Mikuláša Oláha, pred rokom 1556 bol pokladníkom Uhorskej komory v Bratislave. Nad bývalým portálom v podjazde kúrie sa nachádza kamenný erb s nápisovými tabuľkami:

Po požari v roku 1547 túto kúriu obnovil Krištof Armbruster, radca Uhorskej komory svätej cisársko-kráľovskej výsosti.

Po požari v roku 1590 túto kúriu obnovil Pavol Armbruster, radca cisárskej a kráľovskej výsosti a hlavný účtovník Uhorskej komory.

Z nápisov vyplýva, že už pred písomnými zmienkami stála na mieste význačná budova.

■ V období protireformácie sa v pivniciach Armbrusterovej kúrie schádzali evanjelickí mešťania. Po vydaní tolerančného patentu sa uskutočnil v Armbrusterovskom slobodnom dome prvý konvent. Krištof Armbruster dal k dispozícii zboru 6 izieb svojho domu.

■ V tomto dome žil a pracoval aj známy svätajurský lekár a ľudomil, čestný občan mesta Sv. Jur in memoriam (r. 1998) MUDr. František Kautz.

Dom je stále živý a spätý so svojou históriou. Rodina Kautzových obýva aj v súčasnosti časť kúrie a zaoberá sa v súlade s rodinnou tradíciou vinohradníctvom.

ZIGMUNDÍKOVO TELLURIUM

Lucia Burdová

Súčasťou zbierkového fondu Malokarpatského múzea v Pezinku sú i predmety spojené so životom a činnosťou významných osobností nášho regiónu. Patrí k nim aj zaujímavá technická pomôcka, tzv. tellurium alebo zemestroj, ktoré sa viaže na prácu Jána Zigmundíka. Ján Zigmundík, ktorý prišiel do Pezinka v roku 1869 pracovať na miesto učiteľa, bol prívržencom Komenského pedagogického procesu. Uvedomoval si dôležitosť a dostupnosť vzdelania, predovšetkým vzdelania vedeného v národnom duchu. Ako pokrokový pedagóg sa snažil zefektívniť dovtedajší systém učebného postupu. Pokúšal sa pozdvihnúť odbornú a vzdelanostnú úroveň učiteľov, žiakov, ako aj širokých vrstiev obyvateľstva. Sám vypracoval niekoľko odborných a metodických publikácií či učeb-

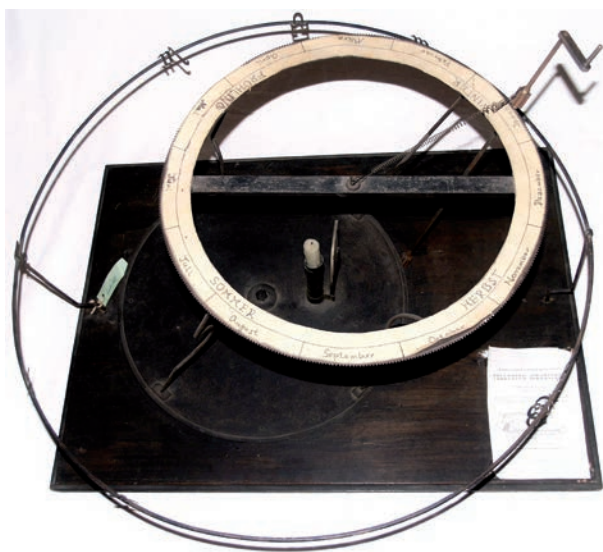
níc. Okrem nich vydal i rad publikácií zameraných na osvetu v oblasti zdravotvedy. Zigmundíkovu snahu o povznesenie národa vyjadrujú aj jeho slová, ktoré použil vo svojom diele Malý Bilz, kde poznamenal: „Kto s ľudom dobre smýšľa, hľadá ho vymaniť, vyslobodiť zo smrteľného objatia povery v akejkoľvek forme, v akejkoľvek záležitosti života, či je to politická správa, či náboženská ustanovizeň, či výchovné záujmy, či hospodárske otázky, či súdobnícke zariadenia; o žiadnej z týchto životných dôležitostí nemá a nesmie byť ľud klamaný, zavádzaný, falošnými sobeckými záujmami v povere podporovaný a udržiavaný...“ Avšak Ján Zigmundík sa zapísal do povedomia miestnych obyvateľov nielen ako vynikajúci pedagóg, ale aj kultúrno-osvetový pracovník, vedec a národovec.

Môžeme povedať, že bol všestranne zameraným človekom, popri učiteľstve a osvete sa venoval prekladateľskej činnosti, hudbe, histórii, prírodným vedám, či botanike a spolu s Jozefom Ludovítom Holubým zostavil herbár západoslovenskej flóry. Pre náš príspevok je však determinujúca jeho činnosť na poli pedagogiky, propagácie, osvety a úsilie zlepšiť nedostatky dovtedajšieho systému výučby. Práve túto oblasť jeho rozsiahlej celoživotnej práce dokumentuje aj učebná pomôcka tellurium, ktoré zostrojil s cieľom zefektívnenia a lepšieho pochopenia výučby astronomických a prírodných procesov súvisiacich s pohybom Zeme a jej obehom okolo Slnka.

Ján Zigmundík zhotovil svoje tellurium už dva roky po príchode do Pezinka. Ako učiteľ bol sám svedkom mnohých nedostatkov vtedajšieho učebného a výchovného procesu, akými boli nedostatok učebníc v slovenskom jazyku, v niektorých prípadoch nízka kvalifikácia pedagógov, či absencia učebných pomôcok. Rozhodol sa vypracovať nielen potrebné didaktické, či metodické publikácie a odborné články, ale aj chýbajúce pomôcky, ku ktorým patrilo i spomínané tellurium. Podnetom k zhotoveniu telluria bola nedostupnosť pomôcky, ktorou by pedagógovia mohli svojim žiakom presne vysvetliť a demonštrovať astronomické javy, akými bol pohyb Zeme okolo Slnka a s ním súvisiace striedanie ročných období. Avšak myšlienku zrealizovať a patentovať svoj vynález jednoduchého a presného modelu Zeme a Slnka sa Zigmundík rozhodol až na naliehanie svojich detí. Túto zaujímavú skutočnosť nám prezrádza list adresovaný A. Kmeťovi, v ktorom Ján Zigmundík okrem iného spomína: „Opatroval som vynález od septembra r. 1871 až posiaľ kde ma vyrástle moje deti primely k tomu, oprobovať ho realizovať.“ Zigmundíkovo tellurium bolo nakoniec v roku 1896 v Rakúsko-Uhorsku patentované a odporučené školám ako učebná pomôcka. Napriek tomu, že model predstavujúci planétu Zem obiehajúcu okolo Slnka, bol v dobe kedy Zigmundík svoje tellurium zostrojil už dlho známy a používaný ako učebná pomôcka pre viaceré druhy škôl, no nebol prístupný pre finančnú náročnosť a komplikované technické prevedenie. Výhodou Zigmundíkoveho telluria bolo preto nielen zrozumiteľné a presné prevedenie, ale aj prijateľná cena. To uvádzal aj sám Zigmundík vo vyššie zmienenom liste: „...pozostáva moje tellurium z celkom jednoduchých častí, najdrahšie by boli ozubené kolá, okolo ktorých sa zem pohybuje. Ostatné časti sú len kus blachu a niekoľko drôtov pozohýbaných. Myslím, že fabricky pomocou strojov, ktoré by veľmi mnoho nestáli, vyrábané, mohli by sa telluria strednej veľkosti (asi 40 cm priemer ozubených kolies) predávať asnaď po 5-7 zlatých. Takéto apparaty postačili by pre elementárne školy a mohlo by sa ich pre ich lacnotu a praktičnosť minúť na tisíce.“ Po realizácii patentu vyšla v roku 1899 i publikácia prezentujúca túto pomôcku odbornej a laickej verejnosti. Brožúra vydaná tlačou Karla Salvu v Ružomberku obsahovala popri opise prístroja aj priaznivé reakcie, postrehy a názory odbornej spoločnosti, ako aj ohlasy dobových periodík. Predstavovala tellurium (zemestroj) ako pomôcku určenú pre elementárne (národné) školy, stredné školy, učiteľské nižšie a vyššie ústavy s podrobným návodom, objasňujúcim použitie a význam Zigmundíkoveho modelu.

Tellurium, ktoré Ján Zigmundík zhotovil, bolo oproti iným modelom nielen cenovo dostupnejšie, ale vďaka technickému prevedeniu ponúkalo žiakom jasnejšie a presnejšie pochopenie problematiky súvisiacej s astronomickými a fyzikálnymi javmi spôsobenými pohybom Zeme a jej rotáciou okolo

vlastnej osi. Základný rozdiel medzi Zigmundíkovým modelom a väčšinou dostupných tellurií spočíval v princípe umiestnenia modelu znázorňujúceho planétu Zem. Ten nebol prichytený na pevnom ramene, ale na naklonenej kľuke, pričom kopíroval 66,5 stupňový uhol, ktorý zvierá os Zeme s ekliptikou. Celý prístroj bol pritom pomerne jednoduchý a prehľadný. Pozostával z dvoch nad sebou umiestnených ozubených kružníc upevnených na štyroch vychýlených podperách, ku ktorým bola dvoma pružinami pripevnená kľuka s modelom Zeme. Ten dodržiaval 23,5 stupňový uhol, ktorý zvierá ekliptika s rovníkom. Otáčaním kľuky a jej posúvaním po ozubených kolesách sa tak dosiahla pomerne presná demonštrácia rotácie Zeme s jej obehom okolo Slnka, ktoré predstavoval

Tellurium

tzv. reflektor, teda podstavec na sviečku, umiestnený v prostriedku spodnej kružnice. V strede medzi dvoma ozubenými kružnicami bol kruh znázorňujúci zvieratník, prostredníctvom ktorého bolo možné demonštrovať aj vstup Slnka do jednotlivých súhvezdí. Na vrchnej časti ozubenej kružnice sa nachádzalo grafické rozdelenie roka na štyri ročné obdobia s názvami dvanástich mesiacov. Pomocou telluria tak mohli učitelia vysvetliť žiakom zákonitosti spojené so striedaním dňa a noci, ročných období, či poukázať na princípy rovnodennosti a slnovratu.

Funkčnosť telluria dokladali i stanoviská viacerých odborníkov a pedagogických pracovníkov, ktoré boli uverejnené v spomínanej publikácii z roku 1899. Napriek tomu, že išlo o výber pozitívnych hodnotení slúžiacich k propagácii Zigmundíkoveho telluria, sú tieto vyjadrenia zaujímavým dokladom reakcií odbornej verejnosti. Za zmienku stojí výťah zo zápisnice XXIV. valného zhromaždenia Prešporského-stoličného učiteľského spolku z 1. júna 1898, v ktorom sa uvádza, že: „Dokázané chyby doterajších tellurií a oná závažná okolnosť, že všetko to čo ukazujú treba si celkom ináč predstavovať, primaly valné zhromaždenie k tomu, v podobe uzavretia vysloviť, aby tieže zo škôl vylúčené boli a miesto nich bolo upotrebované tellurium prednášajúcim predstavené, od tých chýb oslobodené a už svojou lacnotou výhodné, prírodné pravdy verne a ľahko pochopiteľne znázorňujúce.“ K zaujímavým postrehom patrí aj posudok Dr. J. A. Wagnera, hviezdára, ktorý sa o tellurium vyjadril ako o stroji, ktorý „celkom prirodzene a inštruktívne podáva pohyb zeme, prirodzenejšie než iné telluria. V theore-

tickom ohľade zodpovedá úplne požiadavkom, aké môžu byť kladené na taký stroj.“ Aj Pezinčan František Meissel, ktorý bol v tom čase predsedom školskej stolice v Pezinku, sa priklonil k výhodám tohto modelu poznamenajúc, že „pánom J. Zigmundíkom, mestským učiteľom v Pezinku zostrojené tellurium“ môže „každej národnej škole čo najlepšie odporúčať jako skrze jeho jednoduchost a lacnotu, tak pre jeho zreteľné predstavenie pohybu zeme.“ Ako sa môžeme ďalej zo zmienenej publikácie dozvedieť, informácie o zariadení boli publikované i vo viacerých periodikách. 2 júna 1898 vyšla v Pressburger Zeitung správa opisujúca prístroj ako model, ktorý „rozobiera nedostatky terajšieho telluria, ktoré názorový kruh deti len pomáha a patentované tellurium, ktorým v skutočnosti všetky nedostatky sú napravené. Toto tellurium zasluhuje skutočne najväčšieho rozšírenia a ono nájde pre svoju výbornosť prístup do všetkých učebných ústavov.“ Podobne reagoval i spolkový orgán učiteľov na učiteľských ústavoch Magyar Tanítóképző, ktorý uviedol, že Zigmundíkovo tellurium „prevyšuje dosiaľ používané nástroje toho istého určenia v prirodzenosti a praktickosti.“ Práve presnosť s akou Ján Zigmundík svoj model zhotovil, berúc ohľad na uhol sklonu rotačnej osi Zeme, ako aj na uhol, ktorý

zvierala s rovinou ekliptiky, jeho jednoduchosť a názornosť robila z telluria praktickú učebnú pomôcku, čo dosvedčovali ďalšie slová pedagógov, medzi nimi i cajlanského učiteľa J. Sedlárika, s konštatovaním: „Moje dedinské deti pochopily dobre hneď pri prvom ukázaní aparátu postavenie ročných častok a sami si vynašly body jarnej a jesennej rovnodennosti.“ O úspechu nového modelu svedčí aj jeho ocenenie, ktoré dosiahol na svetovej výstave v Paríži. Napriek skutočnosti, že zhotovenie telluria bolo len jednou z mnohých významných činností Jána Zigmundíka, vykonaných na poli pedagogiky, národno-osvetovej práce, vedy, histórie či filozofie, zasluhuje si svoju pozornosť a priblíženie. Je odkazom, v ktorom Ján Zigmundík preukázal svoje prírodovedné, astronomické, technické vedomosti i svoj vedecký názor na svet.

Literatúra

- DUBOVSKÝ, J.: *Peripetie slobody*. Pezinok 1997.
- DUBOVSKÝ, J. a kol.: *Dejiny Pezinka*. Bratislava 1982.
- ZIGMUNDÍK J.: *Malý Bilz, Zlatá pokladnica zdravia*. Trnava 1930.
- *Tellurium (Zemestroj)*, Ružomberok, tlačou Kníhtlačiar Karola Salvu, 1899.

PORCELÁN NIE JE TABU A VENDETA JE PRACH

Eva Trilecová

Inšpirácia, inovácia, interpretácia histórie prostredníctvom súčasnosti.

Malokarpatské múzeum v Pezinku preniká do vedomia a podvedomia dizajnerskej a umeleckej obce prostredníctvom (letných semestrálnych) prác študentov Ateliéru keramiky na VŠVU v Bratislave, ktorí letný semester 2011/2012 venovali témam tabu a vendeta. Ateliér je otvorený rôznorodým impulzom a spolupráca s našou inštitúciou je otvorením dverí do sveta „školenej“ keramiky s týmto unikátnym prostredím a výnimočnými ľuďmi, ktorí sú alternatívou ku keramikým trhom.

V letnom semestri šk. r. 2011 / 2012 dokázali študenti pod vedením MgA. Daniela Piršča a Mgr.art. Markéty Nováckovej z Ateliéru keramiky VŠVU naplniť vetu, že porcelán nie je na Slovensku TABU a VENDETA je prach.

TABU a VENDETA boli dve témy, ktoré zaujali pedagógov aj študentov Ateliéru keramiky VŠVU. V spolupráci s etnologičkou Mgr. Miroslavou Kišoňovou z Malokarpatského múzea v Pezinku začal letný semester úvodnou prednáškou a predstavením autentických predmetov z depozitu múzea. Študenti sa nechali Pezinkom a témami inšpirovať, viesť a niektorí ich spracovali a priniesli nový pohľad na tému. Pedagogický prístup v tomto ateliéri je otvorený experimentom, ale nie na úkor tvrdej, dokonalej práce s materiálmi, myšlienkami, formami.

Sprostredkovanie spolupráce s Ateliérom keramiky VŠVU prostredníctvom etnologičky Mgr. M. Kišoňovej: „Prednáška vznikla na základe pracovného stretnutia vedenia Ateliéru

Ateliér keramiky

keramiky VŠVU a zamestnancov Malokarpatského múzea v Pezinku, ktoré sme mali v Bratislave. Pri rozhovoroch sme preberali naše možnosti spolupráce, resp. čo je z našej strany možné poskytnúť a okrem okruhov tém, sa javila prednáška spojená s možnosťou vidieť priestory múzea, ako jedinečná príležitosť pre obe strany. Tém bolo viacero, aby vedenie ateliéru malo z čoho vyberať. Oslovili ich témy „tabu“ a „vendeta“. V zásade sme sa snažili, aby išlo o témy, ktoré vyzerajú na prvý pohľad veľmi úzko zamerané, no v skutočnosti, v závislosti od kontextu, môžu mať rôzne významy a hlavne - sú okolo nás v bežnom živote a ani si to neuvedomujeme. Napríklad tabu - zákazy jesť určité druhy potravín, robiť isté úkony, mať vzťah s určitými ľuďmi, to sú len nekonkrétne príklady bežných javov. Výber tém bol teda z oblastí antropológie a etnológie. Kútnu plachtu, nakoľko za ňou bola umiestnená šestonedielka s bábätkom, aby neprichádzala do kontaktu

s „nečistým“ a zároveň, aby ona sama ako „nečistá“ neškodila svojmu okoliu. Samozrejme, prvé stretnutie s tvorbou študentov bolo plné hrdosť, že študenti si niečo z prednášky odniesli, že sa každý po svojom popasoval s témami a treba povedať, že v prevažnej miere veľmi invenčnými spôsobmi. Bohužiaľ, nepodarilo sa nám pripraviť výstavu, na ktorej by aj verejnosť mohla vidieť, ako sa študenti vysporiadali s témami, my však veríme, že ešte budeme mať takúto príležitosť.“ Najsilnejšou prácou, ktorá prestúpila dvere Ateliéru keramiky VŠVU z hľadiska trendov v dizajne a v umení je unikátom, je práca od Dominiky Šiškovéj, ktorá reagovala na tému Vendeta, v podobe kamennej steny / valu, vybudovaného z reálnych kameňov, ktoré prechádzajú do dutých keramických kameňov s vyprázdneným obsahom, až sa nakoniec premieňa na úrodnú pôdu. Vo svojej inštalácii prezentuje poňatie riešenia vendety, a to odpustenie. Kameň, ktorý je prostriedkom pomsty, dotýčny nehodí, ale rozmrví ho na prach a ten sa premení na úrodnú pôdu.

Inštalácia diela, prevedenie, aj podanie témy Dominikou Šiškovou prestupuje odbory, presahuje úžitkovú keramikou s aurou silného umeleckého diela a dokumentuje jasný, nielen výtvarný názor autorky, jej vnútornú hĺbku a ľudský priestor.

Dominika Šišková

Slavomíra Abelová riešila tému tabu ako intímnu a posvätnú stránku sexuality, jej práca bola osobnou výpoveďou vo forme veľkých porcelánových reliéfov, ktoré vznikali odlievaním častí ľudských tiel, ich prekrývaním textíliou a opätovným prelievaním a ďalej technikou liatia porcelánu do sadrových foriem. Autorke išlo o zafixovanie napätia pevných tvarov ľudského tela, stretnutia dvoch ľudských tiel a mäkkého povrchu textílie, ktorá ho čiastočne zakrýva a znejasňuje jeho čitateľnosť. Vznikli tiež vázy od Ľubomíra Ontkóca, ktoré sa tvária ako niečo, čo nie sú. Ich jednoduchý tvar je narušený výrezom, ale pomocou farebného geometrického dekoru a jeho optickej hry, z istého uhlu pohľadu, toto narušenie tvaru maskuje dekorom. Váza v tvare ženských nôh od študentky Kristíny Kollárovicovej na tému tabu ženského lona. Nosnou myšlienkou je lono, ktoré zakrýva kvetina vložená do vázy, odkazuje tak na tému nahoty, ale i na tému Adama a Evy a spôsob jeho zobrazovania v histórii.

Témami a úvodnou prednáškou v MMvP sa v prenesenej podobe inšpirovala aj Lucia Kováčiková, ktorá vytvorila vázu na tému pokušenie, v tvare štylizovaného srdca pokrytého plastickým dekorom v podobe šupín hadej kože, čo bola jej bakalárska práca. V Ateliéri keramiky VŠVU boli vytvorené práce širokého záberu, od úžitkových dizajnerských predmetov až

po inštalácie, čo bolo odprezentované na prednáškovom cykle v rámci predstavenia Ateliéru keramiky VŠVU 9. 6. 2012 v Mestskej vlnotéke v Pezinku, 13. 6. 2012 v Mestskom múzeu v Senci a 14. 6. 2012 v Infocentre vo Svätom Jure.

Lucia Kováčiková

Práce študentov Ateliéru keramiky VŠVU v Bratislave budia záujem nielen svojou nápaditosťou, prevedením a technickým zvládnutím, ale aj odkazom. Cenu za Objav Dizajnvíken-du získal dizajnér Rudolf Rusňák, čerstvý absolvent Ateliéru keramiky VŠVU (vedúci: Daniel Piršč), ktorý predstavil kolekciu keramických objektov Zbierka vášni. Rudolf Rusňák patrí medzi nastupujúce nádeje na súčasnej slovenskej dizajnerskej scéne. Jeho keramické objekty zaujali preexponovaným, akoby trochu nafúknutým tvarovaním, ako aj výraznou čiernou lesklou glazúrou, ktorá provokatívne zvädza. Objekty odkazujú aj na citácie z rôznych svetov, napr. z automobilového dizajnu. Súčasťou ocenenia je aj možnosť vyzorovať si svoj objekt vo výrobnom závode Laufen.

Ateliér keramiky na VŠVU v Bratislave vedie dvojica odborníkov, profesionálov, výnimočných ľudí. Prešli cez mašinériu konkurzov, druhýkrát bezkonkurenčne obhájil vedúci ateliéru svoju koncepciu. Zaslúhou týchto dvoch špičkových dizajnérov, výtvarníkov pracujúcich s porcelánom sa včera, dnes, zajtra píše dejiny keramiky a porcelánu aj na Slovensku. Ich študenti veria, že má zmysel dotýkať sa materiálov a tvoriť, lebo vidia v reálnom prostredí Studia Pirc Porcelain, že je možné viesť ľudí ku kvalitnej a nadčasovej koncepcii a práci, ktorá žije, funguje a rastie, ako je to v tomto prípade. Všetko, čo je robené zo srdcom sa do srdca aj vráti a táto stará pravda platí aj v našich končinách.

MALOKARPATSKÉ MÚZEUM V PEZINKU – HISTÓRIA S DUŠOU VÍNA

Miroslava Kišoňová

Malokarpatské múzeum v Pezinku je regionálnym múzeom, ktoré kladie dôraz na vinohradnícku a vinársku tradíciu malokarpatského regiónu. Má za sebou viac ako pol storočia cieľného zbierania a sprístupňovania zbierkových predmetov z celého regiónu – či už ide o ľudový odev, keramiku, výtvarné umenie, úžitkové umenie a najmä predmety vinohradníckeho a vinárskeho charakteru.

Práve vinohradnícke lisy sú najväčšou pýchou Malokarpatského múzea v Pezinku, nakoľko sa v ňom nachádza 38 lisov, čo je nielen najväčšia zbierka na Slovensku, ale aj v priestore strednej Európy. Nenájdete tu však dva rovnaké lisy – každý z týchto zbierkových predmetov je vývojovo a typovo odlišný.

Múzeum sídli v centre mesta Pezinok, vo vinohradníckom meštianskom dome zo 17. storočia. Dom je podpivničený, čo vytvorilo príležitosť na vybudovanie interaktívnej pivničnej expozície. Počas prehliadky pivníc sa návštevník zoznámí nielen s vinohradníckou tradíciou, ale i s technikou obrábania viníc a dorábania vína. Dozvie sa o nemalom význame pestovania hrozna pre Pezinok, o súčasných trendoch a v neposlednom rade ochutná víno z malokarpatského regiónu. Skíbiť histó-

riu so súčasnosťou a spoznávať ich všetkými zmyslami, to je možnosť, ktorú Malokarpatské múzeum v Pezinku ponúka všetkým návštevníkom.

Malokarpatské múzeum má aj vysunuté pracovisko vo Sv. Jure – Literárne a vlastivedné múzeum, ktoré každoročne pripravuje viac ako desiatku podujatí a výstav.

Okrem zbierania, ošetrovania a sprístupňovania zbierkových predmetov múzeum pripravuje, či spolupracuje, na množstve výstav a podujatí, akými sú napr. Pezinské vínne pivnice, Memoriál Richarda Rétiho, Noc múzeí, Keramické trhy, Pálenie janských ohňov, Jablkové hodovanie atď. Taktiež dáva priestor hudobným skupinám, divadlám a študentom, rovnako ako umelcom či kurátorom. V neposlednom rade však víta všetkých priaznivcov slovenského vinohradníctva a vinárstva.

Múzeum je v zriaďovateľskej pôsobnosti Bratislavského samosprávneho kraja a spolupracuje s mnohými inštitúciami v malokarpatskom regióne ale i v zahraničí. Viac informácií nájdete na stránke www.muzeumpezinok.sk

Lisová pivnica

MESTSKÉ MÚZEUM V PEZINKU

Petra Pospuchová

Mestské múzeum v Pezinku završuje desiaty rok svojej existencie. Ako príspevkovú organizáciu ho založilo Mesto Pezinok a k 1. marcu 2003 zahájilo jeho činnosť.

Jedna z publikácií Mestského múzea v Pezinku

Jedným z podnetov, ktoré viedli k rozhodnutiu založiť v meste novú múzejnú inštitúciu, popri už roky fungujúcom a etablovanom Malokarpatskom múzeu s regionálnou pôsobnosťou, boli nové poznatky na poli archeológie. Práve archeologické výskumy, prieskumy a monitorovanie rôznorodých stavebných činností prinášajúce hmotné i nehmotné doklady o tunajšom území, jeho osídlení a urbanistickom vývoji, postupne vytvá-

rajú zbierkový fond múzea, na nich je postavená stála expozícia, venovaná archeológii Pezinka a blízkeho okolia. Popri archeologickom výskume sa Mestské múzeum orientuje na propagáciu miestnych dejín prostredníctvom publikačnej činnosti. Jej dôkazom sú zatiaľ tri tematické monografie, tri zborníky k odborným vedeckým seminárom, (spolu)organizovaným múzeom a niekoľko tematických katalógov ku krátkodobým výstavám.

Odbornú činnosť sa snažíme vyvíjať aj smerom navonok. Naším zámerom je zdieľať doterajšie zistenia a poznatky s kolegami odborníkmi a zároveň prijímať nové podnety, konfrontovať doterajšie vedomosti s novými informáciami, s novými pohľadmi. Dôkazom sú viaceré ukončené, prebiehajúce i rozpracované projekty, na ktorých spolupracujeme s miestnymi, regionálnymi i celoštátnymi inštitúciami (medzinárodný projekt „Carnuntum – Gerulata“, konferencie „Z histórie malokarpatského baníctva“, „Bozen ... Pezinok“, „Partneri pre dedičstvo“, projekt „Zaostrené na kultúrne dedičstvo“ ...)

Cieľom a hlavnou snahou Mestského múzea v Pezinku je propagácia histórie mesta, jej priblíženie a predstavenie čo najširšej verejnosti. Veľký dôraz kladieme najmä na spoluprácu s pezinskými deťmi a mládežou. Besedami, prednáškami, využívaním súčasných foriem virtuálnej komunikácie a dlhodobými projektmi sa usilujeme vzbudiť záujem o miestne a regionálne dejiny. Veríme, že ich spoznaním je možné ľahšie sa stotožniť s priestorom a prostredím, z ktorého pochádzame, v ktorom sme sa narodili, do ktorého sme sa presťahovali, v ktorom žijeme. Poznanie historického pozadia životného priestoru prispieva k upevňovaniu väzieb naň, uvedomovaniu si jeho hodnôt a, azda, aj k presvedčeniu o potrebe tieto hodnoty chrániť a uchovávať.

Viac informácií na www.MestskeMuzeumPk.sk a www.facebook.com/Mestske-muzeum-v-Pezinku

Z historicko-vedomostnej súťaže HISTORIA NOSTRA určenej žiakom ZŠ

ZOOZAM AUOROVO

Mgr. Natália BAHNOVÁ – pracuje v Štátnom geologickom ústave D. Štúra v Bratislave.

Mgr. Lucia BURDOVÁ – historička, pracuje v Malokarpatskom múzeu v Pezinku.

Mgr. Radoslav ČAMBAL – archeológ, kurátor zbierok v SNM - Archeologickom múzeu v Bratislave. Venuje sa problematike staršej a mladšej doby železnej, predovšetkým so zameraním na keltské osídlenie juhozápadného Slovenska.

PhDr. Michal DUCHOŇ, PhD. – venuje sa problematike mestských dejín v ranom novoveku a regionálnym dejinám Malokarpatskej oblasti. Pracuje v súkromnom sektore.

Mgr. Michal FRANKO, PhD. – historik, venuje sa dejinám vinohradníctva na našom území, špecializuje sa na malokarpatské viničné právo.

Mgr. Daniel GAHÉR, PhD. – historik, venuje sa dejinám rodu grófov zo Svätého Jura a Pezinka.

Mgr. Ján HARUŠTIAK – archeológ, pracuje v archeologickej spoločnosti AA Terra Antiqua.

PaedDr. Adam HERCEG – pedagóg, podpredseda OZ Červenokamenské panstvo.

Mgr. Sylvia HRDLOVIČOVÁ – historička, pracuje v SNM - Múzeu Ľudovíta Štúra ako kurátorka.

PhDr. Martin HRUBALA, PhD. – historik, v súčasnosti riaditeľ Malokarpatského múzea v Pezinku.

Karol KANTEK – venuje sa kultúrnym dejinám Malokarpatského regiónu. Publikuje v regionálnej a vedecko-populárnej tlači.

Mgr. Miroslava KIŠOŇOVÁ – etnologička, pracuje v Malokarpatskom múzeu v Pezinku.

PhDr. Eva KOWALSKÁ, DrSc. – vedecká pracovníčka Historického ústavu SAV. Špecializuje sa na dejiny Slovenska a strednej Európy v ranom novoveku, najmä cirkevné dejiny a dejiny školstva.

Mgr. arch. Lucia MARUŠICOVÁ – architektka, venuje sa prevažne problematike rekonštrukcií a obnov pôvodnej architektúry. Spoluzakladateľka OZ Poznávaj a tvor! POTVOR!, zameraného na propagovanie kultúrneho a prírodného dedičstva Malokarpatskej oblasti.

PhDr. Petra POSPECHOVÁ – historička, archivárka, v súčasnosti riaditeľka Mestského múzea v Pezinku.

Mgr. Eva ŠEVČÍKOVÁ – etnologička, pracuje v Malokarpatskom múzeu v Pezinku; venuje sa tradičným remeslám a výtvarnému prejavu, zvlášť keramike a rezbárstvu, s dôrazom na ich súčasnú podobu na západnom Slovensku.

Mgr. Jozef TIHÁNYI – historik umenia, pracuje v SNM - Múzeu Červený Kameň ako kurátor zbierok výtvarného umenia.

Mgr. Eva TRILECOVÁ, ArtD. – kunsthistorik, kurátorka zbierky výtvarného umenia Malokarpatského múzea v Pezinku, venuje sa histórii, teórii a kritike súčasného umenia, úžitkového umenia a dizajnu.

PhDr. Július VAVÁK – archeológ, pracuje v Malokarpatskom múzeu v Pezinku.

Mgr. Jana VEREŠČÁKOVÁ – archeologička, pracuje v archeologickej spoločnosti AA Terra Antiqua.

Mgr. Beata VLASÁKOVÁ – odborná pracovníčka Literárneho a vlastivedného múzea vo Svätom Jure, venuje sa histórii Svätého Jura, od roku 1991 kronikárka mesta Svätý Jur.

Bc. Peter WITTGRÜBER – odborný pracovník Mestského múzea v Pezinku, venuje sa štúdiu a propagovaniu regionálnej histórie.

HISTORIKA – malokarpatský historický občasník 1/2012

Vydáva: OZ MUSEUM VINORUM, M. R. Štefánika 4, 902 01 Pezinok, e-mail: odm@post.sk

Zostavili: PhDr. Martin Hrubala, PhD., PhDr. Petra Pospechová, Bc. Peter Wittgrüber

Jazyková úprava: PaedDr. Adam Herceg

Grafická úprava: Peter Bady Buday, www.grafickynavrh.sk

Tlač: Abrad, s.r.o. Žitná 1, 831 06 Bratislava

Náklad: 750 ks

EV 4711/12

ISSN 1338-998X

© Autorské práva vyhradené.

Akékoľvek rozmnožovanie textu, fotografií, kresieb len s predchádzajúcim súhlasom vydavateľa.

VYDANIE ČASOPISU PODPORILI

**MALOKARPATSKÉ
MÚZEUM
V PEZINKU**

mestské
múzeum
v pezinku

*MESTO
PEZINOK*

Bratislavský
samosprávny
kraj

občianske združenie
MUSEUM VINORUM

HISTORIA

1. vydání

Malotřepalý historický opuscul

